

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย

A Critical of Pali Language in Thai Language

โดย

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

พระมหาวิริษณ์ วรินโท (อินทะโพธิ์)

นายคำพันธ์ วงศ์เสนห์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

พ.ศ. ๒๕๕๕/๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ๐๖๕๕๐๖๓

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย

A Critical of Pali Language in Thai Language

โดย

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

พระมหาวิริษณ์ วรินโท (อินทะโพธิ์)

นายคำพันธ์ วงศ์เสนห์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส

พ.ศ. ๒๕๕๕/๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS ๖๑๗๖๐๒๗๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report
A Critical of Pali Language in Thai Language

By

Asst.Prof.Dr.Viroj Koomkrong

Phramaha Weeratis Varindo (Intapho)

Mr.Khamphan Wongsane

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhagosa Campus

B.E. 2555/2561

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 0655063

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย
ผู้วิจัย:	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง พระมหาวีรวิชญ์ วรินโท (อินทะโพธิ์) นายคำพันธ์ วงศ์เสนห์
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๕/๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี (๒) เพื่อศึกษาการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาครภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ทรงใช้ภาษามคธหรือ ภาษาบาลีเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักแน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัติ ปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ของตน และมีความสัมพันธ์ของคำที่มีประโยคทุกคำ ไวยากรณ์ในภาษาบาลีแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ ๑. อักษรวิธีแบบแสดงอักษร ๒. วจวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน ๓. วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยกรการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ ๔. ฉันทลักษณ์แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤทธิและมาตราพฤทธิ เรียกว่า ร้อยกรองบ้าง คาถาบ้าง เป็นภาษาที่มีความสำคัญในการรักษาพระพุทธพจน์ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจ จดจำได้จึงจะเข้าใจภาษาบาลีได้

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยมีทั้งทางวิชาการและในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการสื่อสารโดยการพูดและการเขียนซึ่งมีคำภาษาบาลีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีที่เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทย สาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งคนไทยยังนิยมใช้ภาษาบาลีในการตั้งชื่อซึ่งเป็นสิ่งสมมติขึ้น แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้คนนั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนการวิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทยในการ พูด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้ เช่น คำ กาย เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้รากศัพท์ และรู้ความหมายที่ถูกต้องจึงมีคุณค่าแก่การศึกษาอย่างแท้จริง

Research Title: A Critical of Pali Language in Thai Language
Researchers: Asst.Prof.Dr.Viroj Koomkrong
Phramaha Weeratis Varindo (Intapho)
Mr.Khamphan Wongsane
Department: Mahachuralokornrajavidyalaya University
Palisuksabuddhagosa Campus
Fiscal Year: 2555/2018
Research Scholarship Sponsor: Mahachuralokornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research paper focuses on studying origin and development of Pali language and Pali usage in Thai language.

Pali language has been used in ancient time back proximately 2500 years ago, it was the local language spoken in Magadha state called Magadhabhasa due to its origin place. After having got enlightenment, the Buddha used Magadha language or Pali for his teaching propagation. Pali has certain principle for forming word changing based on grammar, having Vipatti or declension and Paccaya or suffix signifying duty of words and the relation of all words in sentence. Pali grammar is classified into 4 parts; 1) Akkharavidhi or alphabet forms, 2) Vacivibhaga or Speech division which classifies parts of speech into 6 parts, 3) Vakyasambandha dealing with subject and its predicates, 4) Chandakkhana or prosody presenting the rule for verse composition of both Vannavariti and Matravariddhi called as prose or verse, therefore Pali language is important in maintaining the Buddha. Those who study or use Pali should learn the pattern so that they can understand and remember.

The Pali usage in Thai language found in both academic and everyday life, especially communication by speaking and writing, which appears a lot of Pali words, because Thai people have received Pali then mixed with local Thai language because Thai people have accepted Buddhism as their principal religion since ancient. On the other hand, Thais also use Pali to give the name of persons because

if their name is appropriate for the character and manners of each person then their name will become important and identity of them. They believe that it can bring happiness directly and indirectly. An analysis of Pali words used in Thai language in present is very useful for Thai speakers to talk and communicate in Thai language in daily life correctly and confidently, such as the word 'kay' etc. Therefore, learning Pali and Thai in deep details, knowing the term roots, its etymology and meanings will provide most value for the studies.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาและการเอาใจใส่จากหลายฝ่ายทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ กล่าวคือ พระเทพปริยัติมุนี ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ พระราชรัตนมุนี ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต พระมหาโกมล กมโล ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ พระมหาณรงฤทธิ์ ธรรมโสภณ รักษาการผู้อำนวยการสำนักวิชาการ และ รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ซึ่งคณาจารย์เหล่านี้ได้เมตตาให้คำชี้แนะรูปแบบ วิธีการ และการวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งในเชิงตรรกะ ตรวจสอบความถูกต้องและความสมเหตุสมผล จนทำให้งานนี้สำเร็จเรียบร้อยได้เป็นอย่างดี

ขอขอบ พระคุณ พระศรีศาสน บัณฑิต, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ รูปปัจจุบัน และเจ้าหน้าที่ของสถาบันทุกท่านที่ได้บริหารจัดการเรื่องทุนสำหรับดำเนินงานและได้เชิญคณาจารย์ผู้ชำนาญการวิจัยมาให้ความรู้และฝึกอบรมวิธีการทำวิจัย จนทำให้ผู้วิจัยได้นำองค์ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมมาปรับปรุงงานวิจัยและเติมเต็มสิ่งที่บกพร่องให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดร.ธานี สุวรรณประทีป และนายสมควร ถ้วนอก ที่ได้ช่วยตรวจอ่านความถูกต้องด้านภาษาขอม ภาษาบาลี และภาษาไทย การวิเคราะห์ศัพท์และการสืบค้นข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จนทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ช่วยกระตุ้นส่งเสริมและให้กำลังใจในการทำงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐมทุกรูป/คน ที่ได้บริการให้ยืมเอกสาร หนังสือ ตำราประกอบการวิจัยด้วยไมตรีจิต ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทั้งหลายทั้งที่อยู่ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ส่วนกลางและวิทยาเขต ที่ได้แนะนำข้อมูล แหล่งค้นคว้าและวิธีการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

คุณประโยชน์ที่เกิดจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอบูชาพระคุณบูรพาจารย์ทุกท่านที่ให้ความรู้ทั้งโดยตรงโดยอ้อมด้วยความเคารพและศรัทธา

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง

๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ซ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๕
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๕ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย.....	๕
๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม.....	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๙
บทที่ ๒ ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี.....	๑๐
๒.๑ กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี.....	๑๐
๒.๑.๑ ประวัติและความเป็นมาของภาษาบาลี.....	๑๕
๒.๑.๒ กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี.....	๑๖
๒.๑.๓ ยุควรรณคดีบาลี.....	๑๗
๒.๒ ชื่อและความหมายของภาษาบาลี.....	๒๐
๒.๒.๑ ชื่อต่างๆ ของภาษาบาลี.....	๒๐
๒.๒.๒ ความหมายของภาษาบาลี หรือบาฬี.....	๒๑
๒.๓ ความสำคัญของภาษาบาลีหรือภาษามคร.....	๒๔
๒.๓.๑ ภาษาบาลีหรือภาษามครเป็นภาษาที่ไม่เสื่อม.....	๒๕
๒.๓.๒ ภาษาบาลีหรือภาษามครเป็นมูลภาษา.....	๒๕
๒.๓.๓ ภาษาบาลีหรือภาษามครเป็นสภวานิรุตติ.....	๒๖
๒.๓.๔ ภาษาบาลีหรือภาษามครเป็นภาษารักษาพระศาสนา.....	๒๗
๒.๓.๕ ภาษาบาลีหรือภาษามครเป็นภาษาอจินไตย.....	๒๗
๒.๓.๕ ภาษาบาลีหรือภาษามครกับภาษามาคี.....	๒๘

๒.๓.๖ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นภาษาแสดงธรรม.....	๒๙
๒.๔ หลักบาลีไวยากรณ์.....	๓๑
๒.๔.๑ อักษรวิธี ภาคที่ ๑.....	๓๒
๒.๔.๒ วจีวิภาค ภาคที่ ๒.....	๓๔
๒.๔.๓ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓.....	๓๘
๒.๔.๔ ฉันทลักษณ์ ภาคที่ ๔.....	๔๘
๒.๕ สรุป.....	๕๘
บทที่ ๓ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย.....	๖๑
๓.๑ หลักการใช้ภาษาไทยและการเทียบเคียงภาษาบาลี.....	๖๑
๓.๑.๑ หลักการใช้ภาษาไทย.....	๖๑
๓.๑.๒ การเทียบเคียงภาษาบาลีและภาษาไทย.....	๖๗
๓.๒ การใช้ภาษาบาลีในสมัยพุทธกาล.....	๗๘
๓.๒.๑ การใช้ภาษาบาลีในยุคพระไตรปิฎก.....	๗๘
๓.๒.๒ การใช้ภาษาบาลีในยุคอรธกถา.....	๘๒
๓.๒.๓ การใช้ภาษาบาลีในยุคฎีกาและอนุฎีกา.....	๘๙
๓.๓ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน.....	๙๒
๓.๓.๑ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการพูดและเขียน.....	๙๒
๓.๓.๒ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ.....	๑๐๒
๓.๔ วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน.....	๑๑๐
๓.๕ สรุปท้ายบท.....	๑๒๑
บทที่ ๔ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๒๔
๔.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๒๔
๔.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๘
บรรณานุกรม.....	๑๒๙
ภาคผนวก.....	๑๓๓
ผนวก ก บทความการวิจัย.....	๑๓๓
ผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๔๔
ผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๔๘
ผนวก ง แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๔๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๕๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในงานวิจัยฉบับนี้ ผู้เขียนได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาทศปิฎก ๒๕๐๐ และภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้างอิง เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙/๒๙. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธคคปาติ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อ ๑๙ หน้า ๒๙ เป็นต้น ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙/๕๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ข้อ ๑๙ หน้า ๕๐ เป็นต้น

สำหรับ **อรรถกถา** อ้างอิงอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๐/๒๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสิณี สีลขันธคคอกุฎฐกถา เล่มที่ ๑ ข้อ ๑๓ หน้า ๒๐ กรณีที่อรรถกถาเล่มใดไม่มีเลขข้อ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/หน้า ตัวอย่าง อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑๗๒ หมายถึง อภิธมมปิฎก ธมมสงคณิ อฎฐสาลินีอฎฐกถา เล่มที่ ๑ หน้า ๑๗๒ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการอ้างอิงข้อ/หน้า ตัวอย่าง ชุ.ม.อ. (ไทย) ๒/๔. หมายถึง ชุททนิกาย สทธมมปชโชติกา มหานิทเทสอฎฐกถา ข้อ ๒ หน้า ๔ เป็นต้น

ฎีกา อ้างอิงฎีกาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ที.ม.ฎีกา (ไทย) ๑/๓/๕ หมายถึง ทีฆนิกาย นีลตถปปกาสินี มหาวคคฎีกา เล่มที่ ๑ ข้อ ๓ หน้า ๕ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการอ้างอิงข้อ/หน้า ตัวอย่าง วชิร.ฎีกา (ไทย) ๕/๒๓. หมายถึง วชิรพทุธิฎีกา ข้อ ๕ หน้า ๒๓ เป็นต้น บางกรณีใช้ ที.สี.ฎีกา(ไทย) ๔๐๔ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธคคฎีกา หน้า ๔๐๔

คัมภีร์สุจิตตาลังการ อ้างอิงคัมภีร์สุจิตตาลังการ ภาษาไทยอักษรขอมฉบับหอสมุดแห่งชาติ สังกัดกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยผูกที่/หน้า ตัวอย่าง สุจิตตาลังการ. (บาลีขอม) ๑/๑๐ หมายถึง คัมภีร์สุจิตตาลังการ ผูกที่ ๑ หน้า ๑๐ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหารวรรค (ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ. (บาลี) =วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ปราชิกถ-สัฆาทีเสสาทิมหาวคคาทืออฎฐกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สীগฺขนธวคคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ปปณฺจสุทฺถนี มฺลปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ปปณฺจสุทฺถนี มชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ. (บาลี)	=	สํยุตฺตนิคาย สารตถปฺปกาสินี สคาวคคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อง.แอกก.อ. (บาลี)	=	องคฺตฺตรนิกาย มโนรลปฺรณี เอกกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย ฌมฺมปทอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถทีปนี อิติวุตฺตคคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ป.อ. (บาลี)	=	ขุทฺทกนิกาย สทฺธมฺมปฺปกาสินี ปฏฺฐสมภิทามคคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก ฌมฺมสงคฺคณี อฏฺฐสาลินีอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	=	อภิธมฺมปิฎก วิภคสมโมหวิโนทนีอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วชิร.ฎีกา (บาลี)	=	วชิรพฺพุธิฎีกา (ภาษาบาลี)
สารตถ.ฎีกา (บาลี)	=	สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)
วิมตี.ฎีกา (บาลี)	=	วิมตีวิโนทนีฎีกา (ภาษาบาลี)
มฺล.ฎีกา (บาลี)	=	มฺลสิกฺขาฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.ฎีกา (บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปฺปกาสินี สীগฺขนธวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ลินตถปฺปกาสินี มฺลปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.ม.ฎีกา (บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ลินตถปฺปกาสินี มชฌิมปณฺณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
สํ.ส.ฎีกา (บาลี)	=	สํยุตฺตนิคาย ลินตถปฺปกาสินี สคาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.แอกก.ฎีกา (บาลี)	=	องคฺตฺตรนิกาย เอกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.ทุก.ฎีกา (บาลี)	=	องคฺตฺตรนิกาย ทุกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.จตุก.ฎีกา (บาลี)	=	องคฺตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.มหาฎีกา (บาลี)	=	ฌมฺมปทมหาฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ปลจ.อนุฎีกา (บาลี) = อภิธมปิฎก ปลจปกรณ์อนุฎีกา (ภาษาบาลี)
 อภิ.วิ.อนุฎีกา (บาลี) = อภิธมปิฎก วิภังคอนุฎีกา (ภาษาบาลี)

คัมภีร์สังคหวิเสส

กจ. (บาลี) = กจจายนเวยยาकरण (ภาษาบาลี)
 โมค. (บาลี) = โมคคคฺลลนเวยยาकरण (ภาษาบาลี)
 รฐ. (บาลี) = รฐปสิทฺธิเวยยาकरण (ภาษาบาลี)
 อภิธาน. (บาลี) = อภิธานปฺปทีปิกา (ภาษาบาลี)
 สทท.สุตต. (บาลี) = สททนีติปฺปกรณํ สุตตมาลา (ภาษาบาลี)
 มหาวีส. (บาลี) = มหาวีโส (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ภาษาคือเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์ที่สำคัญที่สุดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภาษาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ วจนภาษา (ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาอ่าน)(verbal language)^๑ และอวจนภาษา (ภาษาสัญลักษณ์ ภาษากาย) (non-verbal language)^๒ ในภาษาสองประเภทนี้ วจนภาษาถือเป็นภาษาที่มีกำเนิดและพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ภาษาบาลีเป็นภาษาตระกูลหนึ่งที่มีระบบขั้นตอนและอิทธิพลต่อภาษาในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากที่สุด เพราะมีการถ่ายทอดทั้งโดยตรงคือการเรียนรู้และโดยอ้อมคือการ “ยืมคำ-สร้างคำ” มาใช้ในลักษณะเลียนแบบ สร้าง แปลง ปน เป็นต้น เชื่อกันว่าภาษาไทยที่คนไทยใช้พูด เขียน อ่าน จารึก สื่อสารกันมาตั้งแต่อดีตนั้นล้วนรับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีเป็นหลัก

ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา คณะสงฆ์ต่างส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความแตกฉานในภาษาบาลีก่อน จากนั้นจะได้ศึกษาพระพุทธรวจนะอันเป็นตัวพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุปฏิบัติ อชุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามิจิปฏิบัติ ความเป็นตัวปฏิบัติศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือปฏิเวศศาสนา ตามมา จัดเข้าในหลักที่ท่านกล่าวไว้ว่า

^๑ วจนภาษา หมายถึงการสื่อสารในระบบคำและประโยค โดยผ่านการฟัง พูด อ่าน เขียน โดยจะมีคำเป็นตัวสื่อความหมาย ซึ่งในประโยคใด ๆ คำแต่ละคำจะเขียนและอ่านได้เพียงวิธีเดียวเท่านั้น กล่าวคือ ถึงแม้ว่าคำบางคำอาจมีตัวสะกดเดียวกัน(คำพ้องรูป) หรือ คำบางคำอ่านออกเสียงเหมือนกัน(คำพ้องเสียง) แต่คำใด ๆ ก็ตามเมื่ออยู่ในประโยคแล้ว ย่อมเขียนและอ่านได้เพียงรูปแบบเดียว เช่น ช่วงนี้ทำงานให้มันเพลาๆ ลงบ้าง คำว่าเพลาเป็นคำพ้องรูป อาจอ่านว่า เพลาซึ่งหมายถึงแกนของล้อหรือหารทำงานไม่หักโหม หรืออ่านว่า เพ-ลา ซึ่งแปลว่าเวลา แต่ในประโยค ช่วงนี้ทำงานให้มันเพลาๆ ลงบ้าง คำว่าเพลาต้องอ่านว่า เพลา เท่านั้น

^๒ อวจนภาษา หมายถึงการสื่อสารโดยไม่ต้องใช้การฟัง การพูด การอ่านตามตัวหนังสือ และการเขียนเป็นตัวหนังสือ หรือหมายถึงการสื่อสารโดยการไม่ใช้ระบบคำและประโยค ตัวอย่างเช่น ป้ายจราจร ภาษามือ สไมล์ เป็นต้น

ชนเหล่าใดแตกฉานภาษาบาลี ในประเภทแห่งสนธิ และนาม เป็นต้นแล้ว ทำความเพียร ในพระไตรปิฎก อันประเสริฐ ด้วยกำลังความรู้อันดีเลิศ ชนเหล่านั้น ย่อมได้รับบรรณอันเป็นแก่นสาร ต่างๆ^๓

ศ.สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์ ได้กล่าวถึงเหตุที่ภาษาบาลีเข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยว่ามาจากหลายสาเหตุ เช่น ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนา เมื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเผยแผร์เข้ามาสู่ประเทศไทย ศาสนาพราหมณ์ใช้ภาษาสันสกฤตและศาสนาพุทธใช้ภาษาบาลี ในการเผยแผร์ศาสนาไทยได้รับศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ และรับคติของศาสนาพราหมณ์มาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในลัทธิธรรมเนียมประเพณีต่างๆ เราจึงรับคำในลัทธิทั้งสองมาใช้ในลักษณะของศัพท์ทางศาสนา และใช้ศัพท์สามัญทั่วไปในชีวิตประจำวัน ด้านประเพณี เมื่อชนชาติอินเดียได้เข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทย ก็นำเอาประเพณีของตนเข้ามาปฏิบัติ ทำให้มีคำเนื่องด้วยประเพณีเข้ามาปะปนในภาษาไทย และนานเข้าก็ได้กลายเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของคนไทย เช่น มาฆบูชา ตักบาตรเทโว เทศน์มหาชาติ กฐิน ฉัตรมงคล พิฆังคผล เป็นต้น ด้านวัฒนธรรมอินเดียเป็นประเทศที่เจริญทางด้านวัฒนธรรมมานาน อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของอินเดียมีต่อมานานาประเภททางภาคพื้นตะวันออกแอฟที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ไทยได้รับอิทธิพลของอินเดียทุกสาขา ด้านศิลปะศิลปะไทยได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ทั้งโดยตรงและทางอ้อม เช่น การดนตรีและนาฏศิลป์ ภาษาที่ใช้เนื่องด้วยเป็นศิลปะจึงเข้ามาปะปนในภาษาไทย เช่น มโหรี ดนตรี ปี่พาทย์ ด้านการแต่งกายศัพท์ทางด้านวัฒนธรรมแต่งกายที่ได้รับมาส่วนใหญ่เป็นเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ เช่น มงกุฎ ชฎา สังวาล ด้านสิ่งก่อสร้างคำภาษาบาลีที่เกี่ยวกับสิ่งก่อสร้าง ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ที่เรียกชื่อสิ่งก่อสร้างทางศาสนาและราชวัง เช่น นกสูล ปราสาท เจดีย์ ด้านเครื่องมือเครื่องใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ชาวอินเดียนำเข้ามาในประเทศไทย ทำให้เราได้รับคำที่เรียกเครื่องมือเครื่องใช้นั้นๆ เข้ามาใช้ด้วย เช่น อารูช ทัพพี คนโท ด้านการใช้การราชาศัพท์การใช้ราชาศัพท์เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของไทย ที่ต้องการแยกศัพท์ของคนสามัญชนออกจากศัพท์ที่ใช้กับพระราชาและเชื้อพระวงศ์เป็นเหตุให้รอรับคำบาลี ซึ่งถือว่าเป็นภาษาที่สูงเข้ามาใช้ เช่น พระเนตร พระบาท พระภรรณ บางคำก็รับเข้ามาเป็นคำสุภาพ เช่น บิดา มารดา ฯลฯ ด้านวิชาการจำเป็นต้องรับคำบาลีเข้ามาใช้เพื่อความเจริญและความสะดวก เช่น วิทย์ โทรทัศน์ แพทย์ เกสซ์ ฯลฯ^๔

^๓ เย สนธินามาภิเภททททท ทุตุวา วิสิฎเฐ ปิฎกตตยสมิ กุพพนติ โยคัม ปริมาณุภาวา วินทนติ กามิ วิวิธตตสาร์ สททนิติ.สุตต. (บาลี) ๑.

^๔ สุริวงค์ พงษ์ไพบูลย์,ศ. หลักภาษาไทยและการใช้ภาษาไทยในสยาม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๔๕),หน้า ๕.

ส่วนวิสันต์ เกาะแก้ว ให้ทัศนะว่า เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในสู่ประเทศไทย และคนไทยรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เชื่อกันว่าพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาคนไทยต้องเรียนภาษาบาลี เมื่อลัทธิศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนาแบบมหายานเข้ามา คนไทยต้องเรียนภาษาบาลี ดังนั้นคนไทยจึงต้องเรียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี จึงเกิดคำภาษาบาลีใช้ในภาษาไทยมากมาย เพราะอิทธิพลของพุทธศาสนา และความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม วรรณคดีบาลีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในที่สุด ภาษาบาลีจึงมีอิทธิพลต่อคนไทยทุกระดับชั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^๕

ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล^๖ กล่าวถึงเหตุผลที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสนพระทัยภาษาบาลีมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ว่า “...ไม่สามารถเข้าพระทัยบทสวดมนต์ ที่เป็นภาษาบาลี ที่ทรงได้ยินได้ฟังอยู่เป็นประจำ ทำให้มีพระราชประสงค์ที่จะส่งศึกษาตั้งแต่ครั้งนั้น แต่มีโอกาสศึกษาจริงๆ ก็เมื่อทรงเป็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมีครูกำชัย ทองหล่อ เป็นพระอาจารย์ถวายภาษาบาลีเป็นคนแรก รับสั่งว่า สนพระทัยวิชานี้มาก สามารถทำการแจกวัดดีต้นที่สำคัญได้แทบทั้งหมด และเข้าพระทัยโครงสร้าง และลักษณะทั่วไปของภาษาบาลี มาตั้งแต่ครั้งนั้น...”

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี^๗ เล่าพระราชทาน ว่า “...ครูกำชัย^๘ เป็นคางของวิชาการอะไรต่อมิอะไรมากมาย และก็พร้อมเสียด้วยที่จะเปิดเผย ฉะนั้นมีเวลาข้าพเจ้าจึงขอเรียนวิชาเป็นพิเศษ วิชาที่ว่านี้ คือภาษาบาลี (ตอนนั้นอยู่ ม.ศ.๓) ครูก็ตกลงสอนให้โดยใช้หนังสือนวกบาลี ซึ่งท่านแต่งไว้สอนนิสิตครูศาสตร์ จุฬาฯ แล้วจึงแปลอุภัยปริยัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จนคล่อง จึงแปลธัมมปทัฏฐกถา หรือ อรรถกถาธรรมบท เป็นนิทานต่างๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ครั้งพุทธกาล...”

และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ยังได้ทรงเล่าถึงพิธีการ และประโยชน์ของการศึกษาภาษาบาลีและภาษาไว้ว่า “...การเรียนภาษาบาลีนั้น เราไม่ได้เรียนแต่ตัวอักษรอย่างเดียว เราเรียนเนื้อหาด้วย เรียนภาษาบาลีก็ได้เรียนรู้เรื่องราวแนวคิดทางพุทธศาสนา มีเนื้อหาต่างๆ กัน ได้ความรู้ หลักปรัชญา สังคมการเมือง กฎหมาย ศิลปะ คณิตศาสตร์ ฯลฯ ของสมัย

^๕ วิสันต์ เกาะแก้ว. **การใช้ภาษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๙), หน้า ๑.

^๖ <http://www.sirindhorn.net/paliandSanakrit.html>

^๗ <http://www.sirindhorn.net/paliandSanakrit.html>

^๘ อาจารย์กำชัย ทองหล่อ ซึ่งเชี่ยวชาญภาษาไทยทั้งด้านหลักภาษาและวรรณคดี ทั้งมีความรู้ภาษาบาลีเป็นเยี่ยม ได้ถ่ายทอดความรู้ทางภาษา วรรณคดีและศิลปะไทย แต่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ตลอดอายุขัยของท่าน

นั้น บางทีก็ทำให้รู้ว่า แนวคิดบางอย่าง ที่ถือว่าเป็นสมัยใหม่นั้น ที่จริงได้มีมาแล้ว และเขาเลิกไปแล้ว ประโยชน์สำคัญอีกประการ ที่ได้จากการเรียนบาลี คือ ได้พบปะเสวนากับครูบาอาจารย์หลายท่านที่ ทรงคุณธรรม เตือนผู้ใหญ่ที่ควรเคารพ ท่านเหล่านี้ นอกจากจะสอนวิชาการแล้ว ยังชี้ทางชีวิตที่ ถูกต้อง เช่น เรื่องความซื่อตรง เรื่องความเมตตา เป็นต้น ถือเป็นมงคลอันอุดม ในการได้เสวนากับ บัณฑิต...”^๙

จากอิทธิพลของภาษาบาลีที่คนไทยรับเอามาใช้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นภาษาใน ตระกูลอินโด-ยูโรเปียน รูปลักษณะภาษาเป็นภาษามีวิภัติปัจจัย คือจะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บางทีจึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามา ปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย เพื่อชี้ให้เห็นที่มาของภาษาบาลี ที่ปรากฏ ในภาษาไทยว่ามีกำเนิดและพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร มีความหมายที่ถูกต้อง ตลอดถึงอิทธิพล ของการใช้ภาษาบาลีในปัจจุบัน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย

^๙ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเข้าศึกษาระดับปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่งเลือกวิชาประวัติศาสตร์เป็นวิชาเอก วิชาภาษาไทย และวิชาบาลี- บาลีสันสกฤตเป็นวิชาโท ในส่วนของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช กุมารี ทรงศึกษาไวยากรณ์พื้นฐานไปจนถึงขั้นสูง และทรงอ่านวรรณคดีพุทธศาสนา วรรณคดีสันสกฤต ทรงศึกษา ทางวิธีการแบบดั้งเดิมของไทย คือ แบบที่เล่าเรียนกันในพระอารามต่างๆ และแบบภาษาศาสตร์ซึ่งเป็นวิธีการ ตะวันตก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาครัตน์พงษ์ เป็นผู้ถวายพระอักษร แบบดั้งเดิม ศาสตราจารย์หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมันดดา และศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล ถวายพระอักษรแบบตะวันตก เมื่อ ทรงศึกษา ชั้นปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ณ สาขาวิชาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต พระอาจารย์ทุกท่านที่ เอย่นาม ยังคงถวายพระอักษรต่อมา รัฐบาลอินเดียได้ส่งศาสตราจารย์ ดร. สัตยพรต ศาสตรี มาถวายพระอักษร ภาษาสันสกฤต วิธีการอินเดียโบราณเป็นพิเศษ และนาวาอากาศเอก แยม์ ประพัฒน์ทอง ได้ถวายพระอักษรภาษา บาลีด้วย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประกาศยกย่องวิทยานิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยาม บรมราชกุมารี เรื่อง ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท ว่า “...มิใช่เป็นเพียงวิทยานิพนธ์ เพื่อประกอบการศึกษาดาม หลักสูตรเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลงานที่แสดงถึงพระปรีชาสามารถ ในภาษาบาลีพุทธวจนเป็นพิเศษ...”

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qual itative Research) โดยผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลจากเอกสารคือคัมภีร์ ตำรา เอกสารวิชาการเป็นหลัก ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตและกำหนดกรอบในการวิจัยไว้โดยเฉพาะคือภาษาบาลีในภาษาไทยเท่านั้น

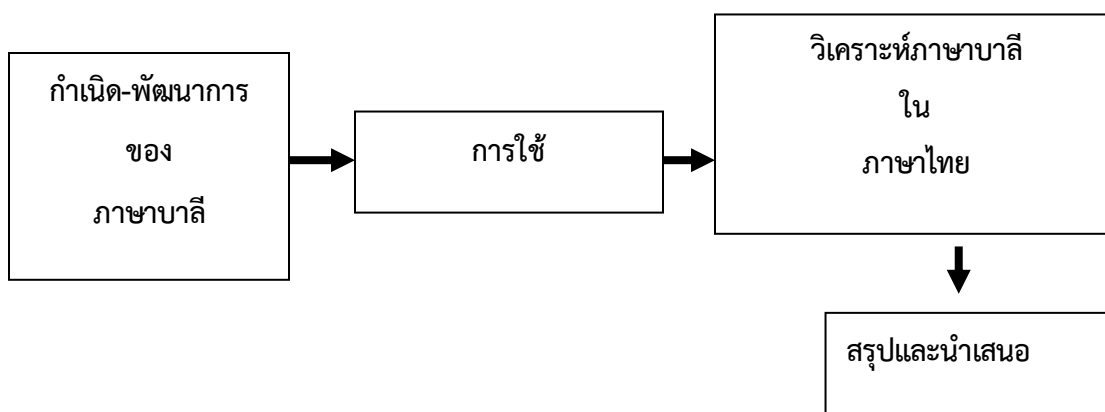
๑.๔ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ การใช้ หมายถึง การนำคำศัพท์ในภาษาบาลีมาใช้ในการสื่อสารเป็นภาษาไทย และคนไทยรู้เรื่อง หรือรู้ความหมายในคำนั้น

๑.๔.๒ ภาษาบาลี หมายถึง ภาษาเก่าแก่ภาษาหนึ่ง ในตระกูลอินเดีย-ยุโรป(อินโด-ยูโรเปียน) ในสาขาย่อย อินเดีย-อิหร่าน (อินโด-อิเรเนียน) ซึ่งจัดเป็นภาษาปรากฏภาษาหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาการเถรวาท (มีพระไตรปิฎก เป็นต้น) โดยมีลักษณะทางไวยากรณ์ และคำศัพท์ที่คล้ายคลึงกับภาษาสันสกฤต ไม่มีอักษรชนิดใดสำหรับใช้เขียนภาษาบาลีโดยเฉพาะ มีหลักฐานจารึกภาษาบาลีด้วยอักษรต่าง ๆ มากมายในตระกูลอักษรอินเดีย เช่น อักษรพราหฺมี อักษรเทวนาคี จนถึง อักษรล้านนา อักษรขอม อักษรไทย อักษรมอญ แมกระทั่งอักษรโรมัน (โดยมีการเพิ่มเครื่องหมายเล็กน้อย) ก็สามารถเขียนภาษาบาลีได้ อนึ่ง บางตำราสะกด “บาลี” ว่า “ปาฬี” หรือ “ปาฬิ” ก็มี

๑.๔.๓ ภาษาไทย หมายถึง ภาษาหนึ่งที่มีการยืมคำมาจากภาษาอื่น ๆ ค่อนข้างสูงมาก มีทั้งแบบยืมมาจากภาษาในตระกูลภาษาไท-กะไต ด้วยกันเอง และข้ามตระกูลภาษา โดยส่วนมากจะยืมมาจากภาษาบาลีเป็นต้น ซึ่งมีทั้งรักษาคำเดิม ออกเสียงใหม่ สะกดใหม่ หรือเปลี่ยนความหมายใหม่ อย่างไรก็ตามหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกัน

๑.๕ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

๑.๖ การทบทวนวรรณกรรม

เนื่องจากการศึกษาวิเคราะห์คำบาลีในภาษาไทยนี้ยังไม่มีผู้ใดทำวิจัยไว้โดยตรง ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้มาเสนอโดยสังเขปดังนี้

๑. ประพันธ์ กุลวินิจฉัย (๒๕๕๓) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของภาษาไทยที่มีความโดดเด่นในหลักภาษาระเบียบวิธีที่มีพร้อมเช่น อักษรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์แต่ที่พิเศษกว่าภาษาอื่นคือมีความไพเราะด้วยเสียงวรรณยุกต์ถึง ๕ ระดับอันเป็นความสุนทรีย์ของภาษาไทย ประวัติความเป็นมาของภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทยโดยนักปราชญ์ของชาติสามารถนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกับภาษาไทยเช่น การตัดเสียง การเพิ่มเสียง การกลายความหมาย ที่ทำให้มีความสวยงามทางภาษาไทย และศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบอิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย ในหมวดต่างๆ ที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย เช่น หมวดศาสนา และพิธีกรรม หมวดราชาศัพท์และหมวดวิชาการทั่วไป ซึ่งได้วิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่พบในสังคมไทย เช่น การสะกดคำ รากศัพท์ การออกเสียง และความสำคัญของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา^{๑๐}

๒. จิรภัทร แก้วกู่ (๒๕๔๕) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมโพธิกถา ผลการศึกษาปรากฏดังนี้ ลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ไม่เปลี่ยนแปลง คือ พจน์ บุรุษ การก กาล มาลา และวาก ส่วนลักษณะไวยากรณ์ที่เปลี่ยนแปลง คือ ลิงค์ และการันต์ สรุปได้ดังนี้ คำยืมตามจำนวน 929 คำ เพราะว่าคำวิสามานยนามและสมานยนามสตรีลิงค์ นปฺ-ลสกลิงค์ และคำวิสามานยนามปุงลิงค์มีเนื้อความว่าสิ่งมีชีวิต จะไม่เปลี่ยนแปลงลิงค์ ถ้ามีแล้วเนื้อความว่าสิ่งไม่มีชีวิต จะเปลี่ยนแปลงเป็นนปฺลสกลิงค์ ส่วนคำยืมวิสามานยนามปุงลิงค์ ที่มีเนื้อความว่าสิ่งมีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงเป็น อลิงค์ คำที่ลงท้ายด้วยสระ อา อิ อี และ อุ การันต์ พบว่าไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงท้ายคำ ส่วนคำที่ลงท้ายด้วยสระ อ จะเปลี่ยนแปลง 4 ลักษณะ คือเปลี่ยนสระจมเป็นสระลอย เปลี่ยนสระเสียงสั้นเป็นสระเสียงยาว ตัดเสียงสระให้พยัญชนะเป็นตัวสะกดท้ายพยางค์ และตัดเสียงพยัญชนะแล้วเติมเครื่องหมายทัณฑฆาตกำกับไว้ คำยืมกิริยาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต จำนวน 121 คำ พบว่า มีการยืมคำ กิริยาภิตก์ ธาตุ และคำนามภิตก์ แต่ไม่พบคำกิริยาอาชยาด ที่ไม่เปลี่ยนแปลงกาล มาลา พจน์ และวาก ชวนคำยืมอพยยศัพท์ จำนวน 100 คำ พบว่า มีการยืมคำ นิบาต 2 คำ และไม่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะ

^{๑๐} ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, “การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ไวยากรณ์ ส่วนคำยืมอักษัพพสมนันั้น ที่เป็นคำนาม คำกริยาภิกตัก คำนามภิกตัก และคำศัพท์ิต จะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะไวยากรณ์เช่นเดียวกับหมวดคำนาม และกริยาดังกล่าวแล้ว ผลจากการวิจัยลักษณะไวยากรณ์คำยืมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมสมณะโพธิกถาครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าชนิดลักษณะไวยากรณ์ที่เปลี่ยนแปลง และวิธีการยืมคำจากรากศัพท์ และคำศัพท์ประเภทคำนาม คำกริยาภิกตัก และคำนามภิกตัก แต่จะไม่ยืมบทที่ประกอบวิภัติแล้ว หน้าจากนั้นคำยืมประเภทคำกริยาภิกตัก จะมีการเปลี่ยนแปลงชนิดคำเป็นคำนาม คำกริยา หรือความวิเศษณ์ ตามตำแหน่งและหน้าที่ในประโยคภาษาไทย^{๑๑}

๓. พระมหาทองสุข นาชัยดี (๒๕๔๑) ได้ทำการวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องคำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานประเภทนิทานและคำสอน ผลการวิจัยพบว่า คำภาษาบาลีและสันสกฤตมาตรฐานมีการเปลี่ยนแปลงหลายลักษณะทางการยืมเสียง ทอนเสียง สับเสียงเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของเสียง เป็นต้น ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้รูปคำภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่น อีสาน ส่วนใหญ่ไม่คงรูปตามคำภาษาบาลีและสันสกฤตมาตรฐานแต่จะหายไปตามเสียงที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งออกเสียงได้สะดวกกว่าแทน บางกรณีการเปลี่ยนแปลงเสียงของคำบางคำอาจบอกความเป็นมาได้ เช่น การรับคำบาลีและสันสกฤตมาใช้ในภาษาอีสานอาจจะผ่านมาทางภาษาไทยถิ่นกลางถิ่น เหนือหรือเขมรก็ได้ส่วนรูปคำบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานได้เปลี่ยนไป เพราะรับอิทธิพลทางเสียงของภาษาท้องถิ่น ส่วนเรื่องความหมาย คำบาลีและสันสกฤตเหล่านี้จะคงความหมายเดิมไว้บางส่วน และมีการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปได้ทั้งความหมายกว้างออกหรือแคบเข้าบ้าง มีส่วนน้อยที่ความหมายเปลี่ยนไปทั้งหมด^{๑๒}

๔. พระมหาประกอบ สมานทอง (๒๕๔๑) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเสียงเด่นชัดกว่าการเปลี่ยนแปลงด้านความหมายการเปลี่ยนแปลงด้านเสียงทั้งเสียงพยัญชนะและเสียงสระมีความหลากหลายเสียงพยัญชนะที่ไม่มีในระบบเสียงภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์เปลี่ยนตามเสียงภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์และตามเสียงภาษาบาลีและสันสกฤตที่ใช้ในภาษาไทยและภาษาเขมรมาตรฐานส่วนเสียงสระเปลี่ยนแปลงไปได้หลายรูปแบบส่วนใหญ่มีการยืมเสียงเนื่องจากมีการปรับพยัญชนะหลังคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์มีการลดจำนวนพยางค์ให้น้อยลงความหมายของคำมีการทำให้แคบลง เพิ่มขึ้นและเปลี่ยนไปอันหนึ่งส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางความหมายเกิดขึ้นจากการ

^{๑๑} จิรภัทร แก้วภู, “ลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมโพธิกถา”, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

^{๑๒} พระมหาทองสุข มาชัยดี, “คำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานประเภทนิทานและคำสอน”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

เปลี่ยนแปลงทางเสียงและการได้รับอิทธิพลทางความหมายของคำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาไทยและภาษาเขมรมาตรฐาน^{๑๓}

๕. อนันท์ เหล่าเลิศวรคุณ (๒๕๓๘) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร ผลการศึกษาพบว่าคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตที่ใช้ในมหาชาติคำหลวงมีการเปลี่ยนแปลงทางเสียงเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงทางเสียงเป็นการปรับลักษณะทางเสียงของภาษาบาลี-สันสกฤตให้กลายเป็นไทยโดยไม่คำนึงความถูกต้องของการออกเสียงตามรูปเขียนในภาษาบาลี-สันสกฤตเดิม การเปลี่ยนแปลงทางไวยากรณ์เป็นการเปลี่ยนแปลงชนิดของคำและการเรียงคำ การเปลี่ยนแปลงทางความหมาย เป็นการเบี่ยงเบนความหมายที่ใช้ในภาษาเดิมมาเป็นความหมายใหม่ และการขยายความหมายเดิมให้กว้างออก หน้าที่นี่ยังพบว่ามหาชาติคำหลวงนิยมใช้คำที่ยืมมาจากภาษาสันสกฤตมากกว่าคำที่ยืมมาจากภาษาบาลี ความนิยมเคลื่อนที่กล่าวนี้นำให้มีการสร้างคำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับภาษาสันสกฤตขึ้นใช้เฉพาะ และใช้คำยืมภาษาสันสกฤตในการแปลคาถาภาษาบาลีเนื้อเรื่องเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ทำให้การใช้ศัพท์ การผูกศัพท์ขึ้นใช้และการใช้ความหมายของศัพท์มหาชาติคำหลวงมีลักษณะทางพุทธศาสนา โดยมากและลักษณะฉันทลักษณ์ส่วนใหญ่ที่เป็นร้อย อำนวยให้สามารถสร้างคำที่ใช้สมาสยวๆ ได้^{๑๔}

จากการที่ได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยทั้ง ๕ ฉบับข้างต้นนี้ ปรากฏว่าเป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภาษาบาลีและสันสกฤตในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะทางด้านเสียง รูป และความหมาย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ตัดสินใจทำการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์คำบาลีในภาษาไทย โดยใช้การอ้างคำไทยที่รับมาจากภาษาบาลี ลักษณะการรับ ลักษณะการเปลี่ยนแปลง และลักษณะการใช้คำศัพท์ที่รับมา รวมทั้งการสร้างคำศัพท์ในลักษณะต่างๆ ด้วย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาภาษาบาลีที่นำไปใช้ในภาษาไทย ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

๑.๗.๒ ศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีที่ปรากฏอยู่ในภาษาไทย

^{๑๓} พระมหาประกอบ สมานทอง, “คำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

^{๑๔} อนันท์ เหล่าเลิศวรคุณ, “ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

๑.๗.๓ สรุปและนำเสนอ

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบกำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย
- ๑.๘.๓ ทำให้สามารถนำผลของการวิจัยไปใช้บูรณาการและประยุกต์ใช้เพื่อการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

บทที่ ๒

ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี แบ่งออกเป็น กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี ชื่อและความหมายของภาษาบาลี ความสำคัญของภาษาบาลีหรือภาษามคธ และหลักบาลีไวยากรณ์ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๒.๑ กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

พระพุทธพจน์ เป็นวิสัยแห่งพระสัมพันธัญญาน มีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด มีความสุขุมลุ่มลึกโดยศัพท์ (สหหตุถิร) ความหมาย (อตถคมภีร) ศัพท์และความหมาย (สหหตุถถคมภีร) พุทธประสงค์ (อธิปบาย) มินัยที่วิจิตรพิสดาร (นานานยวิจิตรปาฬิ) ตรัสไว้ทั้งโดยตรง (นีตถถนย) โดยอ้อม (เนยยถถนย) อย่างยิ่งที่จะเข้าใจได้ตามสภาวะ (ยถาสภาว) และตามพระประสงค์ (ยถาธิปเปต) สมจริงดังพุทธดำรัสว่า ธรรม (อริยสัจ ๔) ที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด ผู้มีปัญญา (ที่ปฏิบัติโดยชอบเท่านั้น) จึงจะรู้ได้^๑

พระพุทธพจน์ซึ่งคณาจารย์ ได้จดจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มต้นที่ประเทศศรีลังกา โดยยึดถือเอาแบบฉบับที่พระสังคีติกาจารย์กระทำไว้ในครั้งปฐมสังคายนาเป็นหลักรวมเรียกว่า “พระไตรปิฎก” นั้นเป็นภาษาบาลี เนื่องจากเหตุนี้ คัมภีร์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังอันเป็นชั้นเป็นตอน ตั้งแต่คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา พระคัมภีร์สัททาวิเสส เป็นลำดับลงมา ล้วนมีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายความในพระไตรปิฎกให้กระจ่างแจ้งให้กว้างขวาง หรือให้เห็นความลุ่มลึกยิ่งขึ้น ทั้งในทางหลักภาษาสภาวะธรรมและในทางวรรณคดี ต้องนับว่าคัมภีร์ดังกล่าวมีประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้ใคร่การศึกษาภาษาบาลี เพราะผู้ที่เรียนรู้ภาษาบาลีเป็นอย่างดีย่อมเข้าใจบทพญัญชนะในพระไตรปิฎกได้ถูกต้อง อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจในอรรถของบทพญัญชนะเหล่านั้นได้ถูกต้องตรงตามหลักการใช้ภาษา จับได้ว่าเป็นผู้ธำรงรักษาสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง

^๑ อธิคโต โข มายาย ฌมโม คมภีโร พุททโส ทุรุษโปโร สนโต ปณินโต อตถกาวจโร นิบุโณ ปณติตเวทนีโย.

ด้วยเหตุดังกล่าว ผู้ต้องการศึกษาพระไตรปิฎก จึงควรเรียนรู้ภาษาบาลี (ไวยากรณ์บาลี) ให้แตกฉานก่อน เพราะเป็นระเบียบภาษาที่ช่วยให้เข้าใจเนื้อความในพระไตรปิฎกได้ชัดเจน มิฉะนั้นแล้ว ย่อมเกิดความสงสัยในข้อความต่างๆ บท เหมือนช้างตาบอดเที่ยวไปในป่า ดังข้อความที่กล่าวไว้ในโมคคัลลานปัญจิกฎีกา หน้า ๑๖ ว่า

บุคคลใดศึกษาพระไตรปิฎกอยู่ แต่ไม่เรียนรู้ไวยากรณ์ (ภาษาบาลี) เขาเพียงสงสัยในหลายๆ บท เหมือนช้างตาบอด เที่ยวไปในป่า (ไพโรสนท์) ฉะนั้น^๒

บูรพาจารย์ทั้งหลายได้เห็นคุณูปการของภาษาบาลีเช่นนี้ จึงตั้งใจสืบทอดการศึกษาภาษาบาลี มีการตรวจชำระบาลีพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา สืบทอดกันมาเป็นช่วงๆ โดยไม่ขาดสาย และมีการแต่งตำราไวยากรณ์ภาษาบาลี เพื่อเป็นคู่มือในการศึกษาบาลีพุทธพจน์หลายคัมภีร์ หลายยุคนับตั้งแต่ยุคพุทธกาล เช่น พระมหากัจจายนะ พระสาวก เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ชื่อมหา นิรุตติและนิรุตติปิฎก พระอาจารย์กัจจายนะ แต่งคัมภีร์ไวยากรณ์ชื่อกัจจายนะ พระอาจารย์โมคคัลลานะแต่งคัมภีร์โมคคัลลานะ พระอาจารย์อังกวังสะแต่งคัมภีร์สัททนีติเป็นต้น กลุ่มคัมภีร์สัทททวิเสสที่มีอิทธิพลและมีประโยชน์แก่กุลต่อการศึกษาพระไตรปิฎกเหล่านี้ เรียกว่า ปิฎกตตยงค (ปิฎกตตย + องค) คัมภีร์ที่เป็นเสมือนอวัยวะต่างๆ ของพระไตรปิฎก

ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา คณะสงฆ์ต่างส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความแตกฉานในภาษาบาลีก่อน จากนั้นจะได้ศึกษาพระพุทธรวจนะอันเป็นตัวพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุปฏิบัติ อุษุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามิจิปฏิบัติ ความเป็นตัวปฏิบัติศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือปฏิเวธศาสนาตามมา จัดเข้าในหลักที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ชนเหล่าใดแตกฉานภาษาบาลี ในประเภทแห่งสนธิ และนาม เป็นต้นแล้ว ทำความเพียรในพระไตรปิฎก อันประเสริฐ ด้วยกำลังความรู้อันดีเลิศ ชนเหล่านั้น ย่อมได้รับบรรพอันเป็นแก่นสารต่างๆ^๓

^๒ โย นิรุตตี น สิกขเยย สิกขนโต ปิฎกตตยบเท ปเท วิงฺขเยย วเน อนนฺตโค โยธา.โมคคัลลานปัญจิกฎีกา. ฎีกา. (บาลี) ๑๖.

^๓ เย สนฺธิณามาทีปเภทททฺษา หุตฺวา วิสิญฺเฐ ปิฎกตตยสมิ กุพฺพนฺติ โยคํ ปรมานุกาว่า วินฺทนฺติ กามํ วิวิธตฺถสาร์ สทฺทนีติ.สุตฺต. (บาลี) ๑.

และว่า เมื่อพระสูตรและพระอภิธรรม (ปริยัติ) ที่ได้รับการรักษา ไว้ยังมีอยู่ การปฏิบัติก็เป็นอันได้รับการรักษาไว้ด้วยบัณฑิต ผู้ดำรงมั่นในการปฏิบัติแล้ว ย่อมไม่คลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ (พระนิพพาน)^๔

เนื่องจากพระพุทธพจน์ (พระไตรปิฎก) มีความสุขุมลุ่มลึกทั้งโดยศัพท์ และความหมายดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การศึกษาพระพุทธวจนะตามหลักศัพทศาสตร์ และอรรถศาสตร์ที่บูรพาจารย์ได้รจนาไว้เป็นแนวทางในการศึกษาพระไตรปิฎกในรูปแบบภาษาไทยอย่างแจ่มแจ้ง ให้สมกับคำสวดสรรเสริญกันอยู่ทุกเมื่อเมื่อเชื่อว่า สารถ์ สพยขณขน์ เกวลปริปัญณัฏฐิ ปริสุทฺธิ พุทฺทมจฺริยํ ฯ เปฯ “พระพุทธองค์ทรงประกาศ พรหมจรรย์ (คำสอน) บริสุทฺธิ (ไม่มีมลทิน) บริบูรณั (ครบถ้วนไม่ยิ่งหย่อน) ลีนเชิง (เป็นโลกุตระธรรมไม่เจอผลด้วยโลกียธรรม) พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ” ซึ่งจะก่อให้เกิดศรัทธาและความเคารพเทิดทูนบูชาว่า พระพุทธคำรัสที่ตรัสเป็นภาษาบาลีนั้น สร้างบริสุทฺธิบริบูรณัทั้งอรรถและพยัญชนะสมเป็นภาษาพระสัพพัญญุตญาณ”อย่างแท้จริง^๕ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อต่อไปนี้

๒.๑.๑ ประวัติและความเป็นมาของภาษาบาลี

ภาษาทุกภาษาต่างมีแบบแผนเฉพาะของตนแต่ที่ใช้คำว่า ต้นตภาษา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Classical Language เรียกภาษาบาลี ก็เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักที่แน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัติปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ และความสัมพันธ์ของคำที่เข้าประโยคทุกคำ^๖ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจจดจำได้ จึงจะเข้าใจภาษาบาลีนั้นได้ และภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษามคธเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ฉะนั้นภาษามคธจึงได้รับเกียรติและได้รับการยกย่องว่าเป็น

- (๑) สัมพุทธโวหารภาษา (ภาษาอันเป็นโวหารของพระพุทธเจ้า)
- (๒) อริยโวหารภาษา (ภาษาอันเป็นโวหารของพระอริยะ)

^๔ สุตตนเต รกขิตเต สนเต ปฏิปตโต โหติ รกขิตา ปฏิปตติย ฐิตโธ ธีโร โยคกเขมา น ธัสติ. สทฺทนีติ. สุตต.นิคมมคาถา.

^๕ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๖๐), หน้า (๕).

^๖ ศ.ดร.กาญจนา นาคสกุล คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในกรมศิลปากร-มรดกไทย-มรดกโลก ฉบับที่ ๒๖๖๘ ปีที่ ๕๒ ประจำวันอังคารที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๔๘, กราฟฟิคฟอร์แมท (ไทยแลนด์) จำกัด, ๒๕๔๘.

(๓) ยถาภูจฺจพรมโหวหารภาสา (ภาษาบันทึกสภาวะธรรม)

นอกจากนี้ยังมีคำเรียกเป็นเชิงยกย่องอีกคำหนึ่งคือ ปาฬิภาสา หมายถึง ภาษาบาลี ซึ่งเป็นคำที่นักปราชญ์นิยมใช้กันมากในยุคต่อมา^๗ คำว่า ปาฬิภาสา หรือภาษาบาลีนี้มีความหมายว่า ภาษาที่เป็นระเบียบแบบแผน หรือภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นคำที่ใช้เจาะจงเรียกเฉพาะภาษามคธที่ใช้บันทึกพระพุทธพจน์พระไตรปิฎกเท่านั้น ไม่เกี่ยวกับภาษามคธที่ใช้พูดกันทั่วไป ส่วนภาษามคธที่ใช้ในคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์ฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์อื่นๆ เช่นพงศาดารเป็นต้น ก็พออนุโลมเรียกว่า ภาษาบาลีได้ในฐานะที่เป็นคัมภีร์อธิบายพระพุทธพจน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้น ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงคำว่า ภาษาบาลีจึงหมายรวมเอาทั้งภาษาบาลีที่ใช้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสภาษาบาลีอื่นๆ ทั้งหมด

ภาษาบาลี หรือภาษามคธนี้เดิมเป็นภาษาถิ่นที่ชาวมคธในอดีตใช้สื่อสารกันตามธรรมชาติ ไม่ใช่ภาษาที่นักปราชญ์ทางไวยากรณ์ผูกขึ้นมาใช้ จึงเป็นภาษาที่ประชาชนชาวชมพูทวีปในอดีตเข้าใจกันดี เพราะเป็นภาษาไม่ซับซ้อนเหมือนกับบางภาษาเช่น ภาษาพระเวท หรือภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นภาษาที่นักปราชญ์ทางภาษากำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาใช้เป็นกรณีพิเศษเพื่อใช้อธิบายพระเวท และศาสตร์บางศาสตร์เท่านั้น พระพุทธองค์ทรงเป็นอัครมหาบุรุษ คือ ผู้ทรงมีวิทศน์ไกล จึงทรงเลือกภาษามคธ หรือ ภาษาบาลีเป็นภาษาประจำพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถเผยแผ่คำสอนของพระองค์ไปได้ในชนชั้นทุกวรรณะ^๘

๒.๑.๒ กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลีในสมัยพุทธกาลได้บอกนัยถึงผู้ใช้ภาษาบาลีในการสื่อสารคำสอนเป็นช่วงๆ เริ่มตั้งแต่พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยมีพระสาวก สาวิกาเป็นผู้ทรงจำแล้วถ่ายทอดเป็นลำดับสืบมาจนถึงทุกวันนี้^๙ โดยแบ่งออกเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นยุคต่างๆ ได้ดังนี้

(๑) ยุคธรรมวินัย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา จนถึงปรินิพพานรวมเวลา ๔๕ ปีพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมวินัยด้วยมุขปาฐะ กล่าวคือทรงแสดงธรรมด้วยปากเปล่า พระสาวกก็ทรงจำด้วยมุขปาฐะ ตามความสามารถและความถนัดของแต่ละท่าน

^๗ พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ), สัททนีติ สุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า (๗).

^๘ พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ), สัททนีติ สุตตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, หน้า (๘).

^๙ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วรรณคดีบาลี (Pali Literature), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

(๒) ยุคพระไตรปิฎก เริ่มตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพาน จนถึงการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ประมาณ พ.ศ.๒๓๕ รวมถึงผลของสังคายนาครั้งที่ ๓ ด้วย ยุคนี้อย่างใช้วิธีมุขปาฐะอยู่

(๓) ยุคหลังพระไตรปิฎก พระเถระทั้งหลายได้แต่งคัมภีร์อธิบายความหมายในพระไตรปิฎกให้เข้าใจง่ายขึ้นแบ่งได้ ๖ ยุค ดังนี้

๑) ยุคอรรถกถา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในพระไตรปิฎก เรียกผู้แต่งว่า “พระอรรถกถาจารย์” เริ่มประมาณ พ.ศ. ๙๕๙

๒) ยุคฎีกา หรือมหาฎีกา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในอรรถกถาให้เข้าใจง่ายขึ้น เรียกผู้แต่งว่า “พระฎีกาจารย์” เริ่มประมาณ พ.ศ. ๑๕๘๗ เช่น อัมมบทมหาฎีกา เป็นต้น

๓) ยุคอนุฎีกา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายข้อความในฎีกาให้เข้าใจง่ายขึ้นเรียกผู้แต่งว่า “พระอนุฎีกาจารย์”

๔) ยุคปกรณ์พิเศษ พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายธรรมะ ไม่ได้อธิบายคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยเฉพาะ เกิดขึ้นต่างยุคต่างสมัยกัน หนังสือบางเล่มแต่งก่อนยุคอรรถกถาเช่น มลिनทปัญหา บางเล่มแต่งในยุคอรรถกถา เช่น วิสุทธีมรรค กล่าวได้ว่า อยู่ในยุคหลังพระไตรปิฎกนี้เช่นกัน

๕) ยุคโยชนา พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสืออธิบายคำและความหมายในคัมภีร์เดิมให้เข้าใจง่ายขึ้น เช่น โยชนาสมันตปาสาทิกา อธิบายข้อความหรือคำที่ยากในอรรถกถาพระวินัยชื่อว่าสมันตปาสาทิกา

๖) ยุคบาลีไวยากรณ์ พระเถระทั้งหลายได้แต่งหนังสือไวยากรณ์บาลี เช่น คัมภีร์กัจจายนะ เกิดขึ้นในยุคหลังพระพุทธโฆษาจารย์จัดได้ไม่ชัดเจนนัก เพราะเกิดในหลายยุคหลายสมัย^{๑๐} อัมมปัทมฐกถาเป็นคัมภีร์ในยุคอรรถกถา จึงมีความสำคัญและเนื้อหารองจากพระไตรปิฎก

๒.๑.๓ ยุควรรณคดีบาลี

วรรณคดีบาลีในแต่ละยุคแต่ละสมัยอาจมีลักษณะวิธีการนำเสนอเนื้อหาที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ส่วนสาระหลักของเนื้อหาเหมือนกันที่ปรากฏชัดเจนอาจสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะคือ

(๑) ในยุคแรกลักษณะวรรณคดีบาลี เป็นประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกในสมัยพุทธกาล มีลักษณะที่สอนมุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องธรรมชาติของชีวิตเป็นสำคัญ เป็นคำสอนสั้นๆ แต่มีความหมายในทางธรรมที่ลุ่มลึกมุ่งเน้นเอาสาระทางธรรมโดยตรง หากเทียบกับ

^{๑๐} เสนาะ ผดุงฉัตร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๘-๔๐.

หนังสือวรรณคดีต่างๆ ไปแล้ว ลักษณะเนื้อหาค่อนข้างเข้าใจยาก มีความแห้งแล้งเป็นอารมณ์ เช่น พระอภิธรรม เป็นต้น

(๒) ตั้งแต่ยุคอรรถกถาเป็นต้นมาถือเป็นวรรณคดีบาลีที่แต่งขึ้นในชั้นหลัง ลักษณะการประพันธ์แต่งอย่างอลังการ เน้นที่ความงดงามทางภาษาและรสแห่งวรรณคดี มีความพิถีพิถันกับการใช้ภาษา มีลีลาสำนวนโวหารที่ไพเราะคมคาย แฝงไว้ด้วยหลักแห่งความจริง เนื้อเรื่องกินใจถึงอารมณ์ผู้อ่าน เช่น คาถาธัมมบท เป็นต้น^{๑๑}

(๓) ในวรรณคดีบาลี ฎีกา หมายถึงหนังสืออธิบายอรรถกถาโดยเลือกคำหรือความที่ยากในอรรถกถาขึ้นอธิบายให้เข้าใจง่าย ไม่ใช่อธิบายความหมายของคำทุกคำ หนังสือฎีกาฝ่ายเถรวาทในระยะแรกหมายถึงหนังสือที่อธิบายอรรถกถาของพระไตรปิฎก แต่ภายหลังมีความหมายกว้างขึ้น คือ หมายถึงหนังสือที่อธิบายความหมายของหนังสือใดที่ไม่ใช่อรรถกถาของพระไตรปิฎกก็ได้ เช่น ฎีกาของพงศาวดารบาลี ฎีกาตำราไวยากรณ์ และฎีกาปกรณ์วิเสส มีคัมภีร์มิลินทปัญหา^{๑๒} เป็นต้น

ลักษณะที่สำคัญแห่งวรรณคดีบาลีที่แตกต่างจากวรรณคดีประเภทอื่นๆ อีกประการหนึ่งคือ เนื้อหาที่สำคัญของเรื่องในวรรณคดีบาลีทั้งหมดประพันธ์ขึ้นมาจากความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะที่เป็นจริงตามกฎธรรมชาติหรือจากการตรัสรู้ จึงมีลักษณะเนื้อเรื่องที่เป็นญาณทัศน์ หรือความเป็นจริงมากกว่าวรรณคดีทั่วไป

คำว่า วรรณคดีบาลี หมายถึง พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา และปกรณ์วิเสส รวมถึงวรรณกรรมพุทธศาสนานิกายเถรวาทอื่นๆ ที่เขียนด้วยภาษาบาลีที่พระมหาเถระทั้งหลายมีพระมหาทักษสเถระ เป็นต้น ได้ยกพระธรรมและพระวินัยอันเป็นพุทธวจนะดั้งเดิมสู่มหาสังคิติแล้วทรงจำถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ คือท่องจำปากเปล่าและได้จารจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนใบลานเป็นครั้งแรกด้วยอักษรสิงหล เมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณปี พ.ศ.๔๓๓ ณ ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามินีนัย^{๑๓} จากนั้นประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทก็ได้คัดลอกเป็นอักษรแห่งชาติของตนสืบต่อกันมา แม้ประเทศไทยก็ได้บันทึกวรรณคดีบาลีดังกล่าวเป็นอักษรไทย

ส่วนคำว่า วรรณคดี ที่หมายถึงหนังสือที่ก่อให้เกิดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดแก่มนุษย์ทั่วไปในด้านอารมณ์มากกว่าการให้ข้อเท็จจริงนั้น แม้จะเป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตก็ตาม แต่เจ้าของภาษาเดิม

^{๑๑} สุภาพรณ ฦ บางข้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒.

^{๑๒} ฦณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี (Pali Literature)**, หน้า ๗๕.

^{๑๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), คำปรารภ.

ก็มีได้ใช้ศัพท์สมาสเป็นรูปดั่งที่ไทยเรานำมาใช้ หากแต่ใช้รูปศัพท์ว่า “สาหิตย” ที่แปลว่า ภาพ ซึ่งรูปศัพท์นี้ใกล้เคียงกับรูปศัพท์ว่า “สहित” ในฝ่ายบาลี ที่แปลกันว่า พุทธพจน์บ้าง ตำราบ้าง^{๑๔} ส่วนในภาษาบาลี คำว่า “วรรณคดี” ใช้รูปศัพท์ว่า “สาหิจจ” หรือ “คนถมุห” หมายถึง “คัมภีร์” ดังนั้นความหมายของวรรณคดีบาลี เมื่อกล่าวตามหลักวิชาการฝ่ายบาลี จึงหมายถึง “คัมภีร์ต่างๆ ที่เขียนด้วยภาษาบาลีทั้งหมด”^{๑๕}

ความหมายของวรรณคดีบาลี ที่เห็นว่าครอบคลุมทุกด้านเห็นจะเป็นความหมายที่พระเทพเมธาจารย์ ที่กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ แบบเรียนวรรณคดีประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์ คือ ๘ ประการ คือ

- (๑) วรรณคดีบาลี หมายถึง ผลิตผลเกี่ยวกับอักษรศาสตร์บาลี
- (๒) วรรณคดีบาลี หมายถึง ผลิตผลแห่งความคิดของนักปราชญ์บาลีที่เขียน จาร จารึกไว้ หรือพิมพ์ไว้
- (๓) วรรณคดีบาลี หมายถึง อักษรศาสตร์บาลี
- (๔) วรรณคดีบาลี หมายถึง เรื่องที่บอกไว้ด้วยหนังสือเอกสารบาลี หรือตำราบาลี
- (๕) วรรณคดีบาลี หมายถึง อาณาจักรของอักขระบาลีทั้งหลาย
- (๖) วรรณคดีบาลี หมายถึง บทประพันธ์บาลีอันมีคุณค่าทางความงามของแบบคำพูดหรือบทประพันธ์อันมีคุณค่าทางความงามของผลทางอารมณ์
- (๗) วรรณคดีบาลี หมายถึง ความเรียงบาลีอันเกี่ยวกับวิจารณ์
- (๘) วรรณคดีบาลี หมายถึง คาถาภาษาบาลี
- (๙) วรรณคดีบาลี หมายถึง วรรณกรรมบาลี เกี่ยวกับการประพันธ์
- (๑๐) วรรณคดีบาลี หมายถึง กิจกรรมหรืออาชีพของคนเกี่ยวกับอักษรศาสตร์บาลี
- (๑๑) วรรณคดีบาลี หมายถึง อาชีพหรือวิชาชีพเกี่ยวกับอักษรศาสตร์บาลี
- (๑๒) วรรณคดีบาลี หมายถึง ศิลาจารึกบาลี
- (๑๓) วรรณคดีบาลี หมายถึง หนังสือบาลีที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดี^{๑๖}

วรรณคดีบาลี เป็นหนังสือหรือเรื่องราวที่วางอยู่บนพื้นฐานของความจริง ความงาม และความดี อันมีคำอธิบายที่ประกอบไปด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริง และส่วนหนึ่งอาจแสดงอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ความบันเทิงใจ และจินตนาการที่สะท้อนถ่ายทอดความชัดเจนของชีวิตและโลก หลักคำ

^{๑๔} ฉลาด บุญลอย, ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ ๑, (ธนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๔), หน้า ๒๐.

^{๑๕} สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, หน้า ๗.

^{๑๖} พระเทพเมธาจารย์ (เจ้า ฐิตปญโญ), แบบเรียนวรรณคดีประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๕), หน้า ๓-๑๘.

สอนหรือหลักพุทธธรรม จึงเป็นเนื้อหาสาระโดยเปิดเผยหรือที่พึงประสงค์ในการรวบรวมและเรียบเรียงเป็นคัมภีร์ต่างๆ เป็นประมวลหลักบัญญัติธรรม คำวิเคราะห์ แจกแจงให้ปรากฏ

ในสมัยพุทธกาล พระอานนทร์รวบรวมไว้แล้วนำเสนอในที่ประชุมสังคีติกาจารย์ในคราวทำปฐมสังคายนาหลังจากพุทธปรินิพพาน ซึ่งในครั้งแรกและครั้งที่ ๒ นั้นยังใช้คำว่า “ธรรมวินัย” พอถึงคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ จึงปรากฏว่าคำว่า ตปิฎก หรือ ปิฎกตตย เป็นพระไตรปิฎก การสังคายนาครั้งนี้เกิดเหตุการณ์ที่สำคัญคือพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระธรรมทูตออกประกาศพระพุทธศาสนา ๙ สาย สังคายนาครั้งที่ ๔ - ๕ ก็ยังใช้คำพระไตรปิฎก แต่ครั้งที่ ๕ เกิดปรากฏการณ์ที่สำคัญคือมีการจารึกลงในใบลาน ดังนั้น จึงเห็นลงตัวว่า การสังคายนาครั้งที่ ๑-๔ ยังใช้ภาษาพูด ครั้งที่ ๕ จึงมีภาษาอักษร ซึ่งทำให้นักการศึกษาบางท่านเห็นว่าพระไตรปิฎกเริ่มต้นที่เกาะลังกา เพราะหลักฐานปรากฏว่าการสังคายนาครั้งที่ ๑-๓ ทำที่ชมพูทวีป ครั้งที่ ๔ และ ๕ ทำที่ประเทศศรีลังกา สรุปลแล้ว วรรณคดีบาลีมีลักษณะพิเศษจำเพาะตัวดังนี้

(๑) ลักษณะที่เป็นคำสั่งคือวินัย คำสอนคือธรรม และเป็นวิชาการล้วนๆ คือพระอภิธรรม

(๒) ลักษณะจำเพาะในด้านพัฒนาการจากยุคสู่ยุค เนื้อหาสาระจะผิดหรือถูกอยู่ที่มติของสังคีติกาจารย์โดยวิธีการสังคายนา

(๓) ลักษณะจำเพาะด้านการสืบต่อ

ฉะนั้น ภาษาบาลีจึงมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาที่ทรงไว้ซึ่งพระพุทธพจน์คือ พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกาเป็นต้น ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกและอธิบายคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้โดยละเอียด

๒.๒ ชื่อและความหมายของภาษาบาลี

๒.๒.๑ ชื่อต่างๆ ของภาษาบาลี

ชื่อของภาษาบาลี (หรือภาษามคธ) ที่ท่านแสดงไว้ในคัมภีร์ยุคต้น ๆ นั้น ได้พบหลักฐานแสดงไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

(๑) ในบทภาษณีย์แห่งปฐมปาราชิก ในปาราชิกัณท์ ท่านแสดงไว้ว่า ภิกษุบอกลาสิกขาในสำนักของชนชาวมลักขะด้วยอริยภาษา หากชนชาวมลักขะไม่เข้าใจ สิกขาย่อมไม่เป็นอันบอกลา^{๑๗} คำว่า อริยภาษา ในบทภาษณีย์แห่งปฐมปาราชิก ในปาราชิกัณท์นั้น ไม่ใช่ภาษาอื่นที่ไหน

^{๑๗} อริยเคน มลกขสส สนตเถ สิกข์ ปจจกขาทิ. โส จ น ปฎิวินาติ. อปจจกขาทา โหติ สิกขา. วิ.อ. (บาลี) ๑/๓๓.

(๒) พระอรรถกถาจารย์กล่าวรับรองว่า เป็นภาษามคธที่ชาวอริยะทั้งหลายใช้กันอยู่ในแคว้นมคธนั่นเอง^{๑๘} เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาษาบาลีที่เรารู้จักกันในปัจจุบันนี้ คือ อริยกาษา = ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ

(๓) ส่วนในปฏิสัมพันธ์ามรรค สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา และมูลฎีกานั้นได้พบการเรียกภาษาบาลีว่า อัมมนิรุตติบ้าง^{๑๙} สภาวนิรุตติบ้าง^{๒๐}

(๔) ในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอื่นๆ กลับได้พบการเรียกภาษาบาลีต่างๆ เช่น มคธภาษาบ้าง ตันติภาษาบ้าง แต่ที่พบใช้มากที่สุดคือ มคธภาษา

(๕) ในอรรถกถาธรรมบทได้พบว่าท่านใช้ชื่อภาษาบาลีเป็นตันติภาษา, ที่ใช้ชื่อว่า มูลภาษา พบในอรรถกถาปฏิสัมพันธ์ามรรค ที่ใช้ชื่อว่า ปกติภาษา^{๒๑} พบในวชิรพุทธิฎีกาและสารตลฎีกา^{๒๒}

ฉะนั้น เมื่อรวมชื่อที่ได้พบทั้งหมดแล้ว จะปรากฏตามหลักฐานดังนี้ ในบาลี อรรถกถา และฎีกา พบการใช้ภาษาบาลีโดยชื่อว่า อริยกาษา อัมมนิรุตติ สภาวนิรุตติ มาคธภาษา ตันติภาษา มูลภาษา และปกติภาษาเท่านั้น ส่วนที่ชื่อว่า บาลี ไม่พบที่ใช้^{๒๓}

๒.๒.๒ ความหมายของภาษาบาลี หรือ บาลี

ศาสนาทั้งหลายในโลกนี้ ต่างมีภาษาสำหรับจารึกศาสนธรรมคำสอนของพระศาสดาผู้ก่อตั้งศาสนานั้นๆ ภาษาสันสกฤตผู้นับถือศาสนาพราหมณ์นับถือว่าเป็นภาษาอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะจารึกคำสอนของพระเวทฉันใด แม้ภาษาบาลีก็เป็นเช่นเดียวกัน ชาวพุทธทั้งหลายฝ่ายเถรวาทก็นับถือว่าเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ เพราะจารึกพระธรรมอันเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้เกิด

^{๑๘} อริยกั นาม อริยกโหวาโร มาคธภาษา. วิ. อ. (บาลี) ๑/๒๒๐.

^{๑๙} ตตร อัมมนิรุตตาทิลลาเป ญญาเณ อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๓๐๗

^{๒๐} สภาวนิรุตติติ มาคธภาษา อธิ.เป.ตา. มูล.ฎีกา. (บาลี) ๑/๕.

^{๒๑} ชู.ป.อ. (บาลี) ๑/๕.

^{๒๒} ปุพเพ ปกติภาษา ย วุตต อัญญกถ สนธาย. วชิร.ฎีกา. (บาลี) ๒๙๑. สารตล.ฎีกา. (บาลี) ๓/๗.

^{๒๓} แม้พระโมคคัลลานเถระผู้แต่งคัมภีร์โมคคัลลานะ ก็ไม่เรียกคัมภีร์ที่ท่านแต่งว่า “ปาฬิเวยยากรณ” แต่กลับตั้งชื่อว่า “มาคธสพทลภขณ (สูตรไวยากรณ์ภาษามคธ) ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๑๖., ม.มุ.ฎีกา. (บาลี) ๑๑๗., ได้พบข้อที่ท่านพรรณนาอรรถแห่งบทว่า “ตุนตียนุจฉวิกิ” ว่า “ปาฬิคติยา อนุโลมิกิ, ปาฬิภาสยานุวิธานินนติ อตเถ”. แต่ในศีลขันธ์วรรณฎีกาเก่าที่พิมพ์ครั้งก่อนๆ, ส.ส.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๗., และอง.เอก.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๙., พบปาฐะว่า ปาฬิจฉยานุวิธานินนติ อตเถ เท่านั้น ปาฐะดังกล่าวเป็นปาฐะโบราณ ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๑/๓๐., หากอ้างถึงบทพรรณานี้ว่า “ตสสา (ตุนตียา) นยสงฆาตย คติยา ฉวี ฉาย อนุคตติ ตุนตียนุจฉวิกิ. คำว่า ฉายา ในปาฬิจฉายา นั้น เป็นบทวรรณของคำว่า ฉวี ในบทว่า อนุจฉวิกิ.

ประโยชน์แก่นุพุทธยุคหลังได้เรียนรู้ ได้ศึกษาหลักพุทธธรรมได้โดยง่าย พระมหาเถระทั้งหลายผู้แต่ง คัมภีร์อรรถกถา และฎีกา เป็นต้น ต่างใช้ภาษาบาลีเป็นหลักในการแต่งคัมภีร์เหล่านั้น

ฉะนั้น การที่จะมีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธานุศาสนายุคฝ่ายเถรวาทโดยถูกต้องและ สมบูรณ์แบบที่สุดนั้น ขึ้นอยู่กับภูมิความรู้ความแตกฉานภาษาบาลีเป็นสำคัญ เพราะพระธรรมของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และคัมภีร์อธิบายความพระธรรมทั้งหลาย ล้วนอยู่ในรูปแบบของภาษาบาลี ทั้งสิ้น^{๒๔}

ความหมายของคำว่า บาลี หรือ ปาฬี มีใช้เป็นครั้งแรกในคัมภีร์อรรถกถาของพระพุทโธสาจารย์ เช่น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวว่า ปาฬีย (ในพระบาลี) ซึ่งหมายถึงพระไตรปิฎก ต่อมาชื่อ บาลีได้กลายเป็นชื่อของภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎก จึงเรียกว่า ภาษาบาลี คือ ภาษาที่รักษาพระพุท พจน์ มีแสดงไว้ในคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี ดังนี้

พุทธวจน ปาเลตตี ปาฬี (ภาษาที่รักษาพระพุทพจน์ ชื่อว่า ปาฬี) ปา ธาตุ = รักษา+ฬี ปัจจัยในกัตตุสาธนะ ลงด้วยสูตรในโมคคัลลานไวยากรณ์^{๒๕} ว่า ปาโตฬี (ลง ฬี ปัจจัยท้าย ปา ธาตุ) อดี ปาเลตตี ปาฬี, ลสฺส พตฺต (พระพุทพจน์ที่รักษาเพื่อความชื่อว่า ปาฬี แปลง ล เป็น พ) ปา ธาตุ = รักษา + ฬี ปัจจัยในกัตตุสาธนะกล่าวไว้ในคัมภีร์สัททนีติปกรณ์ธาตุมาลา^{๒๖} แม้คำว่า ปาฬี จะมีรูป เป็น พ ตามคำอธิบายของคัมภีร์ทั้งสองนั้น แต่มีความหมายต่างกัน โดยโมคคัลลานไวยากรณ์กล่าวว่า เป็นภาษา แต่คัมภีร์สัททนีติปกรณ์กล่าวว่า เป็นพระพุทพจน์

อนึ่ง ในสัททนีติปกรณ์ธาตุมาลากกล่าวว่า คำว่า ปาฬี มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑) พระพุทพจน์, ปรียัตติธรรม (ปาฬิธมม) เช่น ปาฬียา อตถมุขปริกขณติ (ย่อมใคร่ครวญเพื่อความของพระบาลี)

๒) ขอบสระ, เชื้อน (ตพากปาฬี) เช่น มหโต ตพากสฺส ปาฬี (ขอบของ สระน้ำใหญ่)

๓) ลำดับ, แถว, แนว (ปนฺติ) เช่น ปาฬียา นิสีทิสฺสุ (นั่งตามลำดับ), ปาฬี การโก ภิกขุ (ภิกษุผู้จัดลำดับ)^{๒๗}

^{๒๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔, หน้า (๑๑).

^{๒๕} โมค. (บาลี) ๒๒๘.

^{๒๖} พระอัครควังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปลโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ), สัททนีติ ธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๒.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕๓)

แม้คัมภีร์อภิธาน์ปทีปิกาก็กล่าวถึง ปาฬิ ศัพท์ว่า เสตุมฺหิ ตฺนฺติปฺนฺตีสุ นาริยํ ปาฬิ กถยเต. (ปาฬิ ศัพท์กล่าวไว้ในอิตถิลิงคิในความหมายว่า เชื้อน, พระพุทธรพจน์ และลำดับ)^{๒๘}

จะเห็นได้ว่า โมคคัลลานไวยากรณ์ สัททนีติปกรณ์ และอภิธาน์ปทีปิกา กล่าวไว้เหมือนกันว่า ปาฬิ ศัพท์ที่มีความหมายว่า พระพุทธรพจน์ หรือภาษาบาลี มีรูปเป็น พ อย่างเดียว แต่ความหมายสุดท้ายว่า ลำดับ พบเป็นรูปว่า ปาลี และ ปาลี ในคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์ว่า อลลยาโย (อลฺลิตฺติ ศัพท์เป็นต้นย่อสำเร็จ[ด้วย ลี ปัจจัย]) ดังข้อความว่า ปาเลติ รกฺขตีติ ปาลี, ปนฺติ (สิ่งที่รักษาไว้ ชื่อว่า ปาลี เมื่อลง จี ปัจจัย [อี อิตถิลิงคิ] ได้รูปว่า ปาลี หมายถึง ลำดับ)^{๒๙}

นอกจากนั้น คำว่า ปาฬิ ที่แปลว่า พระบาลี, พระพุทธรพจน์ ยังมีความหมายอีก ๒ ประการตามที่กล่าวไว้ในสัททนีติปกรณ์ธาตุมาลาว่า

๑) สิ่งเหมือนขอบสระ = ปาฬิ วียาติ ปาฬิ (ปาฬิ ศัพท์ + ณ ปัจจัยในอุปมา ตัทธิต),

๒) ลำดับของกลุ่มคำอ่านยิ่งยวด = ปกฺกฺขานํ วจนฺปพฺพนานํ อาฬิตฺติ ปาฬิ (ฉฺฉฺฐิตฺตฺปฺปริสฺสฺมาส ปกฺกฺขฺ ศัพท์ + อาฬิ ศัพท์ แปลง ปกฺกฺขฺ เป็น ป)^{๓๐}

ความหมายสุดท้ายว่า “ลำดับของกลุ่มคำอ่านยิ่งยวด” กล่าวไว้ตามข้อความในมูล ปินฺณาสกฺ และอังคุตตรนิกายว่า

ลำดับของกลุ่มคำอ่านยิ่งยวด เพราะแสดงเนื้อหามีศีลเป็นต้น อันยิ่งยวดคือยอดเยี่ยม และเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าเป็นต้น ไปด้วยความเป็นสภวานิรุตติ (ภาษาที่กล่าวตามธรรมชาติตั้งแต่กัปเป็นต้นมา) ชื่อว่า ปาฬิ คือ ปริยัตติธรรม.^{๓๑}

โดยแท้จริงแล้ว ลำดับของกลุ่มคำอ่านยิ่งยวดนั้นแหละ ชื่อว่า ปาฬิ^{๓๒}

แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬิ แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาลี หรือภาษา-บาลีนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาจากข้อความในโมคคัลลานไวยากรณ์ และ อภิธาน์ปทีปิกาที่แต่ง ณ ประเทศลังกาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และคัมภีร์สัททนีติปกรณ์ที่แต่งในสมัยพุทธกาลในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ จึงเข้าใจว่าโบราณจารย์สมัยก่อนนิยมเขียนเป็นรูปว่า

^{๒๘} อภิธาน. (บาลี) ๙๙๒.

^{๒๙} โมค. (บาลี) ๑๙๘.

^{๓๐} พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปลโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ), **สัททนีติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, หน้า ๔๕๓.

^{๓๑} ปกฺกฺขฺานํ อุกฺกฺขฺานํ สีลาทีอตฺถานํ โพนฺโต สภวานิรุตฺติวเสน พุทฺธาทีหิ ภาสิตฺตฺตา จ ปกฺกฺขฺานํ วจนฺปพฺพนานํ อาฬิตฺติ ปาฬิ, ปริยตฺติธมฺโม. ม.ม.ฎีกา. (บาลี) ๒/๒๓๒.

^{๓๒} ปกฺกฺขฺานํ วจนฺปพฺพนานํ อาฬิเยว ปาฬิตฺติ วุจฺจติ. อจ.ทุก.ฎีกา. (บาลี) ๒/๓๓.

ปาฬ ปราชญ์ตะวันตกนิยมใช้เป็นรูปว่า ปาลี โดยมีความเห็นหลากหลาย กล่าวโดยสรุปมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

๑) มาจากศัพท์ว่า ปาฏลี = ปาลี (ลป ฎ อักษร) หมายถึง ภาษาของชาวปาฏลีบุตร

๒) มาจากศัพท์สันสกฤตว่า ปงกติ = ปกติ = ปภิ = ปณฺฏี = ปลี = ปาลี หรือ ปงกติ = ปตติ = ปฏฺฐี = ปลติ = ปาลี หมายถึง ลำดับของพระพุทฺธพจน์

๓) มาจากศัพท์บาลีว่า ปริยาย = ปลิยาย = ปาลิยาย = ปาลี [ตัดอักษรของ - ยาย] หมายถึง เทศนาอันเป็นพระพุทฺธพจน์

อนึ่ง ผู้ที่กล่าวว่าคำว่า ปาลี มาจาก ธรรมปริยาย อยากตั้งครรรค์ที่คล้ายคลึงกันในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศก ฉัมปลิยาย ด้วย^{๓๓}

อย่างไรก็ตาม คำบาลีบางศัพท์มักนิยมใช้เป็นมุทชอักษรมากกว่าทันตชอักษเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าสันสกฤตจะใช้เป็นทันตชอักษรก็ตาม เช่น คำว่า โจฬ (ผ้า) ในภาษาบาลีใช้เป็นมุทชอักษร แต่สันสกฤตใช้เป็นทันตชอักษรว่า โจล ในวรรณกรรมบาลีจึงมีรูปว่า ปริกขารโจฬ (ผ้าบริขาร) ไม่พบเป็นรูป ปริกขารโจล ดังนั้น คำว่า ปาฬี จึงควรมีรูปเป็น ห มุทชอักษร ตามข้อความที่กล่าวไว้ข้างต้น^{๓๔}

ฉะนั้น ภาษาบาลี หรือ ปาฬี มีชื่อและความหมายต่างๆ กันไปเช่น บาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทฺธพจน์ อริยกภาษา หมายถึง ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ ฉัมมนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่แห่งตลอดธรรม สภาวนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย มคธภาษา หมายถึง ภาษาของชาวมคธ ต้นติภาษา หมายถึง ภาษาที่มีแบบแผน มูลภาษา หมายถึง ภาษาเดิมของชาวมคธ และปกติภาษา หมายถึง ภาษาปกติของชาวมคธ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬี-บาลี แต่อักษร ห และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาลีหรือภาษา-บาลีเป็นส่วนมาก

๒.๓ ความสำคัญของภาษาบาลีหรือภาษามคธ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระพรรษาด้วยภาษามคธ เพราะเหตุที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้อรุณวิสัย ๔ ณ แคว้นมคธ และพระพุทธองค์ทรงเสด็จเที่ยวจาริกแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ในแคว้นต่างๆ นั้น ส่วนมากจะเสด็จจาริกอยู่ในสองแคว้น คือ โกศล และ มคธ ในสมัยนั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครองแคว้นมคธ ก็มีพระเดชานุภาพยิ่งใหญ่ ทั้งชาวมคธต้องมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจภาษามคธเป็นอย่างดีด้วย จึงสามารถ

^{๓๓} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔, หน้า (๑๕).

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๑๕).

เข้าใจภาษามคธที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอันเป็นภาษาที่เข้าใจและใช้กันอยู่ ฉะนั้น ในสัมโมหวิโนทนีอรรถกถา และปฏิสัมภทวิภังค์ จึงได้บัญญัติไว้ว่า “แม้พระพุทธองค์ เมื่อตรัสพระ พุทธพจน์คือ พระไตรปิฎกตามระเบียบแห่งพระบาลี แม้พระองค์ก็ทรงแสดงด้วยภาษามคธ”^{๓๕}

๒.๓.๑ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นภาษาที่ไม่เสื่อม

ภาษาบาลีหรือ ภาษามคธนับเป็นภาษาที่สูงกว่าภาษาทั้งหลาย เพราะสมบูรณ์ด้วยคุณ วิชา และสภวานิรุตติ คำว่า สภวานิรุตตินั้น หมายถึงภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายและ อธิบายไปตามกาลเวลาเหมือนภาษาอื่นๆ มีอำนาจในการแสดงอรรถและอธิบายได้แน่นอน เรียน ภาษาที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นทรงใช้อยู่^{๓๖} กล่าวอีกนัยหนึ่ง สภวานิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการ เปลี่ยนแปลง ไม่เสื่อม ตั้งอยู่โดยปกติ

ส่วนภาษาอื่นๆ เมื่อถึงกาลหนึ่ง ย่อมเปลี่ยนแปลง และเสื่อมได้ สำหรับภาษาบาลีหรือ ภาษามคธแล้ว จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง และเสื่อมเลย ไม่ว่าจะเป็นที่ไหนๆ ในกาลไหนๆ หากจะมีการ เปลี่ยนแปลง หรือเสื่อมสลายก็เป็นเพราะผู้ศึกษา ผู้แสดง ผู้สอน เรียนผิด แสดงผิด และสอนผิด แม้ กระนั้น ก็จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงโดยตลอดกาล^{๓๗} เพราะท่านกล่าวไว้ในสัมโมหวิโนทนีว่า สถานที่พูด ภาษามคธที่สุดคือ นรก ติรัจฉาน เปรต โลกมนุษย์ สวรรค์ และพรหมโลก^{๓๘} กล่าวอธิบายว่า เมื่อโลก แดกสลายด้วยไฟ น้ำ หรือลม บรรลัยกัลป์ พรหมโลกมิได้ เข้าข่ายการแตกสลายด้วย ฉะนั้น ภาษา มคธนี้ก็จะไม่เสื่อมไปแต่จะยังคงอยู่ในพรหมโลก ดังข้อความที่ตัดไว้ในที่ขนิทายัคคัณญสูตร^{๓๙}

๒.๓.๒ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นมูลภาษา

ภาษาบาลีหรือ ภาษามคธจัดเป็นภาษามนุษย์ในยุคแรกของโลก เพราะเมื่อโลกถึงการแตก สลาย พรหมโลกมิได้ถึงการแตกสลายไปด้วย ฉะนั้น พรหมโลกจึงตั้งอยู่ในสภาพเดิม โดยไม่มีการ

^{๓๕} สมมาสมพุทโธปี เตปิฎกั พุทธวจนั ตนตี อาโรปนโต มาครภาสายเอว อาโรเปติ. อภ.สง.อ. (บาลี) ๒/๓๗๑.

^{๓๖} ฌมมนิรุตตภาสิเปติ เอตถ ฌมมสทโท สภวาจโกติ กตวา อาท “ยา สภวานิรุตตีติ อวิปริตนิรุตตีติ อตถโธ. มูล.ฎีกา. (บาลี) ๒/๑๙๑. อวิปริตนิรุตตีติ พุทธาทิหิ อัจฉินณา ตสส อตถสส วาจภวาเว นิรุฬหา ยถาวนิรุตตี. อภ.วิ.อนุฎีกา. (บาลี) ๒/๑๙๒.

^{๓๗} เสสา...อฏฐารส ภาสา ปริวตตนิติ. อยเมเวกา ยถาภุจจพรมโหวหารอริยโหวหารสงฆาตา มาครภาสา น ปริวตตนิติ. อภ.สง.อ. (บาลี) ๒/๓๗๑-๒. เสสา ปริวตตนิติ เอกนุเตน กาลนตเร อญญถา โหนติ วินสสนติ จ. มาครธา ปน กตถจิก ททาจิ ปริวตตนิตีปิ น สพพนถ สพพทา จ ปริวตตนิติ. กปุปวินาเสปิ ติฎฐติเยว มูล.ฎีกา. ๒/๑๙๒.

^{๓๘} อภ.วิ.อ. (บาลี) ๓๗๑.

^{๓๙} มนุสสานั ทุรคคณมาทินา กตถจิก ททาจิ ปริวตตนิตีปิ พรมโโลกาที่สุ ยถาสภาเวเนว อวฏฐานโต น สพพนถ สพพทา จ ปริวตตนิติ. อภ.วิ.อนุฎีกา. (บาลี) ๒/๑๙๔.

เปลี่ยนแปลง มีอธิบายเพิ่มเติมอีกเล็กน้อยว่า มนุษย์ในยุคแรกของโลกนั้น เป็นผู้จุดมาจากพรหมโลก ด้วยอุปาทปฏิสันธิ มนุษย์ดังกล่าวนั้นพูดภาษามคธซึ่งเป็นภาษาที่ใช้กันในพรหมโลก ฉะนั้น นักไวยากรณ์จึงมีความเชื่อว่า ภาษามคธ เป็นมูลภาษา^{๔๐} คือเป็นภาษาที่มนุษย์ในยุคแรกใช้สื่อสาร (พูด) กัน

คัมภีร์ปทรูปสิทธิ ได้กล่าวไว้ว่า ภาษามาคธี เป็นภาษาดั้งเดิมที่ใช้พูดกัน โดยมนุษย์ ต้นกัลป์ พวกพรหม พระพุทธเจ้า และบุคคลผู้ที่ยังไม่เคยได้ยินคำพูดจากบุคคลอื่น^{๔๑}

๒.๓.๓ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นสภวานิรุตติ

ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นสภวานิรุตติท่านแสดงไว้ในสัมโมหวิโนทนีวว่า ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นสภวานิรุตติ หมายความว่า เป็นภาษาธรรมชาติ อธิบายว่า และผู้ที่ไม่เคยได้ยินให้ฟังภาษาอื่นมาก่อน หากมีความสามารถในการคิดและพูดได้เอง เขาจะพูดภาษามคธอ่านเป็นภาษาที่เขาสงใจเท่านั้น^{๔๒} หมายความว่า ในหนทางอันยืดยาวแห่งสังสารวัฏอันกำหนดนับไม่ได้นั้น มีการกำหนดเมล็ดพืชของภาษามคธอยู่ ผู้ที่เดินทางไกลในสังสารวัฏ ล้วนเคยพูด เคยท่องบ่นภาษามคธมาแล้ว โดยนับไม่ถ้วน ฉะนั้น เมื่อถึงเวลาพูดจริง แม้จะไม่เคยพูดภาษามคธมาก่อน ก็สามารถพูดภาษามคธได้เอง ทั้งนี้ปรากฏขึ้นมาเพราะพืชพรรณแห่งสภวานิรุตตินั้นเอง แต่ท่านอาจารย์อภยารามกล่าวว่า ถึงจะพูดได้จริง แต่ยังไม่ใช่ภาษามคธที่สมบูรณ์ มีความผิดเพี้ยนไปบ้าง เพราะผู้ที่เรียนภาษามคธจนแตกฉานหาได้ยากยิ่งอยู่แล้ว โฉนเลยจะสามารถเรียนรู้ได้เอง

ภาษามคธหรือที่เรียกกันว่าภาษาบาลีนั้น นอกจากจะได้ชื่อว่าสภวานิรุตติแล้วยังชื่อว่าเป็นเหตุแห่งนิรุตติปฏิสัมภิทาญาณอีกด้วย ผู้ที่ได้บรรลุนิรุตติปฏิสัมภิทาญาณแล้ว จะสามารถรู้ภาษามคธได้เอง^{๔๓} เช่นเดียวกัน ความแตกฉานในภาษามคธก็เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งแห่งการได้บรรลุปฏิสัมภิทาญาณ

^{๔๐} ปวิตเตสิ สัพพาปิ สีหฬฏฐกา ตถา, สพเพสํ มูลภาษาสย, มคธาย นิรุตติยา. มหาวิส. (บาลี) ๓๗/๒๔๔.

^{๔๑} ตอนต้นของคัมภีร์ปทรูปสิทธิว่าด้วยนาม.สา มาคธี มูลภาษา นรา ยายาทิกปปิกา พรหมานอ จสสุตลาปา สมพุทธา จาปิ ภาสโร. รุ. (บาลี) ๖๐/๕๖.

^{๔๒} โยปิ อคามเก มหารณญเญ นิพพตติ ตถถ อญญโณ กถนโต นาม นตถิ. โสปิ อตตโน ฐมมตาย วจัน สมุฏฐาเปนโต มาคธภาสเมว ภาสิสสตี. อภิ.สง.อ. (บาลี) ๒/๓๗๑.

^{๔๓} ปุพพโยโค พาหุสจจํ เทสภาสา จ อากโม ๖เปฯ ปฏิสมภิทปปจจยา ๖เปฯ เทสภาสา นาม เอกสโต ไวหารกุสลา วิเสสน ปน มาคธิกโกสสลํ. ขุ.ป.อ. (บาลี) ๑/๗., นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณลาภี บุคคโล อสิกขนโตปิ มาคธภาสํ ชานาติ. อญญภาสํ สิกขนโต ว ชานาติ นาสิกขนโต. อภิ.สง.อ. (บาลี) ๒/๓๗๑.

๒.๓.๔ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นภาษารักษาพระศาสนา

ภาษาบาลีหรือภาษามคธมิใช่จะสมบูรณ์ด้วยคุณดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น ยังได้ชื่อว่าเป็นภาษารักษาพุทธศาสนาอีกด้วย “การดำรงไว้ซึ่งวินัยกรรมที่รู้กันว่าเป็นอายุของพระศาสนา” นั้น จะเป็นคำพูดที่ถูกที่เดียวเพราะในการทำสังฆกรรมมีอุโบสถ ปวารณา อุปสมบท และสมมติสีมาเป็นต้น จะสำเร็จได้ด้วยดีและถูกต้องตามแบบแผนพุทธบัญญัติ ถ้าไม่มีวินัยกรรมเกี่ยวเนื่องด้วยการสวดกรรมวาจาแล้ว หรือว่ากรรมไม่สำเร็จ แต่สังฆกรรมนั้นๆ จะสำเร็จได้ด้วยดี ก็ด้วยคู่สวดกรรมวาจาสามารถสวดกรรมวาจา ออกเสียงสลิถ ธนิต วิมุตติ และนิกคหิตให้ถูกต้องชัดเจน และผู้ที่สวดได้ถูกต้องชัดเจน จะต้องมีความรู้แตกฉานในพยัญชนะพุทธิ ๑๐ ประการ คือ

๑) สลิถ	๒) ธนิต
๓) ทีฆะ	๔) รัสสะ
๕) ครุ	๖) ลหุ
๗) นิกคหิต	๘) สัมพันธ์
๙) ววัตถิตะ	๑๐) วิมุตตะ ^{๔๔}

ซึ่งแสดงถึงวิธีสวดภาษามคธ หรือภาษาบาลี เมื่อมีความรู้แตกฉานในพยัญชนะพุทธิ ๑๐ ประการแล้ว จึงจะสวดกรรมวาจาได้ถูกต้องชัดเจน และสังฆกรรมย่อมสำเร็จสมบูรณ์ตามพุทธประสงค์ หากไม่เรียนรู้ภาษามคธ ก็ไม่สามารถสวดกรรมวาจาให้สำเร็จได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า ภาษามคธเป็นภาษาที่มีความสำคัญอันสูงสุดต่อความดำรงมั่นยิ่งกาลนานแห่งพระพุทธศาสนา

๒.๓.๕ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นภาษาอจินไตย

กล่าวกันว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาด้วยบาลีหรือภาษามคธ เมื่อเป็นเช่นนั้นน่าจะมีปัญหาว่า ผู้ที่ฟังพระธรรมเทศนาทั้งหลาย หากไม่รู้ภาษาบาลีหรือภาษามคธแล้ว จะเข้าใจพระธรรมเทศนาที่พระองค์ทรงแสดงได้อย่างไร ? ตอบได้ว่า ข้อที่กล่าวว่า พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาด้วยภาษามคธนั้นเป็นความจริง ถึงแม้ว่าปฏิคาหกบุคคลผู้รับฟังทั้งหลาย จะรู้เฉพาะภาษาของตนอย่างเดียวก็น่าจะจริง ขอยกตัวอย่างเช่น

(๑) คนชาวทมิฬก็นึกว่า (พระพุทธองค์) แสดงธรรมโปรดเขาด้วยภาษาทมิฬ

(๒) คนชาวอันธกะทั้งหลายก็นึกว่า (พระพุทธองค์) ทรงแสดงธรรมโปรดเขาด้วยภาษาอันธกะเช่นเดียวกัน

^{๔๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔, หน้า (๑๕).

การที่ผู้ฟังทั้งหลายนึกเช่นนั้น เป็นเพราะอานูภาพแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เรียกว่า วาจาอจินไตย อันนี้อยู่ในอจินไตยสี่ประการนั่นเอง^{๕๕}

๒.๓.๕ ภาษาบาลีหรือภาษามครกับภาษามาคธี

ในสมัยพุทธกาลยังมีอีกภาษาหนึ่งที่คล้ายคลึงกับภาษามคร ชื่อว่า มาคธี เป็นภาษาของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้รับการศึกษา ไม่มีไวยากรณ์กำกับ ไม่มีแบบแผนอย่างถูกต้อง จะเห็นได้ว่า คำสอนของศาสดา ๖ คนในสมัยพุทธกาล คือ ปุณณกัสสปะ มัคชลิโคสาล อชิตเกสกัมพล ปุทฺธกัจจายนะ นิครนถ์นาฏบุตร และสัจจชัยเพล์ภูบุตร เป็นภาษามาคธี ที่ไม่ถูกไวยากรณ์ เช่นคำว่า ทวาสภูติ ปฏิปทา (ปฏิปทา ๖๒) ถูกใช้เป็น ทวภูติ ปฏิปทา หรือคำว่า สุข ทุกข์ ถูกใช้เป็น สัตตมีวิภัตติว่า สุขเข ทุกเข เป็นต้น

ต่อมาภายหลังพุทธปรินิพพาน ภาษามาคธี เป็นที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายมากกว่าเดิม จะเห็นได้ว่า ที่ร้านจารึกของพระเจ้าอโศกที่พบทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของราชอาณาจักรในรัชสมัยของพระองค์ได้ใช้ภาษามาคธีเป็นหลัก

ภาษามาคธีนี้ นักอยู่ในภาษาปรากฤต ซึ่งบาลีใช้เป็น ปากต มีรูปวิเคราะห์ว่า ปกติยา ภว ปากต (ภาษาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ชื่อว่า ปากต) คือ เป็นภาษาที่วิวัฒน์ขึ้นตามธรรมชาติโดยเป็นภาษาท้องถิ่นของชาวบ้าน แยกประเภทออกไปตามท้องถิ่นนั้นๆ มีอยู่ด้วยกันหลายชนิด แต่ที่สำคัญมี ๔ อย่าง คือ

(๑) มาคธี (Magadhi prakrit) เป็นภาษาปรากฤตท้องถิ่นแคว้นมคธ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของชมพูทวีป

(๒) อรรธมาคธี (Ardha Magadhi prakrit) เป็นภาษาปรากฤตท้องถิ่นเหมือนมาคธี ใช้บันทึกคำสอนของศาสนาเซนซึ่งเป็นศาสนาร่วมสมัยกับพระพุทธศาสนา

(๓) เศารเสนี (Sauraseni prakrit) เป็นปรากฤตท้องถิ่นแคว้นสุเรสนาหรือแคว้นมถุรา ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป

(๔) มหาราษฎริ (Maharashatri prakrit) เป็นประภกิจท้องถิ่นแคว้นมหาราษฎริ ก่อนไปทางทิศตะวันตกของชมพูทวีป^{๕๖}

^{๕๕} เอโก เอว ภควโต ธมฺมเทศนาโฆโส เอกสมฺมึ ขณฺเ ปวตฺตมาโน นานาภาสานํ สตฺตนาํ อตฺตโน ภาสา เสน อนฺุพพํ อจฺริมฺ คหณฺุโปค หุตฺวา อตฺถาธิคฺมาน โหติ. อจินฺเตยโย ทิ พุทฺธานํ พุทฺธานฺุภาโวติ สพฺพสฺตฺตนาํ สกสก ภาสานฺุรูปโต โสตฺปถมาคฺจจฺตฺติ เวทิตพฺพํ. ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๙/๒๐., ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๘, ม.มฺ.อ. (บาลี) ๑/๕.

^{๕๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔, หน้า (๒๐).

๒.๓.๖ ภาษาบาลีหรือภาษามคธเป็นภาษาแสดงธรรม

ศาสนาพราหมณ์เกิดก่อนศาสนาพุทธ มีคัมภีร์ประจำศาสนา คือ คัมภีร์พระเวท หรือที่นิยมเรียกว่า ไตรเพท ซึ่งประกอบด้วยฤคเวท (เรียกในภาษาบาลีว่า อิรุเวท) ยชุรเวท, และสามเวท. สำหรับภาษาที่ใช้รจนาคัมภีร์พระเวทดังกล่าว เรียกว่า “เวทภาษา” (สันสกฤตโบราณ) คิดค้นโดยพราหมณ์ ๘ ท่านมีอัฐกะพราหมณ์ วามกพราหมณ์ เป็นต้น ในยุคพระเวทมี ๓ คัมภีร์ คือ

(๑)ฤคเวท

(๒)ยชุรเวท

(๓)สามเวท

พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้ทรงอภิญาได้บรรลุนิพพาน จริยเทียบเคียงกับคำสอนของพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน แล้วประพันธ์คัมภีร์พระเวทขึ้น แต่ต่อมามีการเพิ่มเติมการบูชาัญญเป็นต้นที่ขัดแย้งกับคำสอนของพระพุทธศาสนา ภายหลังมีฤษีท่านหนึ่งคิดค้นพระเวทอีกคัมภีร์หนึ่งเป็นฉบับที่ ๔ ชื่อว่า อาถัพพะณะ ซึ่งก็คือไสยศาสตร์ หรือเวทมนต์นั่นเอง เป็นคัมภีร์เกี่ยวกับการจุดไฟ แล้วรำยมนต์ทำร้ายผู้อื่นเป็นต้น, ฤษีท่านนั้น ชื่อว่า อถัพพะ คัมภีร์พระเวทที่ฤชืออถัพพะบัญญัติขึ้นจึงเรียกว่า อาถรรพณ์เวทย์ อาถรรพณ์เวท มีรูปภาษาบาลีว่า อาถัพพณ สันสกฤตใช้เป็น อถรวเวท เขียนเป็นไทยตามสันสกฤตว่า อาถรรพเวท จะเป็นคัมภีร์สุดท้ายในคัมภีร์พระเวท หรือชุมนุมบทสวดอันนอนเจ้ามีอยู่ ๔ หมวด คือ ฤคเวท ยชุรเวท สามเวท และอาถรรพเวท ฤคเวทเป็นตำนานเก่าแก่และเป็นหลักฐานมากที่สุด ยชุรเวท และสามเวท บรรลุไว้ซึ่งศัโลกจากฤคเวทร้านสูตรสำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ชวนอาถรรพเวทนั้น ถือกันว่ามีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์น้อยกว่าพระเวททั้งสามที่กล่าวมาแล้ว พระเนื้อหาส่วนมากของอาถรรพเวทมนต์เป็นมนต์ และคาถาอาคมขลังต่างๆ

ตามที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้า จงยอมรับเฉพาะภาษาบาลีเท่านั้น เป็นภาษาประจำพระพุทธศาสนา ข้อนี้เป็นเหตุให้นักปราชญ์ยุคหลัง เช่น พระพุทธโฆสเถระ, พระมหานามเถระ และพระอานันทเถระ พยายามยกย่องภาษาบาลีในฐานะที่เป็นปัจจัยให้ได้คุณวิเศษต่างๆ เช่น ปฏิสัมภิทาญาณเป็นต้นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ในพระพุทธศาสนานั้น มีอาจที่จะเรียนพระพุทธพจน์โดยไม่มีภาษาบาลี ไม่ว่าจะ เป็นไปเป็นภาษาอื่นใดแล้วก็ตาม ก็ไม่อาจที่จะแปลพระพุทธพจน์ได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะเป็นธรรมชาติของแต่ละภาษาที่ไม่อาจจะนำไปแปลเป็นภาษาอื่นให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์แบบเหมือนกับภาษาต้นฉบับได้ ในภาษาบาลีก็เช่นเดียวกันมีอาหารธรรมะที่ลึกซึ้งจำนวนมากที่ไม่อาจใช้ภาษาอื่นแต่ให้ได้ความหมายตามพุทธประสงค์ทุกประการได้ไม่ว่าจะเป็นภาษาไทย ภาษาพม่า ภาษาอังกฤษ หรือภาษาอื่นใดในโลกก็ตาม ด้วยเหตุนี้ผู้ปรารถนาที่จะเข้าใจพุทธธรรมอย่างถูกต้องตามพุทธประสงค์ จำเป็นต้องศึกษาภาษาบาลีให้เข้าใจอย่างถ่องแท้

ด้วยเหตุตั้งที่กล่าวมานี้ ภาษามคธหรือภาษาบาลี จึงนับได้ว่า เป็นภาษาประจำพระพุทธศาสนา เป็นภาษาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียนภาษาที่จะทำให้เข้าใจคำสอนในพระพุทธศาสนา เรียนภาษาที่มีคุณูปการต่อการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแท้จริง^{๔๗}

ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธา ต้องการศึกษานวสังคยศาสตร์ให้เข้าใจแจ่มแจ้งกว้างขวางและลึกซึ้งจำเป็นต้องอาศัยคัมภีร์ต่างๆ ที่พระเถระผู้ประเสริฐ ได้รวบรวมปกิณณกเทศนาบ้าง ปาจกริยาทะบ้าง ตลอดจนเกจิวาทะที่ควรรู้ ควรทราบ เนื่อรจนานเป็นคัมภีร์อธิบายสุดเทศนาไว้เป็นจำนวนมากมาย คัมภีร์เหล่านั้น นักปราชญ์ท่านจัดลำดับชั้นไว้ต่างๆ กัน ตามความสำคัญของแต่ละคัมภีร์ คือ

- (๑) พระไตรปิฎก หมายถึง พระไตรปิฎกฉบับบาลี
- (๒) อรรถกถา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก
- (๓) มูลฎีกา, ฎีกา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา
- (๔) อนูฎีกา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายมูลฎีกา
- (๕) คันถันตระ หมายถึง คัมภีร์ที่นอกจากพระไตรปิฎก อรรถกถา มูลฎีกา ฎีกา และอนู

ฎีกา

(๖) คณฐี หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายข้อความที่ยากๆ ที่พระอรรถกถาจารย์ และพระฎีกาจารย์ที่มีได้อธิบายไว้

(๗) โยชนา หมายถึง คัมภีร์ที่แสดงความหมายของศัพท์และบอกวิธีการสัมพันธ์คำศัพท์ไว้

(๘) สัททวิเสส หมายถึง คัมภีร์ที่แสดงถึงความเป็นมาของคำศัพท์ไว้ตามแนวแห่งนิรุกติศาสตร์

(๙) คัมภีร์แปล หมายถึง คัมภีร์พระไตรปิฎกแปลเป็นต้น^{๔๘}

ฉะนั้น บรรดาคัมภีร์ที่อธิบายสัตตศาสนาธรรมนั้น มีอยู่ด้วยกันหลายชั้น คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนูฎีกา และคันถันตระอีกเป็นจำนวนมาก

ความสำคัญของภาษาบาลีหรือภาษามคธ ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท ๔ เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษามนุษย์ในยุคแรกของโลก เป็นภาษาที่เป็นเหตุแห่งนิรุกติบัญญัติสัมภิตาญาณ เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่เป็นอินไทย คือไม่ควรคิด เป็นภาษาของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้รับการศึกษา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ดังได้อธิบายมาแล้ว

^{๔๗} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัททวนุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔, หน้า (๒๓).

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒๔).

๒.๔ หลักบาลีไวยากรณ์

คัมภีร์บาลีไวยากรณ์ หรือ ไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ที่สุดน่าจะเป็นคัมภีร์นิรุตติปิฎกและมหา
นิรุตติซึ่งเป็นผลงานของพระมหาสาวกัจจายนะสมัยพุทธกาล คัมภีร์จูฬนิรุตติของพระยมกเถระและ
คัมภีร์กัจจายนะของพระกัจจายนเถระ ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้ไม่หลงเหลือมายุคปัจจุบันอีกแล้ว ยกเว้น
คัมภีร์กัจจายนะเท่านั้นที่ยังคงความเป็นอมตะอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ ส่วนคัมภีร์ที่ปรากฏในยุคปัจจุบัน
ล้วนเป็นคัมภีร์ยุคหลังทั้งสิ้น^{๔๙} ส่วนไวยากรณ์ภาษาบาลีอาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ๒ ประเภท
คือ

(๑) ประเภทที่มีสูตรเรียกว่า ไวยากรณ์ใหญ่ ซึ่งมีสูตรกำกับนั้นมีไม่มาก เท่าที่พบเห็นอยู่
ในปัจจุบันมีทั้งหมด ๔ คัมภีร์คือ

๑) คัมภีร์กัจจายนะ ผู้รจนานามกัจจายนะซึ่งมีประวัติไม่แน่นอน บางมติเชื่อว่าเป็น
พระอรหันตมหาสาวกชื่อกัจจายนะสมัยพุทธกาล บางมติเชื่อว่าเป็นพระเถระรูปหนึ่งในยุคหลังที่
มีชื่อพ้องกับพระมหาสาวกัจจายนะ ซึ่งอาจเป็นไปได้ทั้งชาวอินเดีย หรือไม่ก็ชาวลังกาในราวพุทธ
ศตวรรษที่ ๘ หรือที่ ๙ คัมภีร์กัจจายนะ รจนาโดยอ้างอิงอาศัยคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตชื่อกาตันตระ
และไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ ประกอบด้วยสูตรประมาณ ๖๗๒ สูตร

๒) คัมภีร์โมคคัลลณะ ผู้รจนานามโมคคัลลณะ เป็นพระเถระชาวลังกามีชีวิตอยู่ใน
รัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙ คัมภีร์นี้อิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤตชื่อ
จานตระเป็นหลักรวมทั้งไวยากรณ์สันสกฤตอื่นๆ อีกด้วยมีสูตรทั้งหมด ๘๐๘ สูตร

๓) คัมภีร์สัททนีติ ผู้รจนานามพระอัครคังสเถระเป็นพระเถระชาวพม่าในสมัยพุกาม
มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้าจระสวา พ.ศ. ๑๗๗๗-๑๗๙๒ คัมภีร์นี้อิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤต
หลายคัมภีร์เช่น ปาณินิ สิทธานตคามุที กาตันตระ ตลอดจนตรรกศาสตร์บางคัมภีร์มีสูตรทั้งหมด
๑๓๔๗ สูตร

๔) สัททสังคหะ ตามประวัติที่ปรากฏในบัญชีรายชื่อหนังสือระบุว่า ผู้รจนานาม
ราชบัณฑิตพม่าชื่อ อุโบหลาย หรือที่รู้จักกันในนาม ยอเมงจี คัมภีร์นี้อิงอาศัยไวยากรณ์สันสกฤต
หลายต่อหลายคัมภีร์เช่นกัน เป็นคัมภีร์ที่ยังไม่เคยได้รับการตรวจชำระจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือในที่
ไหนมาก่อน คาดว่าน่าจะยังคงอยู่ในรูปใบลานในประเทศพม่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ดังนั้น จึงไม่อาจทราบ
ได้ว่าคัมภีร์นี้ประกอบด้วยสูตรจำนวนเท่าใด^{๕๐}

(๒) ประเภทที่ไม่มีสูตรเรียกว่า ไวยากรณ์น้อย ได้แก่คัมภีร์ไวยากรณ์ที่แต่งเก็บเนื้อหา
สาระที่เป็นหลักการต่างๆ ในเชิงนำเสนอเป็นความคิดรวบยอดที่เกี่ยวกับกฎไวยากรณ์ โดยส่วนมาก

^{๔๙} พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ), สัททนีติ
สุตตมาลา ภูมิบาลีหลักบาลีไวยากรณ์, หน้า (๑๓).

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๑๓).

มักจะเขียนเป็นคาถามีจำนวนไม่น้อยกว่า ๓๐ คัมภีร์ ที่เก่าแก่ที่สุดน่าจะเป็นคัมภีร์การิกาซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งสมัยพุทธกาลตอนต้น^{๕๑}

บาลีไวยากรณ์ หรือไวยากรณ์บาลีเป็นตำรับแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่ออุลลภุตรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่านแบ่งไว้เป็น ๔ ภาค คือ

๒.๔.๑ อักษรวิธี ภาคที่ ๑

(๑) อักษรวิธี (อักษร+วิธี) แบบแสดงอักษร จัดเป็น ๒ คือ

๑) สมัญญาภิธาน แสดงชื่ออักษรที่เป็นสระและพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์อักษรในภาษาบาลี มี ๔๑ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ, ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ฒ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ (อ)

ในอักษร ๔๑ ตัวนั้น อักษรเบื้องต้น ๘ ตัว คือ ตั้งแต่ อ จน ถึง โอ เรียกว่า สระ^{๕๒} ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ ที่ออกเสียงได้ตามลำพังตนเองนั้น พึงเห็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

อ.	เช่น	อ-มโร
อา	เช่น	อา-ภา
อิ	เช่น	อิ-ณิ
อี	เช่น	อี-สา
อุ	เช่น	อุ-พุ
อู	เช่น	อู-กา
เอ	เช่น	เอ-สิกา
โอ	เช่น	โอ-ชา

ส่วนอักษรที่เหลือจากสระนั้น ๓๓ ตัว มี ก เป็นต้น มีนิคคหิตเป็นที่สุด ชื่อพยัญชนะ คำว่า พยัญชนะ แปลว่าทำเนื้อความให้ปรากฏและเป็นนิสิต คือต้องอาศัยสระ จึงจะออกเสียงได้ โดยนัยนี้ สระกับ พยัญชนะ ต่างกัน สระ แปลว่า เสียง ออกเสียงได้ตามลำพังตนเอง และทำพยัญชนะให้ออกเสียงได้ เรียกว่า นิสัย เป็นที่อาศัยของพยัญชนะ ส่วน พยัญชนะ แปลว่า ทำเนื้อความให้ปรากฏ และเป็นนิสิต ต้องอาศัยสระออกสำเนียง สระ และ พยัญชนะ จะใช้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้นย่อมไม่ได้ เพราะลำดังสระเอง แม้ออกเสียงได้ ถ้าพยัญชนะไม่อาศัยแล้ว ก็จะมีเสียงเป็นอย่างเดียวกันหมด ถ้า

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๑๒).

^{๕๒} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), บาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓.

พยัญชนะไม่ขัด ยากที่จะสังเกตได้ เช่นจะถามว่า ไปไหนมา ถ้าพยัญชนะไม่อาศัย สำเนียงก็จะเป็นตัว
 อ เป็นอย่างเดียวไปหมดว่า “ไอ ไอ อา” ต่อพยัญชนะเข้าอาศัยจึงจะออกสำเนียงปรากฏชัดว่า “ไป
 ไหนมา” ส่วนพยัญชนะถ้าไม่อาศัยสระ ก็ไม่มีสำเนียงออกมาได้ ฉะนั้น พยัญชนะทุกตัวจึงต้องอาศัย
 สระออกสำเนียง

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ ที่เป็นพวก ๆ กันตามฐานกรณ์ที่เกิด เรียก วรรค
 ๑. ที่ไม่เป็นพวกเป็นหมู่กันตามฐานกรณ์ที่เกิด เรียก อวรรค ๑. พยัญชนะวรรค จัดเป็น ๕ วรรคมี
 วรรคละ ๕ ตัว เรียกตามพยัญชนะที่อยู่ต้นวรรคคือ

ก ข ค ฌ ง	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ก วรรค
จ ฉ ช ฌ ญ	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	จ วรรค
ฎ ฏ ฐ ฒ ณ	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ฎ วรรค
ด ถ ท ธ น	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ด วรรค
ป ผ พ ภ ม	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ป วรรค

ในพยัญชนะ ๕ วรรคนี้ วรรคใด มีพยัญชนะตัวใดนำหน้าวรรคนั้น ก็ชื่อว่าเรียกตาม
 พยัญชนะตัวนั้น เช่นวรรคที่ ๑ มี นำหน้าเรียกว่า ก วรรค และวรรคที่ ๒ มี จ นำหน้า เรียกว่า จ วรรค
 เป็นต้น พยัญชนะอีก ๘ ตัว คือ ย ร ล ว ส ห พ แต่ละตัวมีฐานกรณ์ต่างกัน ไม่เกิดร่วมฐานกรณ์
 เดียวกัน จึงจัดเป็น อวรรค แปลว่าไม่เป็นพวกกัน ตามฐานกรณ์ที่เกิด^{๕๓}

๒)สนธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น ให้เนื่องเป็น ๖ ส่วน สนธิ แปลว่า ต่อ คือต่อศัพท์
 และอักขระ ให้เนื่องกันด้วยอักขระ เพื่อประโยชน์ ๓ ประการ คือ

๑. ย่นอักขระให้น้อยลง
๒. เป็นอุปการะในการแต่งฉันท
๓. ทำคำพูดให้สละสลวย

สนธิ ต่างจากสมาส เพราะสนธิต่อศัพท์และอักขระให้เนื่องด้วยอักขระ ส่วนสมาส ย่อบท
 ที่มีวิภัติตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไปให้เป็นบทเดียวกัน เช่น กโต อุปกาโร เมื่อเอาบททั้ง ๒ นี้ย่อเข้ากันเป็น
 กตอุปกาโร นี้ชื่อว่าสมาส แต่คำว่า กตอุปกาโร นี้ ยังมีอักขระมากไปและเป็นคำที่ไม่สละสลวยตาม
 ความนิยมของภาษา จึงต้องต่อด้วยวิธีสนธิ เพื่อย่นอักขระให้น้อยลงอีก คือ เอา กต=อุปกาโร มาต่อกัน
 เข้า เป็นกโตปกาโร นี้ชื่อว่าสนธิ สนธิ นั้น โดยย่อมี ๓ คือ

- ๑.สระสนธิ
- ๒.พยัญชนะสนธิ

^{๕๓} พระอมราภิกษิต (เรียบเรียง), อธิบายบาลีไวยากรณ์ สมัญญาภิธาน และสนธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔,
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖.

๓. นิคคหิตสนธิ^{๕๔}

ในสนธิกริโยปรกณ คือ วิธีที่ใช้เป็นเครื่องมือแก่การทำสนธินั้นมี ๘ อย่าง คือ โลโป ลบ ๑ อาเทโส แผลง ๑ อาคโม ลงตัวอักษรใหม่ ๑ วิกาโร ทำให้ผิดจากของเดิม ๑ ปกติ ปกติ ๑ ทีโฆ ทำให้ยาว ๑ รสสั ทำให้สั้น ๑ สณฺโณโค ซ้อนตัว ๑^{๕๕}

๒.๔.๒ วจีวิภาค ภาคที่ ๒

(๒) วจีวิภาค (วจ+วิภาค) แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ

๑) นาม หมายถึง บรรดาสภาพทั้งมวล ทั้งที่มีวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ซึ่งได้อุบัติขึ้นมาในโลก จะเป็นคน สัตว์ ภูเขา ต้นไม้ อย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี เมื่อยังไม่มีใครสมมติเรียกชื่อว่าอย่างหนึ่งอย่างนี้ สักแต่ว่ามีอยู่เท่านั้น ก็ยังไม่ทราบละเอียดว่าคนหรือสัตว์เป็นต้น อีกนัยหนึ่ง สิ่งที่น่ามไปในคำพูดของภาษาต่าง ๆ คืออาจเรียกรู้เข้าใจกันได้ตามความประสงค์ เรียกว่า “นาม” แปลว่า “ชื่อ” หรือหมายความว่ามีการนามไปนในคำพูดของภาษานั้น ๆ ตามแต่จะสมมติขึ้น ส่วนสำเนียงก็ดี อักษรที่ใช้แทนสำเนียงก็ดี ซึ่งปรากฏเป็นถ้อยคำได้ เช่น บุตโต บุตร ปณฺณวา มิปัญญา ทกฺโข ขยัน เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่า “ศัพท์” คำนี้ ก็คือนามและศัพท์ดังกล่าวแล้ว เป็นแต่รวมเข้าด้วยกันแปลว่า ศัพท์ที่แสดงนามคือชื่อหรือสำเนียงที่แสดงนาม อันหมายความว่าสำเนียงหรือเสียงที่บ่งถึงชื่อนั้นเอง เรียกว่า นามศัพท์ ๆ นั้นแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ

๑. นามนาม หมายถึง นามที่เป็นชื่อของคน สัตว์ ที่ สิ่งของ และสภาพต่าง ๆ เรียกนามนาม มนุษย์ทุกจำพวกซึ่งมีอวัยวะคล้ายคลึงกัน รวมเรียกว่า “คน” สัตว์มุกจำพวกต่างโดยช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น เป็นสัตว์มีเท้าก็ตาม ไม่มีเท้าก็ตาม มีปีกก็ตาม ไม่มีปีกก็ตาม หรือที่พิเศษออกไปจากนี้ก็ตาม รวมเรียกว่า “สัตว์” ของอยู่เป็นที่เช่นแผ่นดินก็ดี ของที่เนื่องกับแผ่นดิน เช่นต้นไม้หรือเรือนก็ดี หรือสิ่งอื่น ๆ อันนับว่าเป็นที่อยู่อาศัย รวมเรียกว่า “ที่” สิ่งของทุกประเภทต่างโดยเป็นเครื่องอุปโภค เช่นเสื้อผ้าหรือเครื่องใช้อย่างอื่น ๆ เป็นต้นก็ดี เป็นเครื่องบริโภคร่างต่างโดยขำวน้ำ เป็นต้นก็ดี รวมเรียกว่า “สิ่งของ” สภาพหรือธรรมชาติต่าง ๆ ต่างโดยฉานและสมบัติเป็นต้น รวมเรียกว่า “สภาพ” ชื่อของคนเป็นต้นเหล่านี้ เรียกว่า “นามนาม” แปลว่า “ชื่อของสิ่งที่มีชื่อ”

๒. คุณนาม หมายถึง ธรรมชาติสิ่งทั้งปวง ย่อมมีคุณลักษณะประจำอยู่ทุกชนิดดังกล่าวแล้ว แม้จะมีเหมือนกันก็จริง แต่ก็ไม่เสมอกันทั้งหมด ย่อมมียิ่งและหย่อนกว่ากัน ตัวอย่าง พระ ก. ฉลาด พระ ข. ฉลาด พระ ค. ก็ฉลาด เพียงเท่านี้แสดงว่าเป็นพวกฉลาดด้วยกัน แต่ก็ก็ยังยิ่งและหย่อนสมมติว่า พระ ก. เป็นผู้ฉลาด แต่พระ ข. ยิ่งเฉียบแหลมยิ่งไปกว่านั้นต้องจัดให้พระ ข.

^{๕๔} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), บาลีไวยากรณ์, หน้า ๑๙.

^{๕๕} พระอมรารักรัชิต (เรียบเรียง), อธิบายบาลีไวยากรณ์ สมัญญานิกาย และสนธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, หน้า ๑๗.

เป็นผู้ฉลาดกว่าพระ ก. ส่วนพระ ค. เป็นผู้ฉลาดไม่มีตัวจับ คือหาผู้เปรียบเสมอมิได้ เป็นยอดเยี่ยมกว่าทุก ๆ คน เช่นนี้พระ ค. ต้องนับว่าฉลาดกว่าพระ ก. และพระ ข. จัดเป็นฉลาดที่สุด แม้สิ่งของที่ไว้วิญญานก็เหมือนกัน ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันเป็นชั้นสามัญชั้นกลางและดีเยี่ยม โดยอนุมาณนี้จึงแบ่งคุณนามออกเป็น ๓ ชั้น คือ ปกติ วิเศษ อติวิเศษ^{๕๖}

๓. สัพพนาม หมายถึง นามที่เป็นชื่อสำหรับใช้แทนนามนาม ซึ่งออกชื่อมาแล้วข้างต้น เพื่อมิให้เป็นการซ้ำซากในเมื่อประสงค์จะพูดถึงอีก ฟังดูคำอธิบายที่ว่าด้วยสัพพนามข้างหน้าเถิด ในที่นี้พึงกำหนดเนื้อความโดยย่อ ๆ ว่า สัพพนามนั้นแบ่งออกเป็น ๒ คือ ปุริสสัพพนาม ๑ วิเสสนสัพพนาม ๑, คำแทนชื่อคน, สัตว์, ที่, สิ่งของ. โดยตรงเช่นเขา, เจ้า, ท่าน, สู่, เอง, มิ่ง, ตามคำสูงและต่ำ จัดเป็นปุริสสัพพนามคำแทนชื่อโดยความเป็นบทวิเสสนะ คือแทนเพียงเพื่อให้รู้ความแน่นอนและไม่แน่นอน และเพื่อให้รู้ระยะใกล้หรือไกล เช่น ไต, นั้น, อย่างใดอย่างหนึ่ง, อื่น, โน้น, เป็นต้น จัดเป็นวิเสสนสัพพนาม^{๕๗}

๒) อพยยศัพท์ หมายถึง ไม่ฉิบหายไป หรือไม่เสื่อมสิ้นไป ท่านบัญญัติให้เป็นชื่อของศัพท์อีกแผนกหนึ่ง ซึ่งจะแจกด้วยวิภัติทั้ง ๗ หมวด เหมือนนามทั้ง ๓ ตามที่กล่าวมาแล้วไม่ได้^{๕๘} รูปเดิมเป็นมาอย่างไร ก็คงไว้อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลง ในนามทั้ง ๓ ตามที่กล่าวมาแล้ว จะมีอยู่ด้วยกันกี่ศัพท์ก็ตาม ตามลำพียงมูลศัพท์ ยังไม่อำนวยประโยชน์ให้เต็มที่ ต่อเมื่อนำมาปรุงด้วยลิงค์ วจนะวิภัติทั้ง ๓ อย่างแล้ว จึงเปลี่ยนแปลงไปด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนมูลศัพท์นั้นจึงจะอำนวยประโยชน์ให้เต็มที่ตามต้องการ ฉะนั้น ลิงค์ วจนะ วิภัติ เครื่องปรุงทั้ง ๓ นี้ จึงจำเป็นที่สุดสำหรับมูลศัพท์ในนามทั้ง ๓ ส่วนศัพท์ที่จะกล่าวต่อไปนี้ ไม่เป็นเช่นนั้น มูลศัพท์เป็นมาอย่างไร เพราะฉะนั้นท่านจึงให้นามบัญญัติว่า “อพยยศัพท์” เพราะเป็นศัพท์ที่ไม่ฉิบหายหรือไม่เสื่อมสิ้นไปด้วยอำนาจวิภัติ อพยยศัพท์แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อุปสัค ๒. นิบาต ๓. ปัจจัย^{๕๙} ทั้ง ๓ คำนี้มีหลักเกณฑ์ใช้ในที่ต่าง ๆ กัน

๓) สมาส หมายถึง คำพูดในภาษาหนึ่ง ๆ มีทั้งคำพูดพิสดาร คือพูดอย่างเต็มความมีทั้งคำพูดย่อ คือพูดอย่างสั้น แต่เข้าใจความหมายกันได้เนื้อความมาก และชัดเจน ในภาษาไทยเราก็มีความย่อเช่น นั้นเหมือนกันเช่น รถเทียมด้วยม้า ย่อมเป็นรถม้า เป็นต้น แม้ในภาษาบาลี ก็มีคำย่อคู่เดียวกัน ถ้าย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไป ให้เข้าเป็นบทเดียวกัน เรียกว่า สมาส แปลว่า

^{๕๖} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), บาลีไวยากรณ์, หน้า ๒๙.

^{๕๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นาม และอพยยศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗.

^{๕๘} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), บาลีไวยากรณ์, หน้า ๙๑.

^{๕๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ นาม และอพยยศัพท์, หน้า ๗๗.

ศัพท์ที่ย่อเข้า^{๖๐} คือย่อให้สั้นเพื่อใช้วิภัติให้สั้นลงบ้าง เพื่อให้เนื้อความเข้ากันในทางสัมพันธ์คือไม่ให้เข้าใจเขวไปว่า เนื้อความนั้น ๆ แยกไปเข้ากันบทยื่น ถึงแม้ว่าเมื่อเข้าสมาสกันแล้ว วิภัติจะไม่ลบก็ดี แต่มีประโยชน์ในอันที่จะทำความแน่นอนลงไปว่าศัพท์นั้นเป็นอันเดียวกัน จะแยกจากกันไปเป็นอย่างอื่นไม่ได้ และบางคราวให้มีเนื้อความพิเศษขึ้นก็มี เช่น พหุพพิทสมาส ท่านนิยมให้แปลว่า มีข้างหน้า ดัง อ. ว่า กตกิจโจ แปลว่า ผู้มีกิจอันทำแล้ว ดังนี้ และ อ. ว่า ทูเรนทาน (วัตถุ) มีนิทานในที่ไกล สมาสมีประโยชน์ดังกล่าวนี้ ฉะนั้น ท่านจึงได้จัดไว้เป็นไวยากรณ์ประเภทหนึ่ง ในบรรดาบาลีไวยากรณ์ทั้งหลาย สมาสมีชื่อ ๖ อย่าง ๑. กัมมธารยะ ๒. ทิคุ ๓. ตัปปุริสสะ ๔. ทวันทวะ ๕. อัพยยีภาวะ ๖. พหุพพิท^{๖๑}

ตัทธิต กับ บทสมาส ต่างกันคือ สมาส สำหรับย่อบทหลาย ๆ บทเข้าด้วยกัน โดยวิธีลบวิภัติของศัพท์หน้าบ้าง ไม่ลบบ้าง เพื่อป้องกันความรังรังของวิภัติและบทซึ่งไม่จำเป็นในระหว่างศัพท์ทั้ง ๒ เสีย และบางทีลบศัพท์ท่ามกลางเสีย โดยอาศัยศัพท์หน้าและศัพท์หลังเป็นหลัก วิธีนี้เรียกว่า ‘มัชฌิมโลปสมาส’ แปลว่า สมาสลบศัพท์ท่ามกลาง เช่น อสเสน ยุตตต โรโถ ย่อเข้าสมาสเป็น อสสรโถ โดยลบ ยุตต เสีย ก็คงแปลว่า รถเทียมด้วยม้า เป็นต้น ได้ความว่า สมาสนั้น ลบวิภัติ ของศัพท์หน้าอย่างหนึ่ง ไม่ลบอย่างหนึ่ง และลบศัพท์ท่ามกลางอย่างหนึ่ง

๔) ตัทธิต เป็นแผนกหนึ่งแห่งวจีวิภาค สำหรับตัดทอนศัพท์ให้สั้นลง มิให้รุงรังในส่วนไม่จำเป็นแล้วใช้ปัจจัยแทนไว้ แต่แปลได้ความเท่าเดิม เรียกว่า ตัทธิต โดยสังเขปแบ่งออกเป็น ๓ คือ สามัญญัตตัทธิต ภาวตัทธิต และ อัพยยัตตัทธิต^{๖๒} ตัวอย่างเช่น ราชคเห ชาโต เกิดในกรุงราชคฤห์ ตัดหรือลบ ชาต เสีย แล้วลง ฌิก ปัจจัยแทนไว้ที่ ราชคเห เป็น ราชคหิโก แปลว่า เกิดในกรุงราชคฤห์ หรือ นคร ชาโต เกิดในนคร ลง ฌ ปัจจัย เป็น นาคโร แปลว่า เกิดในนคร ก็เหมือนกัน ตัทธิต คำนี้แปลว่า สัทธูปอันอาจารย์ทำให้สำเร็จด้วยปัจจัยมี ฌ เป็นต้น เป็นประโยชน์แก่เนื้อความแห่งศัพท์มี วาสัญญ เป็นต้น โดย วิ. ว่า ตสส หิต=ตัทธิต ย ฌ ปจจยาทิการิย สัทธูปอันอาจารย์ทำให้สำเร็จด้วยปัจจัยมี ฌ เป็นต้น อันใด หิต เป็นประโยชน์ ตสส วาสัญญาทิกสส อตถสส แก่อรรถมี วาสัญญ เป็นต้น เหตุนั้น ต ฌ ปจจยาทิการิย...นั้น ตัทธิต ชื่อว่า ตัทธิต (ตัทธิต เป็นประโยชน์แก่อรรถ มีวาสัญญ เป็นต้น) แปลง ห เป็น ฌ แล้ว ช้อน ท เป็นตัปปุริสสมาส

ส่วนตัทธิต ถ้ามี ๒ ศัพท์หรือมากกว่านั้น ซึ่ง มีเนื้อความแปลได้เต็มที่แล้วก็ตาม ต้องลบศัพท์หลังทิ้งเสีย แล้วลงปัจจัยแทนไว้ ก็แปลได้ความเท่าเดิม เช่น ฌมเม=นิยุตโต แปลว่า ประกอบในธรรม ลบ นิยุตต เสีย ลง ฌิก ปัจจัยแทนไว้ที่ ฌมเม เป็น ฌมมิโก แปลว่า ประกอบในธรรม ดังนี้ นับว่า

^{๖๐} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), บาลีไวยากรณ์, หน้า ๑๖๕.

^{๖๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ สมาส และตัทธิต, พิมพ์ครั้งที่ ๓๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๗.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

ทอนศัพท์ให้น้อยลงและทั้งความก็ไม่เสีย, ศัพท์นี้ถ้าเป็นสมาส ก็ลบแต่วิภัติของศัพท์หน้า แล้วย่อเข้าสมาสเป็น รมณียุตโต เท่านั้น ส่วนตัทธิตเป็น รมมิโก รมณียุตโต ก็ดี รมมิโก ก็ดี แปลว่า ประกอบในธรรมเหมือนกัน นี่ความต่างกันของตัทธิต และสมาส

๕) อาขยาต หมายถึง ศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยา คือความทำ อันเป็นอาการที่ปรากฏขึ้นในคน สัตว์ และ สรรพสิ่งต่างๆซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตัวประธานคือผู้หรือสิ่งที่เป็นเจ้าของกิริยาทำอะไรแสดงอาการเคลื่อนไหวหรือคงที่ให้ปรากฏออกมาอย่างไร เช่นศัพท์กิริยาเหล่านี้ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ชื่อว่า อาขยาต^{๖๓} ศัพท์นี้มีมูลเดิมมาจาก อา บทหน้า ขยา ธาตุ ในความกล่าว (กิริยา) ศัพท์นั้นชื่อ อาขยาต ศัพท์ที่กล่าวกิริยาคือความทำของนามที่เป็นประธานนี้เป็นส่วนสำคัญมาก จะขาดเสียมิได้ ถ้าขาดเสียแล้ว เราจะทราบไม่ได้ว่า นามที่เป็นประธานจะแสดงกิริยาอาการอย่างไร แต่ศัพท์ที่กล่าวกิริยาหาได้ชื่ออาขยาตเสมอไปไม่ เพราะยังมีศัพท์ที่แสดงกิริยาอีกแผนกหนึ่งคือกิริยาภิกถ์ การที่เราจะสังเกตให้ทราบแน่ชัดได้ ต้องอาศัยสังเกตดูเครื่องปรุงของศัพท์นั้นๆ เพราะกิริยาศัพท์ทั้งหมด ย่อมมีมูลเดิมมาจากธาตุคือศัพท์อันเป็นมูลรากเป็นสำคัญเสมอกัน เมื่อจะให้เป็นกิริยาฝ่ายใด ก็ใช้เครื่องประกอบของฝ่ายนั้นปรับปรุงเข้า เครื่องปรุงเป็นเหตุให้สังเกตได้ว่า เป็นกิริยาแผนกไหนตลอดถึงพวกนามศัพท์ก็ยังมีเครื่องปรุงประจำแผนกของตน ๆ คือ ลิงค์ วจนะ วิภัติ เพื่อเป็นเครื่องหมายให้ทราบได้ว่าเป็นศัพท์จำพวก นามศัพท์ ฉะนั้น ศัพท์ที่จะได้ชื่อว่าอาขยาตเต็มๆก็ต้องประกอบพร้อมด้วยเครื่องปรุงสำหรับอาขยาต อันท่านจัดไว้เป็นส่วน ๆ สำหรับทำหน้าที่ของตน ๆ ซึ่งจะขาดเสียแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมไม่ได้ถ้าขาดเสีย ก็เท่ากับว่าศัพท์นั้นมีความเป็นอาขยาตยังไม่สมบูรณ์ กล่าวอย่างง่ายก็คือ ศัพท์กิริยาฝ่ายอาขยาต ต้องประกอบด้วยเครื่องปรุงของอาขยาต ซึ่งท่านจำแนกไว้เป็น ๘ ประการ คือ วิภัติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัย เพื่อเป็นเครื่องหมายเนื้อความให้ชัดเจน^{๖๔}

ความสำคัญของอาขยาตคือ เมื่อผู้ศึกษาได้เรียนรู้ถึงนามศัพท์คือ คน สัตว์ ที่ สิ่งของพร้อมด้วยลักษณะและคำแทนชื่อ อันเป็นส่วนว่าด้วยนามแล้ว ยังไม่พอแก่ความต้องการ จำเป็นต้องเรียนรู้ถึงความเคลื่อนไหวหรือความคงที่อันเป็นเครื่องแสดงความทำของนามซึ่งได้แก่กิริยาอีก เพราะเพียงแต่นามศัพท์หาเป็นเครื่องให้รู้ถึงความเป็นไปของภาษามคธได้เพียงพอไม่ มิฉะนั้น ก็จะมีแต่เพียงชื่อ ซึ่งหาให้สำเร็จประโยชน์อย่างแท้จริง ในการเข้าในภาษามคธได้พอแก่ความประสงค์ไม่ ลำพังนามศัพท์เป็นแต่เพียงแสดงชื่อลักษณะหรือคำแทนชื่อเท่านั้น ถ้าไม่มีกิริยาเป็นเครื่องประกอบอีกต่อหนึ่งแล้ว จะทราบไม่ได้เลยว่า นามศัพท์ทำอะไรบ้าง กิริยาคือความทำของนามศัพท์จึงเป็นหน้าที่ของอาขยาตแสดงได้ปรากฏ อาขยาตย่อมเป็นสิ่งสำคัญในส่วนกิริยา และยังใช้เป็นเครื่องคุมพากย์ คือ

^{๖๓} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), **บาลีไวยากรณ์**, หน้า ๙๑.

^{๖๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ อาขยาต และภิกถ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๓.

คำพูดที่กล่าวออกไปเพื่อให้ทราบได้ว่า จบประโยคแห่งคำพูดท่อนหนึ่ง ๆ กำกับความท่อนต่าง ๆ ไม่ให้คละกัน ถึงแม้ว่าจะมีกริยาอีกแผนกหนึ่งซึ่งเรียกว่ากริยาภิตก ก็ยังไม่สำคัญเท่ากริยาอาชยาต เพราะกริยาภิตกไม่มีวิวัตติแผนกหนึ่งเหมือนอาชยาต ยังต้องอาศัยวิวัตตินาม บทและบุรุษก็ต้องอาศัยอาชยาตเป็นเครื่องบ่ง ทั้งจะทำให้เป็นกริยาคุมพากย์ไม่ได้เสมอไป เพราะเหตุนี้ อาชยาตจึงเป็นปกรณที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งจำเป็นที่สุดที่ผู้ศึกษาจะต้องเรียนรู้และจะขาดเสียมิได้

๖) กิตก เป็นชื่อของศัพท์ที่ทำนประกอบปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื้อความของนามศัพท์ และกริยาศัพท์ที่ต่าง ๆ กัน เรียกว่า กิตก^{๖๕} เหมือนนามศัพท์ที่เอามาใช้ในภาษาของเรา มี ‘ทาน’ เป็นต้น ย่อมมีเนื้อความต่าง ๆ กัน ‘ทาน’ นั้น เป็นชื่อของสิ่งของที่ขังสละก็มี เหมือนคำว่า ‘คนมิให้ทาน คนจนรับทาน’ เป็นต้น, เป็นชื่อของการให้ก็มี เหมือนคำว่า ‘ผู้นี้ยินดีในทาน’ เป็นต้น, เป็นชื่อของเจตนาที่มี เหมือนคำว่า ‘ทานมัยกุศล’ เป็นต้น, เป็นชื่อของที่มี เหมือนคำว่า ‘โรงทาน’ เป็นต้น ส่วนกริยาศัพท์ มีคำว่า ‘ทำ’ เป็นต้น ก็มีเนื้อความต่างกัน, เป็นกัตตุวากบอกผู้ทำก็มีเหมือนคำว่า ‘นายช่างทำงานจริง’ เป็นต้น, เป็นกัมมวากบอกสิ่งที่เขาทำก็มี เหมือนคำว่า ‘เรือนนี้ทำงานจริง’ เป็นต้น ศัพท์เหล่านี้ในภาษามคธ ล้วนหมายด้วยปัจจัยทั้งสิ้น กิตกนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ก่อน คือ เป็นนามศัพท์อย่าง ๑ เป็นกริยาศัพท์อย่าง ๑. กิตกทั้ง ๒ อย่างนี้ ล้วนมีธาตุเป็นที่ตั้งทั้งสิ้นก็แต่ธาตุนั้น ไม่แปลกกันกับธาตุอาชยาตที่กล่าวแล้ว^{๖๖}

๒.๔.๓ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓

วากยสัมพันธ์ (วากย+สัมพันธ์) ว่าด้วยการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ คำว่า การก แปลว่า ผู้กระทำซึ่งทำให้กริยาสำเร็จ หมายความว่า การกนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกริยาเท่านั้น^{๖๗} ตลอดถึงประพันธ์ผู้กล่าวที่แบ่งไว้ในวิวิภาคให้เข้าประโยคเป็นอันเดียวกัน เมื่อรู้จักส่วนแห่งคำพูดแล้วก็ควรศึกษาให้รู้จักวิธีประกอบคำพูดเข้าเป็นพากย์ เพื่อเป็นประโยชน์ในการพูดหรือแต่งหนังสือซึ่งแสดงความให้ผู้อื่นเข้าใจ เหมือนนายช่างผู้ฉลาด รู้จักปรุงทัพบกสัมภาระให้เป็นเรือน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้จะอยู่ ฉะนั้น วิธีประกอบคำพูดเข้าเป็นพากย์นั้น เรียกว่าวากยสัมพันธ์ คำพูดนั้นแบ่งเป็น ๓ อย่าง ดังนี้

(๑) ศัพท์เดียวหรือหลายศัพท์ แต่ยังคงสมให้เป็นใจความไม่ได้เรียกว่า บท กำหนดตามวิวัตตินาม จะกัศัพท์ก็ตาม นับวิวัตติละบท ๆ เช่น ปุตุโต เป็นบทหนึ่ง มาตาปิตเรสุ เป็นบทหนึ่ง เป็น

^{๖๕} พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง), **บาลีไวยากรณ์**, หน้า ๑๓๕.

^{๖๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), **บาลีไวยากรณ์ วิวิภาค ภาคที่ ๒ อาชยาต และกิตก**, หน้า ๑๘๙.

^{๖๗} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (รวบรวมเรียบเรียง), **วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหมิตรพรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

ตัวอย่าง

(๒) หลายบทผสมให้เป็นใจความได้ แต่ยังเป็นตอน ๆ ไม่เต็มทีเรียกว่า พากยางค์ มี ๓ อย่าง คือ (นาม) กุลสุส ปุตุโต, (คุณ) ปิโย ปุตุโต, (กิริยา) ปุตุโต มตาปิตเรสุ สมสมปฏิปชชนโต เป็นตัวอย่าง ตอนหนึ่ง ๆ นับเป็นพากยางค์หนึ่ง ๆ

(๓) หลายบทหรือหลายพากพยางค์ ผสมให้เป็นใจความได้เต็มทีเรียกว่า พากย์ เช่น ปุตุโต มาตาปิตเรสุ สมสม ปฏิปชชนโต ปลัสส์ ลภติ เป็นตัวอย่าง ตอนมีกิริยาอาชยาดหนึ่ง ๆ นับเป็นพากย์หนึ่ง ๆ^{๖๘}

การศึกษาวีธีประกอบคำพูดเข้าเป็นพากย์มี ๒ ทาง คือ กำหนดพากย์ที่เรียงไว้แล้วให้รู้ว่า บทไหนเข้ากับบทไหน ซึ่งเรียกว่า สัมพันธ์ ทาง ๑ เรียนผูกคำพูดให้เป็นพากย์เองให้ต้องตามแบบอย่าง ทาง ๑ ใน ๒ ทางนั้น ควรเรียนทางสัมพันธ์ให้เห็นเป็นตัวอย่างไว้ก่อนแล้ว จึงเรียนตัวเอง เช่นนี้ การศึกษาจะได้สะดวกดี ก่อนแต่เรียนสัมพันธ์ หลักสัมพันธ์ของบทที่ลงปฐมาวิภัติ^{๖๙} ฉะนั้น ควรรู้จักแบบสัมพันธ์ไว้ก่อนคือ

๑) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยปฐมาวิภัติใช้ในอรรถ ๔ อย่าง ดังนี้

๑. เป็นประธานในนามพากยางค์ และคุณพากยางค์เรียกชื่อว่า ลิงคต โถ. อุทาหรณ์อย่างนี้ กุลสุส ปุตุโต ปิโย ปุตุโต

๒. เป็นผู้ทำเอง ในพากย์ที่เป็นกัตตุวาจก เรียกชื่อว่า สยกตตา อุ. ปุตุโต ชายติ

๓. เป็นผู้ใช้ให้ทำ ในพากย์ที่เป็นเหตุกัตตุวาจก เรียกชื่อว่า เหตุกตตา อุ. มาตา ปุตุตฺ ชเนติ

๔. เป็นของที่เขาทำ ในพากย์ที่เป็นกรรมวาจาและเหตุกรรมวาจก เรียกชื่อว่า วุตตกมมฺ. อุ. กลยณกมมฺ กาดพพิ. สงโฆ ณาเปตพโพ^{๗๐}

๒) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยทุติยาวิภัติ คือ ว่าด้วยประเภทอรรถของทุติยาวิภัติ^{๗๑} ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับกิริยา ดังนี้

^{๖๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๖.

^{๖๙} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า ๗.

^{๗๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, หน้า ๒๑๗.

^{๗๑} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า ๑๖.

๑. เป็นที่ทำ (ซึ่ง) เรียกชื่อว่า อวุตตกมมฺ. อุ. ฐมฺมํ สุณฺหาติ.
๒. เป็นที่ไปถึง (สู่) เรียกชื่อว่า สมปาปุณฺณิกมมฺ. อุ. นครํ ปวิสฺสตี.
๓. เป็นที่ใช้ให้ทำ (ยัง) เรียกชื่อว่า การิตกมมฺ บ้าง กตตุกมมฺ บ้าง. อุ. มาตา ปุตุตฺตํ ชเนตี.
๔. เป็นที่ลู่ลวง (ลื่น, ตลอด) เรียกชื่อว่า อจฺจนฺตสโยโค อุ. ตโยชนํ คจฺจนฺตี.
๕. เป็นที่รับพูด (กะ, เฉพาะ) เรียกชื่อว่า อกฺกิตกมมฺ อุ. ภควนฺตํ เอตทโวจ.

๖. เป็นเครื่องทำกิริยาให้แปลกจากปกติ คือเป็นคุณบทแห่งกิริยา เรียกชื่อว่า กิริยาวิเสสนํ. อุ. สุขํ เสตี.

๓) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยตติยาวิภัตติ คือ ว่าด้วยประเภทอรรถของตติยาวิภัตติ^{๗๒} ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับกิริยาบ้าง เข้ากับนามบ้าง เข้ากับอภัยศัพท์บ้างดังนี้

๑. เป็นวัตถุเครื่องทำ (ด้วย) เรียกชื่อว่า กรณฺมฺ. อุ. กาเยน กมมฺํ กโรตี.
๒. เป็นทางเครื่องแปลก (โดย, ตาม.) เรียกชื่อว่า ตติยาวิเสสนํ. อุ. ทกฺขิณฺเนน ปสฺเสน สีสฺเสยฺยํ กปฺเปตี. มม วจฺเนน เอวํ วเทตี.

๓. เป็นผู้ทำและผู้ให้ทำ ในพากย์ที่เป็นภาววาจกและกรรมวาจก เหตุกรรมวาจก และในกิริยาพากยาค์ (อัน) เรียกชื่อว่า อนภิตกตฺตา. อุ. สมณฺเนน นาม สฺสฺสมณฺเนน ภวิตพฺพํ. อุโปสฺสโถ สงฺเขน อนฺนฺมาเนตพฺโพ. พยตเตน ภิกฺขุณา ปฏฺิพฺเพลน สงฺโฆ ภาเปตพฺโพ. อนฺนฺชานามิ ภิกฺขเว คีลาเนน ภิกฺขุณา ปาริสฺสุทฺธี ทาทฺตุ.

๔. เป็นเหตุ (เพราะ) เรียกชื่อว่า เหตุ. อุ. ลาเกน อุณฺนโต โลโก, อลาเกน จ โอนโต.

๕. เป็นอาการ (มี, ด้วย, ทั้ง,) เรียกชื่อว่า อิตถมฺภูตฺตํ. อุ. มนฺสา เจปสฺนเนน ภาสตี วา กโรตี วา.

๖. เป็นเครื่องประกอบ (กับ) เรียกชื่อว่า สหตถตติยา. อุ. สหฺาปีคฺคฺเคน สงฺโฆ อุโปสฺสํ กเรยฺย. เอกํ สมยฺมํ ภควา เวรฺณชฺาขยํ วิหฺรตี มหฺตา ภิกฺขุสงฺเขน สทฺธี.

๔) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยจตุตถวิภัตติ คือ ว่าด้วยประเภทอรรถของจตุตถวิภัตติ^{๗๓} ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา เรียกชื่อเป็นอย่างเดียวกันว่า สมปทานํ ดังนี้

๑. เป็นที่ให้ (แก่) อุ. สงฺขสฺส ทานํ เทตี.

^{๗๒} พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปณฺโณ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า ๓๒.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

๒. เป็นที่ส่งไป (เพื่อ) อ. รณโณ ปณณาการํ เปเสติ.

๓. เป็นที่ประทุษร้าย (ต่อ) อ. โย อปฺปทฺฐจฺจสฺส นรฺสฺส ทฺสฺสติ.

๕) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยปัญจมีวิภัตติ คือ ว่าด้วยประเภทรรถของปัญจมีวิภัตติ^{๗๔} ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง เข้ากับกิริยา ดังนี้

๑. เป็นแดนออก (แต่, จาก.) เรียกชื่อว่า อปาทานํ. อ. ปิยโต ชายเต โสโก. ปาปา จิตฺตํ นิวารเย.

๒. เป็นแดนเปรียบ (กว่า) เรียกชื่อว่า อปาทานํ ดุจเดียวกัน. อ. ทานโต สีสํ มหฺพผลตรํ (โหติ).

๓. เป็นเหตุ (เหตุ) เรียกชื่อว่า เหตุ. อ. ชาติปจฺจยา ชรามรณํ (สมฺภาวติ).^{๗๕}

๖) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยฉกฺฐีวิภัตติ คือ ว่าด้วยประเภทรรถของฉกฺฐีวิภัตติ^{๗๖} ใช้ในอรรถ ๖ อย่าง เข้ากับนาม ดังนี้

๑. เนื่องด้วยเป็นเจ้าของพัสดุ (ของ) เรียกชื่อว่า สามีสมฺพนโธ. อ. ภิกฺขุสฺส จีวรํ.

๒. เนื่องอยู่ในหมู่ (แห่ง) เรียกชื่อว่า สมฺหสมฺพนโธ. อ. โคณานํ ยฺโย.

๓. เนื่องด้วยเป็นเจ้าของกิริยาอาการเป็นต้น (แห่ง) เรียกชื่อว่า ภาวาทิสมฺพนโธ. อ. สาธฺ ฅมฺมสฺส สฺฐมฺมตา.

๔. เป็นประธานในพากยงค์ที่แทรกเข้ามา (เมื่อ) เรียกชื่อว่า อนาทรโธ. อ. มาตาปิตุณํ รุทฺมานานํ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิ.

๕. เป็นจำนวนที่รวมกันอยู่ ซึ่งจะต้องถอนออก (แห่ง) เรียกชื่อว่า นิทฺธารณํ. อ. มนุสฺसानํ ชตฺติโย สฺฐตโม.

๖. เป็นกรรมในบทที่เป็นนามกิตก์ เว้นแต่ศัพท์ที่ประกอบด้วย ตุปัจจัย เรียกชื่อว่า ฉกฺฐิกมฺมํ. อ. จิตฺตสฺส ทมโธ สาธฺ ภวิสฺสนติ ฅมฺมสฺส อณฺณาตาโร.

๗) บทนามนาม ที่ประกอบด้วยสัตตมีวิภัตติ คือ ว่าด้วยประเภทรรถของสัตตมีวิภัตติ^{๗๗} ใช้ในอรรถ ๙ อย่าง เข้ากับกิริยาบ้าง เข้ากับนามบ้าง ดังนี้

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, หน้า ๒๑๙.

^{๗๖} พระมหาจิติพงษ์ อุตตมปณฺโญ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า ๗๗.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑.

๑. เป็นที่กำบังไว้โดยปกติ (ใน) เรียกชื่อว่า ปฏัจฉนนาธาโร. อุ. กรณชเก มณี.
๒. เป็นที่ซึ่มซาบหรือปนอยู่ (ใน) เรียกชื่อว่า พยาปิกาธาโร. อุ. ติเลสฺ เตลฺ.
๓. เป็นที่อยู่อาศัย (ใน) เรียกชื่อว่า วิสยาธาโร. อุ. ชเล มจณา.
๔. เป็นที่ไถล (ไถล, ณ) เรียกชื่อว่า สมิปาธาโร. อุ. นครทวารเ คามา.
๕. เป็นที่รอง (เหนือ, บน, ที่) เรียกชื่อว่า อุปสิเลสิกาธาโร. อุ. ปณตเต อาสเน นิสีทิ.
๖. เป็นกาล (ใน, ณ) เรียกชื่อว่า กาลสตตมี. อุ. ตสมิ สมเย ฌมา โหนติ ขนธา โหนติ.
๗. เป็นเครื่องหมายหรือเป็นเหตุ (ในเพราะ) เรียกชื่อว่า นิमितตสตตมี.
- อุ. สรา โข สพเพปิ สเร ปเร โลปี ปโปปนติ. กุณฺชโร ทนฺเตสุ หลนฺเต.
๘. เป็นประธานในพากยาค์ที่แทรกเข้ามา (ครั้งเมื่อ) เรียกชื่อว่า ลกขณฺ์ หรือ ลกขณฺวนตฺ. อุ. สุริเย อฏฺจกเต, จนฺโท อุกคจฺจติ.
๙. เป็นจำนวนที่รบกวนกันอยู่ซึ่งจะต้องถอนออก (ใน) เรียกชื่อว่า นิทธารณฺ. อุ. ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ.^{๗๘}
- ๘) บทนามนาม ที่เป็นคำสำหรับร้องเรียก เรียกชื่อว่า อาลปนฺ. อุ. ฌมฺโว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ.
- ๙) บทคุณนาม ใช้ในอรรถ ๓ อย่าง ดังนี้
๑. เป็นเครื่องทำนามนามให้แปลกจากปกติ เรียกชื่อว่า วิเสสนฺ. อุ. ปิโย ปุตฺโต.
๒. เป็นคุณนามก็ดี เป็นนามนามแต่ใช้ดูคุณนามก็ดี ที่เข้ากับกริยาว่า มี ว่าเป็น เรียกชื่อว่า วิกติกตฺตา. อุ. พหุสฺสุโต โหติ. ชาติยา ขตฺติโย โหติ.
๓. บทวิเสสนะ ที่ประกอบด้วยหุตติวิภตฺติเข้ากับกริยาว่าทำในพากยฺ ที่เป็นกัตตุวาก และประกอบด้วยปฐฺมาวิภตฺติในพากยฺที่เป็นกรรมวาก เรียกชื่อว่า วิกติกมฺม. อุ. อิมํ อตถํ ปากฺกํ กโรหิ. กุณฺมพฺสส สามิกํ นํ กริสฺสามิ. ปาณาติปาตสฺส อาการโก กโต.
- ๑๐) บทสัพพนาม, ถ้าเป็นปุริสสัพพนาม เรียกชื่อเหมือนบทนามนาม คือ ถ้าเป็น วิเสสนสัพพนาม เรียกชื่อว่า วิเสสนฺ.
- ๑๑) บทกริยาเป็น ๒ อย่าง คือบทกริยาในพากยาค์อย่าง ๑ บทกริยาในพากย

^{๗๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, หน้า ๒๒๑.

อย่าง ๑ ได้ชื่อต่าง ๆ กันดังนี้

๑. บทกิริยา ที่ประกอบด้วยอันตปัจจัยหรือมานปัจจัย เรียกชื่อว่า วิเสสน์ บ้าง อพจนตรกิริยา บ้าง. อุ. อิทานิ กริยามาโน อุโปสโก. ปุตุโต มาตาปิตเรสุ สสมา ปฏิปชชนโต.

๒. บทกิริยา ที่ประกอบด้วย ต ปัจจัย เรียกชื่อว่า วิเสสน์. อุ. อุปปนัน ลามิ อนุรุชฌติ. เรียกชื่อว่า วิกติกตตา. อุ. ปาโป ชาโต สิ. เรียกชื่อว่า วิกติกมมฺ อุ. ฌมฺ จเร สุจริตฺ. ส่วน บทกิริยาแห่งอนาทร เรียกชื่อว่า อนาทรกิริยา, แห่งลักษณะ เรียกลักษณกิริยา ส่วนบทกิริยาที่ ประกอบด้วย ต ปัจจัยในพากย์ เรียกชื่อตามแบบในพากย์, แม้บทที่ประกอบด้วย ตพพ และ อนีย ก็ เหมือนกัน

๓. บทกิริยา ที่ประกอบด้วย ตุน, ตวา, ตวาน, ปัจจัย เรียกชื่อ ๖ อย่าง ตามความ จะแสดงแต่บทที่ประกอบด้วย ตวา ปัจจัยพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ก. ถ้าเป็นกิริยาที่ทำก่อนแล้ว จึงทำกิริยาข้างหลังต่อไปอีก เรียกชื่อว่า ปุพพกาลกิริยา. อุ. ฌมฺ สุตฺวา คามิ ปจจาจจฌติ.

ข. ถ้าเป็นกิริยาที่กล่าวซ้ำกับกิริยาข้างต้น แสดงว่าทำสำเร็จแล้ว เรียกชื่อว่า ปริโยสานกาลกิริยา. อุ. เยน ภควา, เตนุปสงกมิ อุปสงกมิตฺวา นิสิติ.

ค. ถ้าเป็นกิริยาที่ทำพร้อมกับกิริยาอื่น, เรียกชื่อว่า สมานกาลกิริยา. อุ. ฉตฺตํ คเหตฺวา จจฌติ.

๔. ถ้าเป็นอาชยาต. ได้ชื่อตามวาจกแจกเป็น ๕ อย่าง ดังนี้

ก. กัตตฺวาจก เรียกชื่อว่า กตฺตฺวาจกํ อาชยาตปทํ. อุ. สูโท โอทนํ ปจติ.

ข. เหตุกัตตฺวาจก เรียกชื่อว่า เหตุกตฺตฺวาจกํ อาชยาตปทํ. อุ. อมฺจโจ สูโท โอทนํ ปาเจติ.

ค. ภาววาจก เรียกชื่อว่า ภาววาจกํ อาชยาตปทํ. อุ. เตน ญฺยเต.

ฌ. กรรมวาจก เรียกชื่อว่า กมฺมวาจกํ อาชยาตปทํ. อุ. สูเทน โอทโน ปจเจเต.

ง. เหตุกรรมวาจก เรียกชื่อว่า เหตุกมฺมวาจกํ อาชยาตปทํ. อุ. อมฺจเจเน สูเทน โอทโน ปาจาปิยเต.

๕. ที่เป็นกิตก์ก็ได้ชื่อตามวาจกเหมือนอาชยาต เป็นแต่เรียกว่า กิตปทํ แทน อาชยาตปทํ เท่านั้น, บทกิริยากิตก์ในพากย์ คือบทที่ประกอบด้วย ต, ตพพ, อนีย, ปัจจัย.^{๗๙}

^{๗๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, หน้า ๒๒๕.

๑๒) นิบาต คือ หิ จ ปน ตุ^{๑๐} ได้ชื่อหลายอย่างต่าง ๆ กัน ตามลักษณะที่ลงในข้อความดังจะแสดงต่อไปนี้

๑.วิตถารโชตกนิบาต ในความข้อเดียวกัน แต่กล่าวเป็น ๒ ท่อน, ท่อนต้นกล่าวแต่โดยย่อ, ท่อนหลังกล่าวโดยพิสดาร เพื่อจะอธิบายความท่อนต้นให้กว้างขวางต่อไปอีก

๒.วากยารัมภนิบาต ถ้าความท่อนต้นที่แสดงไว้ยังไม่หมดความ เป็นเหตุให้ถามให้วิสัยชนากันรำไป

๓.เหตุโชตกนิบาต ถ้าความท่อนต้นกล่าวผลซึ่งชวนให้ถามถึงเหตุว่าเป็นอย่างนั้นเพราะอะไร, จึงกล่าวเหตุเสียในความท่อนหลังทีเดียว ไม่ต้องให้ถาม

๔.ผลโชตกนิบาต ถ้าความท่อนต้นกล่าวเหตุ ซึ่งนำชวนให้ถามถึงผลว่าข้อนั้นจะให้ผลอย่างไร, จึงกล่าวผลเสียในความท่อนหลังทีเดียว ไม่ต้องให้ถาม

๕.วิเสสโชตกนิบาต ถ้าความท่อนต้นกล่าว ลักษณะแห่งคน หรือของอะไร ๆ โดยอาการเสมอกัน ไม่ได้วินิจฉัยว่า วิเศษกว่ากันอย่างไร, ความท่อนหลังวินิจฉัยวิเศษออกไปนิบาตซึ่งเป็นเครื่องหมายความข้อนี้ในท่อนหลังเรียกชื่อว่า วิเสสโชตโก หรือเรียกให้สั้นว่า วิเสโส แม้ในอรรถนี้ก็ใช้นิบาต ๓ ศัพท์นั้น, ตรงความไทยว่า แต่, ก็แต่ว่า, ถึง อย่างนั้น

๖.ตปปาฎิกรณโชตกนิบาต ถ้าความท่อนต้นกล่าวอรรถไม่ปรากฏชัด, ความท่อนหลังกล่าวให้ปรากฏชัดด้วยข้ออุปมา^{๑๑}

๗.ทัพพีกรณโชตกนิบาต ความท่อนต้น ควรอ้างเอาคำอื่นมาเป็นเครื่องสาธกหรือรับรองให้มันขึ้น เรียกว่า ทัพพี ทัพพีฉะนั้น จัดเป็น ๒ อย่างคือ ควรอ้างคำในคัมภีร์ที่ท่านเก่า ๆ กล่าวไว้ เช่นพุทธภาษิต เรียกอาคมทัพพี อย่างหนึ่ง ควรอ้างคำที่กล่าวเอง แต่สมแก่คำต้นเรียกยุดติทัพพี อย่างหนึ่ง ความท่อนหลังซึ่งนำมาเป็นเครื่องสาธกหรือรับรองให้มันขึ้น เรียก ทัพพีกรณ ทัพพีกรณนั้น ก็จัดเป็น ๒ อย่างตามประเภทแห่งทัพพียะ ฉะนั้น นิบาตในท่อนหลัง เรียก ทัพพีกรณโชตโก

^{๑๐} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า ๑๓๒.

^{๑๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, หน้า ๒๓๐.

๘. ปักขันตรโชตกนิบาต ในข้อความที่กล่าวถึงคนหรือของหลายฝ่ายต่าง ๆ กัน นิบาตในความตอนหลังที่กล่าวถึงฝ่ายหนึ่ง ๆ เรียกชื่อว่า ปักขันตรโชตกะ^{๘๒} ในอรรถนี้ใช้นิบาต ๒ ศัพท์ คือ จ กับ ปน, ตรงความไทยว่า ฝ่ายว่า, ส่วนว่า

๙. อำนวยโชตกนิบาต ถ้าความตอนต้นกล่าวปฏิเสธ คือมี ไม่ ๆ อย่า ๆ ความตอนหลังกล่าวอนุโลม คือไม่ใช่ปฏิเสธ แต่คล้ายตามความตอนต้นนิบาตในความตอนหลัง เรียกชื่อว่า อำนวยโชตโก ในอรรถนี้ใช้นิบาต ๓ ศัพท์ คือ ทิ, จ, ปน, ตรงความไทยว่า อัน

๑๐. พยติเรกโชตกนิบาต ถ้าความตอนต้นกล่าวอนุโลม คือไม่มีปฏิเสธห้าม, ความตอนหลังกล่าวมีปฏิเสธห้าม แต่คล้ายตามกัน, นิบาตในความตอนหลังเรียกว่า พยติเรกโชตโก ในอรรถนี้ ใช้นิบาต ๓ ศัพท์นั้นเหมือนอำนวยโชตก, ตรงความไทยว่า อัน

๑๑. สัมภาวนโชตกนิบาต ความตอนต้นกล่าวติ ความตอนหลังกล่าวชม, นิบาตในความตอนหลัง เรียกชื่อว่า สัมภาวนโชตโก ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ ปน ศัพท์เดียว, ตรงความไทยว่า ถึงอย่างนั้น, แต่ ก็แต่ว่า

๑๒. ครทโชตกนิบาต ถ้าความตอนต้นกล่าวชม, ความตอนหลังกล่าวติ, นิบาตในความตอนหลัง เรียกชื่อว่า ครทโชตโก, ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ ปน ศัพท์เดียว, ตรงความไทยเหมือนสัมภาวนโชตก,

๑๓. สมุจจยัตถนิบาต การควบพากย์ก็ดี บทก็ดี เข้าให้เป็นพวกเดียวกัน เรียกว่า สมุจจโย สมุจจยะนั้น จัดเป็น ๒ อย่าง คือ การควบพากย์กับพากย์ที่มีกัตตาเดียวกัน เรียกว่า วากยสมุจจโย, การควบบท กับบทที่มีวิภัตติเสมอกัน เรียกว่า ปทสมุจจโย ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ จ เป็นพื้น เรียกชื่อว่า สมุจจยตโถ ตรงต่อนิบาตไทยที่ใช้ในระหว่างพากย์หรือบทว่า กับ, และ ที่ใช้ข้างท้ายพากย์หรือบทว่า ด้วย, หนึ่ง,

๑๔. สัมปณชานิบาต การบวกความตอนหลัง ๆ เข้ากับความตอนต้น ๆ เรียกว่า สัมปณชน ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ จ เป็นพื้น เรียกชื่อว่า สัมปณชนตโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า อนึ่ง, ซึ่งใช้ต้นพากย์

๑๕. อนุกกัชฒนัตถนิบาต การชักเอาความตอนต้นมาพูดในความตอนหลังอีก เรียกว่า อนุกกัชฒน ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ จ เป็นพื้น เรียกชื่อว่า อนุกกัชฒนตโถ, ตรงต่อนิบาตไทยว่า ด้วย, ซึ่งใช้ข้างท้ายความตอนหลังอย่างเดียว,

๑๖. วิกัปปัตถนิบาต การแยกพากย์ก็ดี บทก็ดี ที่รวมกันอยู่ออก คือเอาแต่อย่างเดียว เรียกว่า วิกัปปโย วิกัปปะนี้ จัดเป็น ๒ อย่าง คือ การแยกพากย์ เรียกว่า วากยวิกัปปโย, การแยกบท เรียก ปทวิกัปปโย, ในอรรถนี้ ใช้นิบาตคือ วา เป็นพื้น เรียกชื่อว่า วิกัปปตโถ ตรงต่อนิบาต

^{๘๒} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปณฺโญ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า ๑๓๒.

ไทย ที่ใช้ระหว่างพากย์หรือบทว่า หรือ, ที่ใช้ข้างท้ายพากย์หรือบทว่า บ้าง, ก็ดี, ก็ตาม

๑๗.ปริกัปปัตถนิบาต ข้อความที่ยังไม่แน่ เป็นแต่กำหนดไว้ เรียกว่า ปริกัปปโย ในอรรถนี้ ใช้นิบาต ๔ ศัพท์ คือ สเจ, เจ, ยทิ, อด, เรียกชื่อว่าปริกัปปตโย ตรงต่อนิบาตไทย ที่ใช้ต้นพากย์ว่า ถ้าว้า, หากว่า,ผิว้า

๑๘.อนุคคหัตถ และ อรุจิสฺวานัตถนิบาต ในความ ๒ ข้อ ข้อต้นพูด คล้อยตาม เรียกว่า อนุคคโห,ข้อหลังพูดแสดงความไม่เห็นด้วย เรียกว่า อรุจิสฺวาน, ในอนุคคหะ ใช้ นิบาต ๓ ศัพท์ คือ กิญจปิ, ยทิปิ, กามัม หรือ กามณฺจ,เรียกชื่อว่า อนุคคหตโย ตรงต่อนิบาตไทยว่า ถึง, ซึ่งใช้หน้าคำพูด, แม้น้อยหนึ่ง, ซึ่งใช้หลังคำพูด, ในอรุจิสฺวานะใช้นิบาต ๓ศัพท์ คือ ตถาปิ, ปน, อดโข เรียกชื่อว่า อรุจิสฺวานตโย ตรงต่อนิบาตไทยว่า แต่, ถึงอย่างนั้น, ที่แท้, ซึ่งใช้หน้าคำพูด.

๑๙.อุปมาโชตก กับ อุปเมยโยชตกนิบาต ข้อความที่นำมาเปรียบ เรียกว่า อุปมา, ข้อความที่ควรเปรียบ เรียก อุปเมยโย ในอุปมา ใช้นิบาต ๔ ศัพท์ คือยถา, เสยฺยถาปิ, เรียกชื่อว่า อุปมาโชตโก ตรงต่อนิบาตไทยว่า ฉันท :- วย, อิว, ว่า รราวกะ เพียงดัง, เหมือน, เช่น,ดุจ, ประหนึ่ง, เป็นต้น

๒๐.อนุสสวัตถนิบาต นิบาตที่ใช้ในความเล่าหรือลือกันต่อ ๆ มา เรียกชื่อว่าอนุสสวัตโย, ตรงต่อนิบาตไทยว่า ได้ยินว่า, นิบาตพวกนี้ ๓ ศัพท์ คือ กิร, ขลฺ, สุทฺ

๒๑.สมมาสัมปฏิฉนัตถนิบาต นิบาตนี้ใช้รับคำถาม เรียกชื่อว่า สมปฏิฉนตโย นิบาตนี้ใช้ อาม เป็นพื้น, ใช้ อามนตา แต่ในพระอภิธรรม, ตรงนิบาตไทยว่า ขอรับ, จัะ , เออ, เป็นต้น ตามคำสูง คำเสมอคำต่ำ

๒๒.อัจฉริยัตถ และ สังเวคัตถนิบาต นิบาตที่ใช้ในคำแสดงความหลงใหล เบิกบานใจ เรียกชื่อว่า อัจฉริยตโย, ตรงต่อนิบาตไทยว่า โอ๊ะ ซึ่งใช้ต้นคำพูด,หนอ ใช้ข้างท้าย ใช้ ในคำแสดงความสลดใจ กรอมใจ เรียกชื่อ ว่า สังเวคตโย, ตรงต่อนิบาตไทยว่า โอ้, พุ้อ้, หนอ.

๒๓.อวธารณัตถนิบาต นิบาตที่ใช้ห้ามนาม, คุณ, และกิริยาอื่นเสีย เรียกชื่อว่าอวธารณตโย บ้าง อวธาโร บ้าง ตรงต่อนิบาตไทยว่า เท่านั้น นั่นเทียว, เทียว, แล, เป็นต้น นิบาตพวกนี้ ใช้ เหว กับ ว เป็นพื้นใช้ หิ บ้าง ห่าง ๆ

๒๔.อเปกขัตถนิบาต นิบาตเพ่งนามอื่นด้วย เรียกชื่อว่า อเปกขตโย ตรงต่อนิบาตไทยว่า แม้, ถึง นิบาตนี้ใช้ ปี หรือ อปี^{๘๓}

๒๕.สัมภวานัตถ และ ครหัตถนิบาต นิบาตที่ใช้ชม เรียกชื่อว่า สมภวานตโย, ที่ใช้ติ เรียกชื่อว่า ครหตโย, ตรงต่อนิบาตไทยว่า แม้, ถึง นิบาตนี้ใช้ ปีหรือ อปี

๒๖.ปทปุรณนิบาต นิบาตที่ไม่ได้หมายความอะไร เป็นแต่พอให้อักขระ

^{๘๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น, หน้า ๒๔๔.

ในบาทแห่งคาถาเต็มตามกำหนดก็ดี พอให้คำไพเราะสละสลวยขึ้นก็ดีเรียกชื่อว่า ปทปุรโณ บ้าง
วจนาลงกาโร บ้าง วจนสิลิกฐโกบ้าง

๒๗.สมวายนินบาต นินบาตที่ใช้แสดงนามบ้าง กิริยาบ้าง ที่พร้อมกัน
เรียกชื่อว่า สมวาโย ตรงต่อนินบาตไทยว่า พร้อม นินบาตพวกนี้ใช้ ๒ ศัพท์ คือ สทธิ, สห

๒๘.ปฏิเสธนินบาต นินบาตที่ใช้ห้าม เรียกชื่อว่า ปฏิเสธ^{๘๔} นินบาตพวกนี้ใช้
น, โน, มา, เป็นพื้น

๑๓) อิติศัพท์ ได้ชื่อต่างตามลักษณะ ดังนี้

๑. ถ้าอมข้อความที่เป็นพากย์ไว้เต็มที่ มีความเกี่ยวเนื่องกับบทกิริยา
เรียกชื่อว่า อากาโร อู. อิธ วสสํ วสิสสามิ, อิธเหมนตคิมหิสฺสุ. อิติ พาโล วิจินเตติ, อนตรายํ น พุชฺชติ.

๒. ถ้ามีความเนื่องด้วยบทนาม เรียกชื่อว่า สรูป^{๘๕} อู. มโน ปุพฺพคมมา
ธมฺมา ฯเปฯ จกํว วหโต ปทฺนติ อยํ คาถา กถถ ภาสิตา

๓. ถ้าอมความย่อไว้ไม่หมด เรียกชื่อว่า อาทยตฺโต. อู. ธมฺมํ โว ภิกฺขเว
เทเสสสามิ อาทิกฺลยาณฺนติ อยํ เทสนาธมฺโม นาม. ได้ชื่ออย่างนี้ เพราะชักเอามาไม่หมด ยังมี
มขณฺเณกฺลยาณฺปริโยสานกฺลยาณฺ อิก.

๔. ถ้าวางไว้พอเป็นตัวอย่าง เรียกชื่อว่า นิทฺสสนํ อู. อิติปิโส ภควา
อรหํ สมมาสมพุทฺโธ. อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมฺทโย, อิติ รูปสฺส อภฺจฺจโกโม.

๕. ถ้าเป็นเหตุ เรียกชื่อว่า เหตุวตฺโต. อู. พุสฺสติ เตนาติ โทโส.

๖. ถ้าเป็นประการะ เรียกชื่อว่า ปกาโร. อู. อิติ ยนฺตํ วุตฺตํ. อิทฺเมตํ
ปฏฺิจจ วุตฺตํ.

๗. ถ้ามีในที่สุดความ เรียกชื่อว่า สฺมาปนฺโน บ้าง ปริสฺมาปนฺโน บ้าง. อู.
เทสนาวสาเน พฺหุ โสตาปตฺติผลาทีนึ ปาปุณฺนิสูติ

๘. ใช้บอกชื่อก็ได้ เรียก สณฺณาโชตโก. อู. สินฺทฺวาติ สินฺทฺวภูเจ ชาตา
(อสฺสา) ความเท่ากับพากย์ว่า สินฺทฺวภูเจ ชาตา (อสฺสา) สินฺทฺวา นาม^{๘๖}

๑๔) วิธีสัมพันธ์ บททั้งหลายในพากยาศกัถี ในพากย์กัถี ย่อมมีความเนื่องถึงกัน
สิ้น การเรียนให้รู้จักว่า บทไหนเนื่องกับบทไหน เรียกว่าเรียนสัมพันธ์ การแสดงวิธีสัมพันธ์นั้นมี
ใจความสำคัญอยู่ที่เพียงให้รู้จักการเนื่องกันของบทเหล่านั้นอย่างเดียว จะรู้จักชื่อสังเขปหรือพิสดารไม่

^{๘๔} พระมหาธิติพงศ์ อุตตมปญโญ (รวบรวมเรียบเรียง), วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒, หน้า
๑๓๖.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔.

^{๘๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์
ภาคที่ ๓ ตอนต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, หน้า ๒๔๖.

เป็นประมาณนัก แม้ในคัมภีร์โยชนาพระวินัยและพระอภิธรรมก็ใช้บอกชื่ออย่างสังเขป ผู้วิจัยจะเก็บเอาข้อความบางเรื่องมาตั้งและแสดงสัมพันธ์เป็นภาษาไทยบ้าง เป็นภาษามครบ้างไปตามลำดับพอเป็นตัวอย่างเช่น

๑. ปิณฑจาริกตเถโร สยกัตตา ใน ปาวีสี. ปาวีสี อาชยาตบท กัตตุวาก. ตสมิ วิเสสนะ ของ สมเย. สมเย กาลสตุตมี ในปาวีสี. เอโก วิเสสนะ ของ ปิณฑจาริกตเถโร. ปิณฑาย สัมปทานใน จรนต์. จรนต์ อัพันตรกิริยา ของ ปิณฑจาริกตเถโร. ต วิเสสนะ ของ นิเวสน. นิเวสน สัมปาปญญิกัมม ใน ปาวีสี.

๒. วิสาชา สยกัตตา ใน อฏฐาสี. อฏฐาสี อาชยาตบทกัตตุวาก. สสุริ อวุตตกัมม ใน วิชมานา. วิชมานา อัพันตรกิริยา ใน จิตา. จิตา อัพันตรกิริยา ของ วิสาชา. ต อวุตต-กัมม ใน ทิสวา. ทิสวา ปุพพกาลกิริยา ใน จินเตตวา. สสุรสสัมปทาน ใน อาจิกขิตุ. อาจิตขิตุ ตุมตถกัตตา ใน อยุตต. อยุตต กิตบท กัตตุวาก. อิติ ศัพท อาการ ใน จินเตตวา. จินเตตวา ปุพพกาลกิริยา ใน อฏฐาสี. โส สยกัตตา ในปสสตี. ปสสตี อาชยาตบท กัตตุวาก. ยถา กิริยาวิเสสนะ ในปสสตี. เถร อวุตตกัมม ใน ปสสตี. เอว กิริยาวิเสสนะ ในอปคนตวา อฏฐาสี. อปคนตวา สมานกาลกิริยา ใน อฏฐาสี.

๓. ปน ศัพท วากยารัมภะ. โส สยกัตตา ใน ภูถชติ. ภูถชติ อาชยาตบท กัตตุวาก. พาโล วิเสสนะ ของ โส. เถร อวุตตกัมม ใน ทิสวา. ทิสวา สมานกาลกิริยา ใน ภูถชติ. ปิ ศัพท สัมภาวนะ เข้ากับ ทิสวา. อปสสนโต วิกติกัตตา ในหุตวา. วีย ศัพท อุปมาโชตกะ ใน อปสสนโต. หุตวา สมาน กาลกิริยา ใน ภูถชติ. อโธมุโข วิเสสนะ ของ โส. เอว ศัพทอวารณะ เข้ากับ ภูถชติ.^{๘๗}

๒.๔.๔ ฉันทลักษณะ ภาคที่ ๔

ฉันทลักษณะ (ฉันท+ลักษณะ) แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติหมายถึง ปชชะ แปลว่า ร้อยกรอง^{๘๘} เรียกคาถาบ้าง หมายถึง ภาษาบาลีที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสัททศาสตร์เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันท บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่านผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะมักระวังเรื่อง สิลิล ธนิต ตลอดจนฉันทต่างๆ โดยมากรจนานขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ย่อความ ท่องจำ และสาธยายเป็นต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

^{๘๘} พระคันธสาราภิงค์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

ปัฐยาวัตร^{๘๙} หมายถึง ปัฐยาวัตร ชื่อฉันท์ชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษร ๓๒ คำ มี ๔ บาท บาทละ ๘ คำ, บัฎยาพฤต หรือ อัษฎกฉันท์ ก็เรียก. (ป. ปัฐยาวัตร). เป็นต้น

ปัฐยาวัตร แปลว่า คาถาที่สวดเป็นทำนองจตุราวัตร คือ หยุดทุก ๔ คำ มีวิเคราะห์ว่า ปจิตพพโต ปฐยา จ สา จตุราวัตเตน ปรีวตตพพโต วตตยจาติ ปัฐยาวัตต์

ฉันท์นี้ กำหนดบาทหนึ่งมี ๘ อักษร กำหนดคณะเพียง ๒ คณะ คือ ยะ คณะ กับ ชะ คณะ โดยมีกฎเกณฑ์ ที่พึงทำความเข้าใจ ดังนี้

๑) อักษร (คำ) ตัวต้น และตัวท้ายของทุกบาท ไม่นับเข้าเป็นคณะเรียกว่า “อักษรลอย” จะมีเสียงเป็นครุหรือลหุกก็ได้ ไม่มีข้อห้าม

๒) ห้ามลง นะ คณะ (สมุณี) และ สะ คณะ (สุคโต) ในตำแหน่งอักษรที่ ๒-๓-๔ ของทุก ๆ บาท อีก ๖ คณะใช้ลงในตำแหน่งนี้ได้ตามถนัดแต่พึงระวัง อย่างนับอักษรที่ ๑ ซึ่งเป็นอักษรลอยในทุกบาทเข้าใน นะ คณะ และ สะ คณะ ด้วย เพราะได้รับคำยกเว้นไม่นับเข้าเป็นคณะอยู่แล้ว จำง่าย ๆ และสังเกตง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ ๑ และที่ ๓ ของทุกบาทในฉันท์นี้ ห้ามมีเสียงสั้นติดกันทั้ง ๒ อักษร” ทั้งนี้เพราะ นะ คณะ และ สะ คณะ มีเสียงซ้ำกัน ๒ คำ แรก คือ สมุณี สุคโต ดังนั้น อักษรที่ ๒ และที่ ๓ จะต้องเป็นครุ ตัวใดตัวหนึ่ง จะอยู่ข้างหน้าหรือข้างท้ายก็ได้ เช่น อิติ เต ภิกขโว... สมุจคล... สมุหุดต... เช่นนี้ใช้ได้ แต่ว่าโส ภควตา... อิติปิ โส..... ตั สมุหุดต..... เช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถือเป็นผิดกฎเกณฑ์

๓) ลง ยะ คณะ (มหะสี) ในอักษรที่ ๕-๖-๗ ของบาทที่ ๑ และบาทที่ ๓ ซึ่งอยู่ปีกซ้ายมือเวลาเขียน จำง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ ๕-๖-๗ ในบาทขอน ต้องมีเสียงสั้น-ยาว—ยาว” เสมอเช่น มโนปพพจมา ธมมา... มนสา เจ ปทฐฐน..... อตตาทิ อตตโน นาโถ เป็นต้น

๔) ลง ชะ คณะ (มุนินทา) ในอักษรที่ ๕-๖-๗ ของบาทคู่ คือ บาทที่ ๒ และบาทที่ ๔ ซึ่งอยู่ทางซีกขวามือเวลาเขียน จำง่าย ๆ ว่า “อักษรที่ ๕-๖-๗ ในบาทคู่ต้องมีเสียงสั้น-ยาว-สั้น” เสมอ เช่น มโนเสฐฐา มโนมยา ภาสติ วา กโรติ วา โภ หิ นาโถ ปโร ลียา เป็นต้น

เพื่อความเข้าใจฉันท์ลักษณะคือ ลักษณะของการแต่งฉันท์ ผู้วิจัยขอใส่ลำดับเลข เพื่อกำหนดลำดับคาถา ดังต่อไปนี้

^{๘๙} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), หลักการแต่งฉันท์ภาษามคร ป.ธ. ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

(๑) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบปัฐยาวัตรคือ

ลักษณะปัฐยาวัตรฉันท

วิสมปาท

สมปาท

คณะ	ห้าม น-ส-คณะ				ย-คณะ			
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
สูตร	ส	เม	สุ	สิน	รุ	โต	เซ	น
สัญลักษณ์	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๒	๐

	ห้าม น-ส-คณะ				ช-คณะ			
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
	ป	ยา	ว	ต	ป	กิต	ติ	ต
	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๑	๐

ปัฐยาวัตรฉันทนี้ มีเฉพาะปาหันทยติเท่านั้นตัวอย่าง เช่น

มโนบุพพวงมา ฌมมา

มโนเสฏฐา มโนมยา

มนสา เจ ปทุณฺเฐน

ภาสติ วา กโรติ วา

ตโต นํ ทุกขมเนวติ

จกแก้ว วหโต ปท^{๙๐}.

(๒) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบอินทริเชียรคือ

อินทริเชียรฉันท^{๙๑} แปลตามครุว่า “ฉันทมีครุหนักมากเหมือนคทาเพชรของพระอินทร์ เพราะมี ตะคณะ เรียงกัน ๒ คณะ” ฉันทชนิดนี้เป็นเอกาทศกษรฉันท บาทหนึ่ง กำหนดให้มี ๑๑ อักษร (๑๑ คำ) เวลาเขียนกำหนดให้เขียนบรรทัดละ ๑ บาท เรียงลงไปจนครบ ๔ บาท จึงเป็นคาถาหนึ่ง และกำหนดคณะที่ใช้ ๓ คณะ คือ ต ต ช และมีครุลอย (ครุที่ไม่นับเข้าเป็นคณะ) ๒ อักษรสุดท้ายของทุกบาท มี ยติ ๕-๖ คือ เวลาสวดทำนอง ให้หยุดที่อักษรที่ ๕ และหยุดครั้งต่อไปอีก ๖ อักษรคือตั้งสุดท้ายบาท ดังผู้วิจัยจะได้นำเอาบทประพันธ์ในลักษณะอินทริเชียรฉันท มาเป็นตัวอย่างไว้ ดังปรากฏข้างล่างนี้ ดังนี้

ลักษณะของอินทริเชียรฉันท

คณะ	ต-คณะ			ต-คณะ			ช-คณะ			ครุ	ครุ
	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙		
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑
สูตร ^{๙๒}	อิน	ทา	ทิ	กา	ตา	ว	ชิ	รา	ช	คา	โค
สัญลักษณ์	๒	๒	๑	๒	๒	๑	๑	๒	๑	๒	๒

^{๙๐} ชุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๗.

^{๙๑} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. ๘, หน้า ๑๙.

อินทรวชิรฉัตรนี้มี ยติ ๒ คือ

ยติ ก. ๕-๖ (มีชฌมยติฉัตรนี้ท่านเรียกว่า เกจิวาทยติ)
 ยติ ข. ปาทันตยติ

ตัวอย่าง เช่น

เย ยสฺส โลกสฺส อภิสุ ฺหเตยยา
 กมฺมานิ ทฺุกรานิ สุจิริกาลํ
 การุญฺญจิตฺตานมคฺคานเมสํ
 โลกสฺส ตสฺเสว นโมห เตสํ^{๙๒}

(๓) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบอินทรวงศ์คือ

อินทรวงศ์ฉัตร^{๙๓} ครูแปลว่า “ฉัตรที่มีเสียงไพเราะเหมือนปี่พระอินทร์ฉัตรนี้เป็นทวาท
 สักขรฉัตร ในแต่ละบาทกำหนดให้มี ๑๒ อักษร (๑๒ คำ) ใช้คณะ ง ๔ คณะ คือ ด ต ช ร ฉัตร
 นี้ไม่มีครุลอย มียติ ๕-๗ ข้อสังเกต ฉัตรนี้คล้ายกับอินทรวชิรฉัตร ใน ๑๐ คำแรกทุก
 อย่าง เป็นแต่เปลี่ยนครุลอยตัวสุดท้ายในอินทรวชิร (โค) เป็นลหุ กับ ครุ (ช รา) เล่า ก็
 สามารถใช้ ลหุ แทน เป็นปาทันตครุ ได้เช่นเดียวกับฉัตรที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังผู้วิจัยจะได้นำเอา
 บทประพันธ์ในลักษณะอินทรวงศ์ฉัตร มาเป็นตัวอย่างไว้ ดังปรากฏข้างล่างนี้ ดังนี้

ลักษณะของอินทรวงศ์ฉัตร

คณะ	ช-คณะ			ต-คณะ			ช-คณะ			ร-คณะ		
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒
สูตร	สา	ยิน	ท	วิ	สา	ช	ลู	ยต	ถ	ตา	ช	รา
สัญลักษณ์	๑	๒	๑	๒	๒	๑	๑	๒	๑	๒	๑	๒

อินทรวงศ์ฉัตรนี้มี ยติ คือ ปาทันตยติ

ตัวอย่าง เช่น

วณฺณาคโม วณฺณวิปริโย จ
 ทเว จาปเร วณฺณวិการนาสา
 ธาตุณมตฺถาติสเณน โยโค

^{๙๒} ชุ.ธ.มหาฎีกา. (บาลี) ๑.

^{๙๓} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), หลักการแต่งฉัตรภาษามคร ป.ธ. ๘, หน้า ๒๓.

ตฤจเจเต ปณจวิธึ นิรุตตี^{๙๔}

(๔) ตัวอย่างบทประพันธ์แบบปฐมการวิปูลาคือ

๑) วิปูลาฉันท์^{๙๕} เป็นฉันท์ในกลุ่มอนุฎฐฎาฉันท์ มีลักษณะคล้ายๆ ปฐยาวัตฉันท์โดยท่านวางกฎไว้ว่า

๑. ทุกๆ บาทต้องมีเพียง ๘ พยางค์
๒. ต่อจากพยางค์ที่ ๑ ห้าม ส-คณะ น-คณะ ในบาททั้ง ๔
๓. ต่อจากพยางค์ที่ ๔ ในวิสมบาท จะต้องมี ม-คณะ หรือ น-คณะเป็นต้น
๔. ต่อจากพยางค์ที่ ๕ ในสมบาทจะต้องมี ช-คณะ

การเรียกชื่อนั้น เรียกตามคณะที่มีปรากฏอยู่ต่อจากพยางค์ที่ ๔ ในวิสมบาท อาจจะเป็นปฐม, ตติย, หรือ อุภย-วิปูลาก็ได้ เช่นถ้ามี ม-คณะอยู่ต่อจากพยางค์ที่ ๔ ในปฐมบาท ก็จะใช้ชื่อวิปูลาฉันท์นั้นว่า ปฐมการวิปูลาฉันท์ ถ้ามี ม-คณะอยู่ในตติยบาทก็จะเรียกว่า ตติยมการวิปูลาฉันท์หรือถ้ามี น-คณะอยู่ในวิสมบาททั้งสองบาท ก็จะเรียกว่า อุภยมการวิปูลาฉันท์ สำหรับคณะอื่นๆ ก็มีการกำหนดและเรียกชื่อโดยนี้ ดังนั้นวิปูลาฉันท์นี้จึงมีรูปแบบถึง ๑๘ ชนิด

อนึ่ง นอกจากวิปูลาฉันท์ทั้ง ๑๘ ชนิดที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีวิปูลาฉันท์อีกชนิดหนึ่งซึ่งท่านเรียกชื่อว่า สังคณฉันท์ คือการรจนาโดยนำเอาวิปูลาฉันท์ทั้ง ๑๘ ชนิดนั้นมาผสมกัน เช่นปฐมบาทเป็น สุการวิปูลาฉันท์ ส่วนตติยบาทเป็น ฎการวิปูลาฉันท์ ในกรณีเช่นนี้ท่านจะรวมเรียกว่าปฐมสุการตติยฎการวิปูลาฉันท์ วิปูลาฉันท์ที่พบในจักขุपालเถรวัตถุนี้ คือปฐมการ วิปูลาฉันท์ ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๙๖}

ลักษณะปฐมการวิปูลาฉันท์

ปฐมบาท								ตติยบาท								
คณะ	ห้าม น-ส-คณะ				ม-คณะ				ห้าม น-ส-คณะ				ช-คณะ			
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
สูตร ^{๙๗}	ม	วิ	ปุ	ลา	โมนุ	โก	อิ	ห								
สัญลักษณ์	๐	๐	๐	๐	๒	๒	๒	๐	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๑	๐

^{๙๔} ขุ.ธ.มหาฎีกา. (บาลี) ๑๙.

^{๙๕} พระคันธสาราภิวงศ์ (รจนา), ฎตโตทยมัญชรี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๘๗.

^{๙๖} พระคันธสาราภิวงศ์ (รจนา), ฎตโตทยมัญชรี, หน้า ๘๘.

สัญลักษณ์	๐	๐	๐	๐	๑	๒	๒	๐
พยางค์	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
คณะ		ห้าม น-ส-คณะ			ย-คณะ			

๐	๐	๐	๐	๑	๒	๑	๐
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘
	ห้าม น-ส-คณะ			ช-คณะ			

ตัวอย่าง ของปฐมมการวิปุลานันท์

ยถา พรหมา ตถา เอโก

ยถา เทโว ตถา ทูเว

ยถา คามา ตถา ตโย

โกลาหลั ตพุทธตรีตี^{๑๗}

ลักษณะการแต่งฉันทน์นี้ ท่านได้ใช้ฉันทน์วรรณพฤตริจนาสลับกับจุนฉนิยะบพ โดยใช้ฉันท-
ลักษณะที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์ หรือคัมภีร์วุตตรตนากรณันเอง

ส่วนลักษณะบพประพันธ์ภาษาบาลีในแบบอลังการ หมายถึง การประดับ การตกแต่งให้
งดงาม ในการจนาวรรณกรรมบาลีเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็เช่นเดียวกัน เมื่อต้องการให้บทความนั้นประทับใจ
ตรึงใจของผู้อ่านในวรรณกรรมนั้นๆ ผู้จนาจต้องประดับด้วยอลังการ ที่เรียกว่า สัทพาลังการ และอรรธา
ลังการก็เช่นเดียวกันผู้แต่งได้สอดแทรกทั้งสัทพาลังการและอรรธาลังการลงไปด้วย เพื่อให้คัมภีร์ที่
ท่านรจนานั้น ติดตาตรึงใจสาธุชนตลอดกาลในนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

(๑) สัทพาลังการ หมายถึง การตกแต่งบพประพันธ์ให้มีเสียงไพเราะ สัทพาลังการ มี
๑๐ ประการ คือ ปสาทคุณ โอชคุณ มจรตาคคุณ สมตาคคุณ สุขุมาลตาคคุณ สีเลศคุณ อุทารตาคคุณ
กันตาคคุณ อตถพัตตาคคุณ และสมาธิคุณ ดังประพันธ์คาถาว่า

ปสาทโทโซ มจรตาทา

สมตาทา สุขุมตาทา,

สีเลโสทารตาทา กนตาทา

อตถพัตตาทา สมาธิโย^{๑๘}.

ส่วนคาถาประจำเรื่องพระจักขุปาลเถระในอัมมบพมหาฎีกา ท่านกล่าววว่า
ประกอบด้วยสัทพาลังการ ๕ ประการ คือ

๑) ปสาทคุณ รสคำกระจำงชัดเจน โดยมีองค์ประกอบสองอย่าง คือ

๑. วางบพประพันธ์ไว้ใกล้กัน คือวางบพ ธมมา ตัวกัตตา โดยวางบพ
ว่า มโนปุพพุงคมา มโนเสฏฐจา และมโนมยา^{๑๙} ซึ่งเป็นวิเสสนบพไว้ใกล้ๆ โดยไม่มีบพอื่นมาคั่นใน
ระหว่าง วางบพว่า ปพภูเจเน ไว้ใกล้กับบพว่า มนสา โดยมีบพว่า เจ เพียงบพเดียวเข้ามาคั่นกลาง
บพว่า เจ เป็นบพนิบาต ไม่สามารถไว้ เป็นบพแรกได้ จึงต้องวางไว้หลังบพ มนสา บพว่า ภาสติ
และกโรติ ซึ่งเป็นกิริยาหลัก ไว้ใกล้กัน วาง วา ศัพท์ไว้หลังบพกิริยาหลักที่ตนสัมพันธ์เข้าด้วย วาง
ตโต บพไว้ต้นประโยค จากนั้น วาง นั ซึ่งเป็นตัวกรรมของบพกิริยาคุมพากย์คือ อเนวติ ซึ่งมีตัว

^{๑๗} ขุ.ธ.มหาฎีกา. (บาลี) ๓๘.

^{๑๘} พระคัมภีร์สาราถวิงศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, หน้า ๒๓๑.

^{๑๙} ขุ.ธ.มหาฎีกา. (บาลี) ๙.

กัตตา คือ ทุกข์ วางคั่นอยู่ และวางบพว่า ทุกข์ ไว้ใกล้กับกิริยาหลักคือ บพว่า อเนวติ จากนั้น วางอุปมาวางยะว่า จุกกั อิว วหโต ปทัง ไว้

๒. ทุกบพที่วางไว้นั้น มีเนื้อความชัดเจน อ่านเข้าใจความหมายได้ง่าย

๒) มจรตาคุณ รสคำที่มีเสียงไพเราะอ่อนหวาน ในคานานี้เรียกว่า ปสาทสัตติ มจรตาคุณ คือมีเสียงคล้องจองกัน โดยประกอบด้วยสระพยัญชนะอันมีฐาน วรรณ หรือมาตราเสียง^{๑๐๐} เหมือนกันไว้ใกล้กัน ดังนี้

๑. บาทที่ ๑ มีสระเสียงยาวคือ โน, มา, มา, และอักษรที่เกิดแต่ฐานริมฝีปาก (โอฏฐฐาน)คือ ม, ปุพ, พง, มา, มา

๒. บาทที่ ๒ มีสระเสียงยาวคือ โน, ฐา, โน, ยา และอักษรที่เกิดแต่ฐานริมฝีปาก คือ ม, ม, ม

๓. บาทที่ ๓ มีสระเสียงยาวคือ สา, เจ, เจ และอักษรที่เกิดแต่ฐานฟัน (ทันตฐาน) คือ น, สา, ทุฏ, น

๔. บาทที่ ๔ มีสระเสียงยาวคือ ภา, วา, โโร, วา สระเสียงสั้นคือ ติ, ติ และอักษรเกิดแต่ฐานฟัน คือ ติ, ติ

๕. บาทที่ ๕ มีทิมสระคือ โต, เว และอักษรที่เกิดแต่ฐานฟัน คือ ต, โต, นั, ทุ, ติ

๖. บาทที่ ๖ มีเสียงนิกคหิต คือ กั, ทั และอักษรที่เกิดแต่ฐานฟัน คือ โต, ทั ดังนั้นคานานี้จึงมีเสียงอ่านทำนองเสนาะไพเราะยิ่งนัก

๓) สมตาคุณ รสคำมีความสม่ำเสมอในการเลือกอักษรมาเรียงลำดับโดยจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. เกวลมุกุสมตาคูณ มีพยัญชนะเสียงอ่อนฐานเดียวกัน
จำนวนมาก

๒. เกวลมุกุสมตาคูณ มีพยัญชนะเสียงแข็งฐานเดียวกัน
จำนวนมาก

๓. มิสสกสมตาคูณ มีพยัญชนะเสียงอ่อนผสมเสียงแข็ง

^{๑๐๐} อักษรต่างๆ เกิดตามฐานวรรณต่างๆ ดังนี้ อ อา, ก ข ค ฆ ง, หน เกิดที่คอ (กัณโฐ). อี อี, จ ฉ ช ฌ ญ, ญ เกิดที่เพดาน (ตาดุ). ฐ ฐ ฑ ฒ ฌ ฐ ฬ เกิดที่ฐานปุ่มเหงือก (มุกุธา). ต ถ ท ธ น, ล ส, เกิดที่ฐานฟัน (ทันโต) อ อุ, ป ผ พ ภ ม, อ เกิดที่ริมฝีปาก (โอฏฐฐาน). อ เกิดที่จมูก (นาสิก), เอ เกิดคอและเพดาน (กณฐตาดุโข), โอ เกิดที่คอและริมฝีปาก (กณโฐฐฐานโข), ว เกิดที่ฟันและริมฝีปาก (ทันโตฐฐานโข, ง ญ น ฌ ม เกิดที่ฐานของคางและจมูก (สกฐฐานนาสิกฐานขา); ดูเพิ่มเติมใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมัญญาภิธาน สนธิ, หน้า ๘.

สำหรับคานานี้จัดอยู่ในประเภทมิสสกสมตาคคุณ เพราะจะเห็นได้ว่า

๑. บาทที่ ๑ มีอักษร ที่มีเสียงหนัก(หนัก) คือ ธ ในบทว่า ธมมา,
๒. บาทที่ ๒ คือ จ ในบทว่า เสฎฐา,
๓. บาทที่ ๓ คือ จ ในบทว่า ปทุฏฐเณ
๔. บาทที่ ๔ คือ ภ ในบทว่า ภาสติ,
๕. บาทที่ ๕ คือ ข ในบทว่า ทุกข ผสมอยู่กับพยัญชนะเสียงอ่อนอื่นๆ

ที่มีฐานเดียวกันจำนวนมากคือ ฐานริมฝีปาก (โกฎฐฐาน) ได้แก่ ม, ปุพ, พง, มา, มา, ม, ม, ม, ม, ป, มน, ป ฐานฟัน (ทันตฐาน) ได้แก่ โน, โน เสฎ, โน, น, ส, ต, ต, ต, โต, น, ทุก, โต และ ทิ ดังนั้นเสียงอ่านทำนองเสนาะจึงหวานจับใจผู้ฟังยิ่งนัก

๔) สุขุมลตาคคุณ มีเสียงไม่กระด้างเป็นอันมาก พ้นไปจากเสียงอ่อนล้วนๆ และปราศจากอักษรที่ออกเสียงยาก^{๑๐๑} จึงจัดเป็นความนุ่มนวลกระชดกระช้อย จำแนกเป็นสองประเภทคือ

๑. สัทสุขุมลตาคคุณ มีพยัญชนะเสียงอ่อนด้วยอำนาจศัพท์
๒. อัถลสุขุมลตาคคุณ มีพยัญชนะเสียงอ่อนด้วยอำนาจวรรค

คานานี้จัดอยู่ในประเภท สัทสุขุมลตาคคุณ เพราะจะเห็นได้ว่า

๑. บาทที่ ๑ มีธนิธอักษรเพียง ๑ พยางค์ คือ ธ ในบทว่า ธมมา
๒. บาทที่ ๒ มี ๑ พยางค์ คือ จ ในบทว่า มโนเสฎฐา
๓. บาทที่ ๓ มี ๑ พยางค์ คือ จ ในบทว่า ปทุฏฐเณ
๔. บาทที่ ๔ มี ๑ พยางค์ คือ ภ ในบทว่า ภาสติ
๕. บาทที่ ๕ มี ๑ พยางค์ คือ ข ในบทว่า ทุกข^{๑๐๒} ทั้งไม่สับสนด้วยสนธิ

วิธี สมาสวิธี หรือสังโยคที่เปล่งเสียงยาก

ดังนั้น คานานี้ เมื่ออ่านทำนองเสนาะ จะมีเสียงละเอียดอ่อน เข้าฝึ้งมันในจิตของผู้ฟังอย่างง่ายดาย

๕) อัถลพยัตติคคุณ รศคำอันมีความหมายเข้าใจง่าย กล่าวคือไม่มีข้อความซ่อนเร้นที่จะต้องนำมาแสดงโดยศัพท์ หรือโดยอรรถที่รู้ได้โดยอ้อม ทุกๆ บทล้วนมีความหมายแจ่มแจ้ง ไม่คลุมเคลือ อ่านแล้วรู้เรื่องในฉับพลัน จำแนกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. สัทอัถลพยัตติคคุณ อัถลพยัตติคคุณโดยศัพท์
๒. อัถลอัถลพยัตติคคุณ อัถลพยัตติคคุณโดยอรรถ

คานานี้ จัดอยู่ในประเภทสัทอัถลพยัตติคคุณ เพราะไม่มีข้อความซ่อนเร้นที่จะต้องนำมาแสดงโดยศัพท์ หรือโดยอรรถที่รู้ได้โดยอ้อม ในคานานี้มีบทสมาส ๓ บท คือ มโนปุพพุงคมา, มโน

^{๑๐๑} พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, หน้า ๑๖๑.

เสฏฐา, และมโนมยา จึงไม่จัดเป็นโอชคุณ เพราะบทประพันธ์ ที่จัดเป็นโอชคุณ ต้องมีรสแห่งคำที่เป็นบทสมาส กิ่งคากา หรือมีบทสมาสในทุกบาทคากา และโอชคุณนี้ นับเป็นชีวิตของร้อยแก้วเท่านั้น

(๒) อรรถาลังการ^{๑๐๒} หมายถึง การตกแต่งความหมายให้เป็นที่น่าฟังพอใจ อรรถาลังการ ท่านจำแนกเป็น ๒ คือ

๑) สภาววุตติ คือ การแปลงโดยตรงตามสภาพของเนื้อหาเรื่องราว มี ๔ ประการคือ

๑. ซาติ หมายถึง คน นก หรือสิ่งของเป็นต้นที่มีลักษณะเหมือนกัน แต่ยังไม่ระบุชนิด

๒. คุณ หมายถึง ลักษณะของการสัมผัสเป็นต้น

๓. กิริยา หมายถึง อาการ เช่นการชนะเป็นต้น

๔. ทัพพะ หมายถึง รูปธรรม คือวัตถุสิ่งของ เช่นพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

๒) วังกุตติ^{๑๐๓} การแปลงโดยอ้อม คือการพูดในเชิงอุปมาเปรียบเทียบ เป็นต้น สำหรับวังกุตตินี้ ท่านกล่าวว่ามี ๓๕ ประเภท คือ

๑. อติสยวุตติ หมายถึง แสดงคุณอันพิเศษล้ำเลิศ

๒. อุปมา หมายถึง เปรียบเทียบ

๓. รูปกะ หมายถึง แสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย

๔. อาวุตติ หมายถึง การกล่าวซ้ำ

๕. ทิปกะ หมายถึง ส่องความทั้งประโยค

๖. อักเขปะ หมายถึง กล่าวในเชิงปฏิเสธ

๗. อัดถันตรนยาสะ หมายถึง ย้ำความอื่น

๘. พยติเรกะ หมายถึง แสดงความพิเศษ

๙. วิภาวนา หมายถึง แสดงเหตุอื่นจากเหตุที่ประจักษ์

๑๐. เหตุ หมายถึง แสดงเหตุ

๑๑. กมะ หมายถึง แสดงตามลำดับ

๑๒. ปยัตระ หมายถึง ความพึงใจยิ่ง

^{๑๐๒} พระคันธสาราภิงศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, หน้า ๓๔๓.

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๕.

- อุปไมย
๑๓. สมาสวุตติ หมายถึง กล่าวอุปมานะโดยย่อ แต่มุ่งให้หมายถึง
๑๔. ปริกัปปนา หมายถึง คาดคะเนไปอีกทางหนึ่งจากความเป็นจริง
๑๕. สมหิตตะ หมายถึง แสดงเหตุอื่นจากเหตุจริง
๑๖. ปริยายวุตติ หมายถึง พูดโดยอ้อม
๑๗. พยาโชปวินณนะ หมายถึง กล่าวสวดดีในเชิงตำหนิ
๑๘. วิเสสวุตติ หมายถึง แสดงความพิเศษโดยพูดถึงความบกพร่อง
๑๙. รุพฺหาหังการ หมายถึง แสดงความอหังการ
๒๐. ลีเลส หมายถึง ซ่อนความ คือมีอรรถแบบซิดกันเป็นสองนัย
๒๑. ตุลยโยคิตา หมายถึง แสดงการประกอบร่วมกันเป็นคู่ๆ คือกล่าว
- เทียบเคียงเป็นคู่ๆ เพื่อดำหนิ หรือสรรเสริญ
๒๒. นิทฺสสนะ หมายถึง แสดงผลอื่นจากผลเดิม
๒๓. มหันตัตตะ หมายถึง พรรณนาความยิ่งใหญ่แห่งสมบัติหรือ
- อธยาศัย
๒๔. วัณฺจนา หมายถึง อำพรางข้อความที่กล่าวแล้วแสดงข้อความอื่น
๒๕. อัปฺกตฺตฤติ หมายถึง ชมเชยสิ่งที่ไม่ได้
๒๖. เอกาวลี หมายถึง มีลำดับอันเดียวกัน คือบทหลังคล้องจองกับ
- บทหน้า
๒๗. อัณฺณมัญญวិภูสฺสนะ หมายถึง แต่งเกื้อกูลกันโดยความเป็นสิ่งที่ตน
- พึงตกแต่งและเครื่องตกแต่ง
๒๘. สหวุตติ หมายถึง กล่าวกิริยาหรือคุณลักษณะร่วมกัน
๒๙. วิโรธิตา หมายถึง แต่งแย้งกัน
๓๐. ปริวุตติ หมายถึง แลกเปลี่ยน
๓๑. ภมฺมะ หมายถึง แต่งหมุนความ คือกลับความไปเสียอีกอย่างหนึ่ง
- จากข้อความที่เข้าใจกัน
๓๒. ภาวะ หมายถึง แสดงจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง
๓๓. มิสฺสະ หมายถึง แต่งผสมกัน คือ มีอรรถถาถการหลายอย่างระคน
- กัน
๓๔. อาสี หมายถึง แสดงความปรารถนา
๓๕. รสี หมายถึง มีอรรถรส คือแต่งให้เกิดรสต่างๆ มีสังการรส
- เป็นต้น

แต่โดยลักษณะทั่วไปตามหลักวิชาการปัจจุบันบนพื้นฐานที่ว่า หนังสือที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นวรรณคดีได้ต้องประกอบด้วยรสแห่งวรรณคดี นั้น ในหนังสือสุไพธาลังการซึ่งเป็นตำราฝ่ายบาลีว่าด้วยการประพันธ์หนังสือปกรณ์ฝ่ายบาลีได้แสดงถึงลักษณะของการประพันธ์ที่ดีไว้ ๑๐ ประการคือ

- (๑) ปสาทคุณ มีความชัดเจน แจ่มแจ้ง กระจ่าง ชวนให้เลื่อมใส
- (๒) โอชาคุณ มีโอชะคือ ให้ความสว่างและกำลังแก่จิต
- (๓) มจรุคุณ มีความอ่อนหวาน ไพเราะ
- (๔) สมคุณ ความสงบ สม่่าเสมอ เทียงธรรม ๕ สุขุมาลคุณ มีความละเอียดอ่อน ประณีต

สุขุม

- (๖) สิวสคุณ มีความสัมพันธ์กัน เชื่อมความได้สนิท
- (๗) โอรคุณ มีความกว้างขวางโอฬาร
- (๘) กนตคคุณ มีความสนุกสนานบันเทิง เร้าอารมณ์ ประทับใจ หรือกินใจ
- (๙) อตถพยตคคุณ มีความแหลมลึก คมคาย
- (๑๐) สมานคคุณ มีความพุ่งสู่จุดใดจุดหนึ่งที่สำคัญ (มีเป้าหมายในการนำเสนอ)^{๑๐๔}

ฉะนั้น บาลีไวยากรณ์ หรือไวยากรณ์บาลีเป็นตำรับแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่อกุลบุตรรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่านแบ่งไว้เป็น ๔ ภาค คือ ๑) อักษรวิธี (อักษร+วิธี) แบบแสดงอักษร ๒) วจวิภาค (วจ+วิภาค) การแบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน ๓) วากยสัมพันธ์ (วากย+สัมพันธ์) ว่าด้วยการกคือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ ๔) ฉันทลักษณ์ (ฉันท+ลักษณ์) แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤทธิและมาตราพฤทธิหมายถึง ปรัชชา แปลว่า ร้อยกรอง เรียกคาถาบ้าง หมายถึง ภาษาบาลีที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสัตตศาสตร์เรียกว่า ฉันท หรือฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันทซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ลักษณะการแต่งฉันทนี้ ท่านได้ใช้ฉันทวรรณพฤติจรณา สลับกับจณณียะบท โดยใช้ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์ หรือคัมภีร์วุตตรตนากรนั่นเอง

๒.๕ สรุป

กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี โดยภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักแน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัติปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ และความสัมพันธ์ของคำที่เข้าประโยคทุกคำ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจ จดจำ

^{๑๐๔} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๔.

ได้จึงจะเข้าใจภาษาถิ่นนั้นได้ และภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษามคธหรือภาษาบาลี อันได้แก่ พระพุทธพจน์ที่เป็นพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกาเป็นต้น เป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ภาษาบาลี หรือ ปาฬี มีชื่อและความหมายต่างๆ กันไปเช่น บาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ อริยกภาษา หมายถึง ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ ธรรมนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่แห่งตลอดธรรม สภวานิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย มคธภาษา หมายถึง ภาษาของชาวมคธ ตันติภาษา หมายถึง ภาษาที่มีแบบแผน มูลภาษา หมายถึง ภาษาเดิมของชาวมคธ และปกติภาษา หมายถึง ภาษาปกติของชาวมคธ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬี-บาลี แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาฬีหรือภาษา-บาลีเป็นส่วนมาก

ภาษาบาลีหรือภาษามคธมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท ๔ เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษามนุษย์ในยุคแรกของโลก เป็นภาษาที่เป็นเหตุแห่งนิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่เป็นอจินไตย คือไม่ควรคิด เป็นภาษาของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้รับการศึกษา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ดังได้อธิบายมาแล้ว

ส่วนหลักบาลีไวยากรณ์ หรือไวยากรณ์บาลีเป็นตำรับแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่อกุลบุตรรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่านแบ่งไว้เป็น ๔ ภาค คือ

(๑) อักษรวิธีแบบแสดงอักษร จัดเป็น ๒ คือ ๑) สมัญญาภิธาน หมายถึง การแสดงชื่ออักษรที่เป็นสระและพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์ ๒) สนิธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น สนิธินั้น โดยย่อมี ๓ คือ ๑. สระสนธิ ๒. พยัญชนะสนธิ ๓. นิคคหิตสนธิ

(๒) วจวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ ๑) นาม หมายถึง บรรดาสภาพทั้งมวล ทั้งที่มีวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ซึ่งได้อุบัติขึ้นมาในโลก จะเป็นคน สัตว์ ภูเขาดินไม้เป็นต้นแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ ๑. นามนาม ๒. คุณนาม ๓. สัพพนาม ๒) อัพยศัพท์ หมายถึง ไม่ฉิบหายไป หรือ ไม่เสื่อมสิ้นไปแบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อุปสัค ๒. นิบาต ๓. ปัจจัย ๓) สมาส หมายถึง คำพูดในภาษาหนึ่ง ๆ มีทั้งคำพูดพิสดาร คือพูดอย่างเต็มความมีทั้งคำพูดย่อ คือพูดอย่างสั้น แต่เข้าใจความหมายกันได้เนื้อความมาก และชัดเจน ๔) ตัทธิต เป็นแผนกหนึ่งแห่งวจวิภาค สำหรับตัดทอนศัพท์ให้น้อยลง มิให้รุงรังในส่วนไม่จำเป็นแล้วใช้ปัจจัยแทนไว้ แต่แปลได้ความเท่าเดิม ๕) อาชยัต หมายถึง ศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยา คือความทำ อันเป็นอาการที่ปรากฏขึ้นในคน สัตว์ และ สรรพสิ่งต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตัวประธานคือผู้หรือสิ่งที่เป็นเจ้าของกิริยาทำอะไรแสดงอาการเคลื่อนไหวหรือคงที่ให้ปรากฏออกมาอย่างไร ๖) กิตก์ เป็นชื่อของศัพท์ที่ท่านประกอบปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื้อความ

ของนามศัพท์ และกิริยาศัพท์ที่ต่าง ๆ กัน

(๓) วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ คำว่า การก แปลว่า ผู้กระทำซึ่งทำให้กิริยาสำเร็จ หมายความว่า การกนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกิริยาเท่านั้น แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) ศัพท์เดี่ยวหรือหลายศัพท์ แต่ยังคงสมให้เป็นใจความไม่ได้เรียกว่า บท ๒) หลายบทผสมให้เป็นใจความได้ แต่ยังเป็นตอน ๆ ไม่เต็มที่เรียกว่า พากยาศ ๓) หลายบทหรือหลายพากยาศ ผสมให้เป็นใจความได้เต็มที่เรียกว่า พากย์

(๔) ฉันทลักษณ์ แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติ หมายถึง ปรัชชา แปลว่า ร้อยกรอง เรียกคาถาบ้าง หมายถึง ภาษาบาลีที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสหทศาสตร์เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์ หรือ ตำนานฉันทซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างคือ ๑) ปฐยาวัตร หมายถึง ปฐยาวัตรชื่อฉันทชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษร ๓๒ คำ มี ๔ บาท บาทละ ๘ คำเป็นต้น ๒) อินทรวีเชียรฉันท แปลตามครุว่า ฉันทมีครุหนักมากเหมือนคทาเพชรของพระอินทร์ เพราะมี ตะคณะ เรียงกัน ๒ คณะ” ฉันทชนิดนี้เป็นเอกาทศกษรฉันท บาทหนึ่งหนดให้ ๑๑ อักษร (๑๑ คำ) เวลาเขียนกำหนดให้เขียนบรรทัดละ ๑ บาท เรียงลงไปจนครบ ๔ บาท จึงเป็นคาถาหนึ่ง ๓) อินทรวงศ์ฉันท ครุแปลว่า “ฉันทมีเสียงไพเราะเหมือนปิ่นพระอินทร์ฉันทนี้เป็นทวาทศกษรฉันท ในแต่ละบาทกำหนดให้มี ๑๒ อักษร (๑๒ คำ) ใช้คณะ ง ๔ คณะ คือ ด ต ช ร ฉันทนี้ไม่มีครุลอย มียติ ๕-๗ ข้อสังเกต ฉันทนี้คล้ายกับอินทรวีเชียรฉันท ลักษณะการแต่งฉันทนี้ ท่านได้ใช้ฉันทวรรณพฤติรจนาสลับกับจณณิยะบท โดยใช้ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยปกรณ์ หรือคัมภีร์วุตตรตนานการนั่นเอง

บทที่ ๓

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น หลักการใช้ภาษาไทยและการเทียบเคียงภาษาบาลี การใช้ภาษาบาลีในสมัยพุทธกาล การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน และวิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๓.๑ หลักการใช้ภาษาไทยและการเทียบเคียงภาษาบาลี

๓.๑.๑ หลักการใช้ภาษาไทย

หลักภาษาไทยคือ อักษรวิธีที่เป็นแบบแผนว่าด้วยตัวหนังสือ พร้อมทั้งวิธีเขียนและใช้ตัวหนังสือให้ถูกต้องความความนิยม ได้แก่ อักษร แปลว่า ตัวหนังสือ ลักษณะอักษร เสียงในภาษาไทย มีอยู่ ๓ อย่าง คือ

- (๑) เสียงแท้ ได้แก่ สระ
- (๒) เสียงแปร ได้แก่ พยัญชนะ
- (๓) เสียงดนตรี ได้แก่ วรรณยุกต์สระ^๑

สระในภาษาไทย ประกอบด้วยรูปสระ ๒๑ รูป และเสียงสระ ๓๒ เสียง พยัญชนะรูปพยัญชนะ มี ๔๔ ตัว คือ

- (๑) อักษรสูง มี ๑๑ ตัว คือ ข ฃ ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ ษ ส ห
- (๒) อักษรกลาง มี ๙ ตัว ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ
- (๓) อักษรต่ำ มี ๒๔ ตัว คือ

๑) อักษรคู่ คืออักษรต่ำที่เป็นคู่กับอักษรสูง มี ๑๔ ตัว คือ ค ฅ ฆ ช ฌ จ ฑ ฒ ท
ธ พ ภ ฟ ฮ

๒) อักษรเดี่ยว คืออักษรต่ำที่ไม่มีอักษรสูงเป็นคู่กัน มี ๑๐ ตัว คือ ง ญ ฎ น ม ย
ร ล ว ฬ^๒

^๑ คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาษาไทย ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

^๒ พระยาอุปทิศติลปะสาร (นิม กัญจนชีวะ), หลักภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

วรรณยุกต์ วรรณยุกต์ มี ๔ รูป ได้แก่

- ๑) ไม้เอก
- ๒) ไม้โท
- ๓) ไม้ตรี
- ๔) ไม้จัตวา

เสียงวรรณยุกต์ที่ใช้อยู่ในภาษาไทย มี ๕ เสียง

- ๑) เสียงสามัญ คือเสียงกลาง ๆ เช่น กา มา ทา เป็น ชน
- ๒) เสียงเอก ก่า ข่า ป่า ตึก จมูก ตก หมด
- ๓) เสียงโท เช่น ก้า คำ ลาก พราก กลิ้ง สร้าง
- ๔) เสียงตรี เช่น ก๊า คำ ม้า ช้าง โน้ต มด
- ๕) เสียงจัตวา^๓ เช่น ก่า ขา หมา หลิว สวย หาม ปิว จิว

คำเป็นคำตาย

คำเป็น คือ คือเสียงที่ประสมที่สระ (สระเสียงยาว) ในแม่ ก กา เช่น กา กิ กี่ กู

คำตาย คือ คือเสียงที่ประสมที่สระ (สระเสียงสั้น) ในแม่ ก กา เช่น กะ กิ กุ

เป็นต้น กับเสียงในแม่ กก กด กบ ทั้งหมดอีกพวกหนึ่ง^๔

คำสนธิ คือ การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องกัน โดยมีการเพิ่มสระในแทรกระหว่างคำหรือเพิ่มคำเพื่อติดต่อกันให้สนิท เช่น

ปีตุ + อิศ เป็น ปีตุเรศ

ธนู + อาคม เป็น ธันวาคม

มหา + อีสี เป็น มหีสี

คำสมาส คือ การนำคำประสมตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปให้เป็นคำเดียวคำที่ใช้นำมาจากภาษาบาลีเมื่อรวมกันแล้วความหมายเปลี่ยนไปก็มี, ความหมายคงเดิมก็มี เช่น

ราช + โอรส เป็น ราชโอรส

สุธา + รส เป็น สุธารส

คช + สาร เป็น คชสาร

คำเป็น คือ พยางค์ที่ประสมกับสระเสียงยาวในแม่ ก กา และพยางค์ที่มีต้นสะกดใน แม่ กน กง กม เกย และสระ อำ ไอ โอ เอา

คำตาย คือ พยางค์ที่ประสมด้วยสระเสียงสั้นในแม่ ก กา กก กด กบ แต่ยกเว้นสระ อำ ไอ โอ เอาอักษรควบ คือพยัญชนะ ๒ ตัว ควบกล้ำอยู่ในสระตัวเดียวกัน เช่น เพลา เขมา

^๓ คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาษาไทย ๓, หน้า ๑๔๔.

^๔ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), หลักภาษาไทย, หน้า ๑๔.

อักษรควบแท้ คือคำที่ควบกับ ร ล ว เช่น ควาย ไ่ ขวิด ข้าง ขวา คว่า ขวาน มา ไ่ ข้าง ควาย ไป ควาย ขวาง ริ่ง วน ขวกไขว่ กวัดแก่ง ขวาน ไ่ ล้ม คว่า ขวาง ควาย

อักษรควบไม่แท้ คือ อักษร ๒ ตัวที่ควบล้ากันได้แก่ตัว ร แต่ออกเสียงเฉพาะตัวหน้าแต่ไม่ออกเสียง ร หรือบางตัวออกเสียงเปลี่ยนไปเป็นพยัญชนะอื่นเช่น เสร้า ทราย จริง ไสร้ ปราศรัย สร้อย เสร็จ เสริม ทรง สร้าง สระ

อักษรนำ คือ พยัญชนะ ๒ ตัวรวมอยู่ในสระเดียวกัน บางคำออกเสียงร่วมกันเช่น หนู หนอ หมอ หมี่ อย่า อยู่ อย่าง อยาก หรือบางคำออกเสียงเหมือน ๒ พยางค์ เนื่องจากต้องออกเสียง พยัญชนะตัวหน้ารวมกับตัวหลัง แต่พยัญชนะ ๒ ตัว นั้นประสมกันไม่สนิทจึงฟังดูคล้ายกับมีเสียง สระอะ ดังออกมาแล้ว ๆ เช่น กนก ขนม จรัส ไสว ฉมวก แถง ฝรั่ง ผนวก ถนัด สมาน เฉลาเป็นต้น^๕

คำมูล คือ คำที่เราตั้งขึ้นเฉพาะคำเดียว เช่น คน ตัก คน วัด หัด ขึ้น ชัด คำประสม คือ การนำคำมูลมาประสมกันเป็นอีกคำหนึ่ง เช่น

แม่ + น้ำ = แม่น้ำ แปลว่า ทางน้ำไหล

หาง + เสือ = หางเสือ แปลว่า ที่บังคับเรือลูก + น้ำ = ลูกน้ำ

พยางค์ คือ ส่วนหนึ่งของคำหรือหน่วยเสียงประกอบด้วยสระตัวเดียวจะมีความหมายหรือไม่ก็ได้ พยางค์หนึ่งมีส่วนประสมต่าง ๆ คือ

๑) พยัญชนะ + สระ + วรรณยุกต์ เช่น ตา ตี ไป นา

๒) พยัญชนะ + สระ + วรรณยุกต์ + ตัวสะกด เช่น คน กิน ข้าว หรือพยัญชนะ + สระ + วรรณยุกต์ + ตัวการันต์ เช่น โล่ห์ เล่ห์

๓) พยัญชนะ + สระ + วรรณยุกต์ + ตัวสะกด + ตัวการันต์^๖ เช่น รักษ์ สิทธิ์
โรจน์พยางค์แบบนี้เรียกว่า ประสม ๕ ส่วน

วลี คือ กลุ่มคำที่เรียงติดต่อกันอย่างมีระเบียบ และมีความหมายเป็นที่รู้จักกัน เช่น การเรียน
หลักภาษาไทยมีประโยชน์มาก ผู้ว่าราชการจังหวัด ตำรวจภูธรเป็นต้น^๗

ประโยค คือ กลุ่มคำที่นำมาเรียงเข้าด้วยกันแล้วมีความสมบูรณ์ เช่น

๑) ประโยค ๒ ส่วน ประธาน + กริยา นก บิน

๒) ประโยค ๓ ส่วน ประธาน + กริยา + กรรม ปลา กิน มด

พยางค์ที่ออกเสียงสระ ออ ได้แก่ (นิรันดร จรลี ทรชน นรสิงห์ วรลักษณ์ หรตี บริวาร)

พยางค์ที่ออกเสียง อำ ได้แก่ (อมฤต อัมฤต อมหิต อมรินทร์)

พยางค์ที่ออกเสียง ไอ (ไม่ม่วง) นอกเหนือจาก ๒๐ คำนี้ให้ใช้ สระ ไอ (ไม่มลาย)

^๕ คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาษาไทย ๓, หน้า ๑๔๖.

^๖ พระยาอุปทิศศิลปสาร (นิม กายจนชีวะ), หลักภาษาไทย, หน้า ๒๖.

^๗ คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาษาไทย ๓, หน้า ๑๖๑.

๑) ใช้สระโอ ไม้้วน มี ๒๐ คำ คือ (ใกล้ ใคร ใคร่ ใจ ไข่ ไข่โต ใต้ ใน ใบ ไข่ ไข่
สะใกล้ ใส ใส ให้ใหญ่ ใหม่ ไหล)^๘

คำที่มี ญ สะกด^๙ มี ๔๖ คำ คือ

ลำเค็ญครวญเข็ญใจ ความข้างไปหานงคราญ
เชิญขวัญเพ็ญสำราญ ผลาญรำคาญลาญระทม
เผอิญเผชิญหาญ เหยี่ยุญรำบาญอัญขยม
รบราญสราญชม ดอกอัญชันอัญเชิญเทอญ
ประจัญประจัญบาน ผจญภารกิจบังเอิญ
สำคัญหมั่นเจริญ ถือกุญแจรัญจวนใจ
รามัญมอญจำเริญ เขาสรรเสริญไม่จัญไร
ชำนาญชาญเกรียงไกร เร่งผจญตามบัญชา
จรรยาบำเพ็ญยิ่ง บำนาญสิ่งสะคราญตา
ประมวญชวนกันมา สุขกัญชาไม่ดีเลย.

การเขียน บัน และ บรร คำไทยที่ใช้ บัน นำหน้า คำไทยที่ปรากฏนอกจากกลอนบทนี้ให้
ใช้ บรร

บันดาลลงบันได บันทึกลงให้ดูงดี
รื่นเรื่งบันเทิงมี เสียงบันลือสนั่นดัง
บันโดย บันโทยให้ บันเหินไปจากรวงรัง
บันถึงถึงความหลัง บันเดินนั่งนอนบันดล
บันกวดเอาลวดรัด บันจวบจัดตงแต่งตน
คำ บัน นั้น ฉงน ระวังปน กับ ร – หัน.

ตัว ทร ที่ ออกเสียง ซ^{๑๐} มีใช้อยู่ ๑๗ คำ

ทรวดทรงทราบทราบทราย ทรุตโทรมหมายนกอินทรี
มัทรี อินทรียมี่ เทริด นนทรี พุทราเพรา
ทรวงโทรทรีพย์แทรกวัด โทรมนัสฉะเชิงเทรา
ตัว ทร เหล่านี้เรา ออกสำเนียงเป็นเสียง ซ

คำไทยที่ใช้ จ สะกด

^๘ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), **หลักภาษาไทย**, หน้า ๔๕.

^๙ ศาสตราจารย์ประภาศรี สีหอำไพ, **วัฒนธรรมทางภาษา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๔.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

ตำรวจตรวจคนเท็จ เสร็จสำเร็จระเห็จไป
 สมเด็จพระเจ้าไหน ตรวจตราไวดุจนายงาน
 อำนาจอาจบำเหน็จ จรวดระเห็จเผด็จการ
 ฉกาจรังเกียจวาน คนเกียจคร้านไม่สู้ดี
 แก้วแก้วทำแก่งกาจ ประดุจชาติทรีพี
 โสรจสรลงวารี่ กำเหน็จนี้ใช้ตัว จ
 คำที่ใช้ ช สะกด มีอยู่คำเดียว คือ กรีช
 คำที่ใช้ ร สะกดเช่น กำธร จรรโจษ จรรโลง สรรเสริญ อรชร พรรลัย พรระเอิญ ควร
 ประยูร ระเมียร ละคร พรรดึก อร เป็นต้น^{๑๑}
 คำไทยที่ใช้ ตัว ล สะกด เช่น
 ตำบลยุบลสรवल ยลสำรวจนวนลกำนัล
 บันดาลในบันดล คำกำนลของกำนัล
 ระบิลกบิลแบบ กลทางแคบเข้าเคียมคัล
 ดลใจให้รางวัล ปิชาลบันเดินเมิลมอ
 คำไทยที่ใช้ ส สะกด เช่น จรัส จรส จำรัส ดำรัส ตรัส ตรัสรู้
 คำไทยที่ใช้ ง สะกด ต่อไปนี้ต้องมี ค การันต์ (คำพวกนี้มักเขียนผิดบ่อย ๆ) จำนง
 ชงโค ดำรง อำรง ประมง ประมอญ พะทำมระง พะอง สะออง สำออง
 การอ่านออกเสียง ตัวอย่างการอ่านออกเสียง
 กรณี = กะ - ระ - นี, กอ - ระ - นี
 ปรปักษ์ = ปะ - ระ - ปัก, ปอ - ระ - ปัก
 กรกฎ = กอ - ระ - กด
 ธรณี = ทอ - ระ - นี
 มรณา = มอ - ระ - นา
 คำที่มีตัวสะกดเป็นพยัญชนะวรรค และมีพยัญชนะที่ตัวตามซึ่งเรียกว่าตัวตามเป็น
 พยัญชนะวรรคด้วย หรือ เป็น ศ ษ ส^{๑๒} มักไม่ต้องออกเสียง อะ ตามหลังตัวสะกด เช่น
 อัสสร = อับ - สอน
 สัปดาห์ = สับ - ดา
 ถ้าตัวสะกด เป็น ย ร ล ว ศ ษ ส ให้ออกเสียง อะ ตาม หลัง เป็นเสียง อะ ไม่เต็ม เสียง
 เช่น

^{๑๑} พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), **หลักภาษาไทย**, หน้า ๔๙.

^{๑๒} คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **ภาษาไทย ๓**, หน้า ๑๔๗.

ไอยรา = ไอ - ยะ - รา
 มารยาท = มา - ร - ยาด
 กัลปาวสาน = กั้น - ละ - ปา - วะ - สาน
 ศุลกากร = สุน - ละ - กา - กอน
 บุษบา = บุค - สะ - บา
 ศิษยานุศิษย์ = สิด - สะ - ยา - นุ - สิด
 พิศดาร = พิด - สะ - ดาน
 ทฤษฎี = ทริด - สะ - ดี
 แพศยา = แพด - สะ - หยา
 ขนิษฐา = ขะ - นิด - ถา
 สันนิษฐาน = สัน - นิด - ถาน
 อธิษฐาน = อะ - ทิด - ถาน
 อธิชา = อะ - ธิ - ชา เป็นต้น^{๑๓}

คำที่มาจากภาษาบาลีบางคำ ก็ออกเสียง อะ ตามหลังตัวสะกด เป็นเสียงไม่เต็มมาตรา เช่น

ลัคนา = ลัก - ณะ - นา
 อัคนี = อัค - ณะ - นี
 อาตมา = อาด - ตะ - มา
 อาชยา = อาด - ชะ - ยา
 ปรัชญา = ปรัด - ชะ - ยา^{๑๔}

คำสมาส คือคำที่มาจากบาลี ตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป รวมกันเกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายเนื่องกับคำเดิม เช่น

จุลสาร (จุล + สาร) = จุล - ละ - สาน
 สารคดี (สาร - คดี) = สา - ละ - คะ - ดี
 ชาติภูมิ (ชาติ + ภูมิ) = ชาต - ดี - ภูมิ
 ราชการ (ราช + การ) = ราด - ชะ - กาน^{๑๕}

^{๑๓} พระกรรมที่ปิการจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุ ตรงตามจริต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๘๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑.

^{๑๕} พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), หลักภาษาไทย, หน้า ๕๔.

มีคำสมาส บางคำไม่นิยม อ่านออกเสียงสระต่อเนื่องกัน เช่น

ธนบุรี = ทน - บุ - รี

สมุทรปราการ = สมุด - ปรา - กาน

ธาตุวิเคราะห์ = ทาด - วิ - เเคราะห์

ธัชธรรม = ทัด - ชะ - ทำ

ธรรมธัญญ์ = ทอน - ทัน เป็นต้น^{๑๖}

บางคำไม่ใช่คำสมาส แต่นิยมออกเสียงอย่างคำสมาส เช่น

เมรุมาศ = เม - รุ - มาศ

มูลค่า = มูล - ละ - ค่า

คุณค่า = คุณ - นะ - ค่า

ทุนทรัพย์ = ทุน - นะ - ซัพ

พลเรือน = พน - ละ - เรือน

โพธิกร = โโพ - ทิ - กอน

ไพรัลย์ = ไพ - รัน เป็นต้น^{๑๗}

คำสมาส และคำอื่นๆ เป็นหลักภาษาไทยที่อักษรวิธี วจีวิภาค วายกสัมพันธ์ และฉันทลักษณะที่เป็นตำราไวยากรณ์ว่าด้วยลักษณะของคำประพันธ์ที่ กลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ต่างๆ เป็นต้น^{๑๘} ที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยส่วนมากมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีทั้งสิ้นดังได้อธิบายมาแล้ว

๓.๑.๒ การเทียบเคียงภาษาบาลีและภาษาไทย

ภาษาบาลี เป็นภาษาตระกูลเดียวกับภาษาสันสกฤต คือ ภาษาตระกูลวิภัตติปัจจัย จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ข้อสังเกตและตัวอย่างคำภาษาบาลี นิยมใช้ พ เช่น กีฬา จูฬ ครุฬ นาฬิกาวินาร์ อาสาฬห ฯลฯ ประสมด้วยสระ อะ อิ อุ แทน ฤ ในภาษาสันสกฤต เช่น อิทธิ อิติ นิยมใช้พยัญชนะ ๒ ตัวซ้อนกัน กิตติ นิพพาน ปัจจัย ปัญญา บุคคล บัลลังก์ ภัตตา มัจจุราช เมตตา วิญญูณ สัณญูณ อคคี อนิจจา การแบ่งพยัญชนะเป็นวรรคตามฐานที่เกิดและมีหลักตัวสะกดตัวตามที่แน่นอน ดังนี้

พยัญชนะวรรคของภาษาบาลี

ก ข ค ฆ ง

๕ ตัวนี้ เรียกว่า

ก วรรคมีฐานที่คือ

^{๑๖} พระกรรมธิปกจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๔๔.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

^{๑๘} พระยาอุปกิตติศิลปสาร (นิม กากุญจนชีวะ), หลักภาษาไทย, หน้า ๘.

จ ฉ ช ฌ ญ	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	จ วรรณมีฐานที่เพดาน
ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ฎ วรรณมีฐานที่ปุ่มเหงือก
ต ถ ท ธ น	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ต วรรณมีฐานที่ฟัน
ป ผ พ ภ ม	๕ ตัวนี้	เรียกว่า	ป วรรณมีฐานที่ริมฝีปาก
ย ร ล ว ส ห พ อ ^{๑๙}	๗ ตัวนี้	เรียกว่า	เศษวรรค มีฐานทั้ง ๕ ฐาน

หลักตัวสะกดตัวตามภาษาบาลี

- ๑) คำบาลี เมื่อมีตัวสะกดต้องมีตัวตาม
- ๒) พยัญชนะที่เป็นตัวสะกดได้ คือ พยัญชนะแฉกที่ ๑, ๓, ๕
- ๓) พยัญชนะแฉกที่ ๑ สะกด พยัญชนะแฉกที่ ๑, ๒ ในวรรคเดียวกันตาม เช่น สักกะ ทุกข์ สัจจะ มัจฉา อิตถิ หัตถ์ บุปผา ฯลฯ
- ๔) พยัญชนะแฉกที่ ๓ สะกด พยัญชนะแฉกที่ ๓, ๔ ในวรรคเดียวกันเป็นตัวตาม เช่น พยัคฆ์ พุทฺธ อคคี อชฌาสัย อวิชชา ฯลฯ
- ๕) พยัญชนะแฉกที่ ๕ สะกด พยัญชนะทุกตัวในวรรคเดียวกันตามได้ เช่น สังข์ องศ์ สงฆ์ สัญชาติ สันฐาน สันดาป สันธาน สัมผัส สัมพันธ์ คัมภีร์ อัมพร ฯลฯ
- ๖) พยัญชนะเศษวรรค เป็นตัวสะกดได้บางตัว เช่น อัยกา มัลลิกา วิรุพห์ ชิวหา ฯลฯ หมายเหตุ บางท่านจัดเสียง อ เป็นเสียงสระ เสียงพยัญชนะจึงเหลือ ๒๐ เสียง^{๒๐}

ตัวอย่างคำภาษาบาลี

คำยืมจากภาษา			
บาลี	ความหมาย	คำยืมจากภาษาบาลี	ความหมาย
กิตติ	ค่าเล่าเรียน, คำสรรเสริญ	ภริยา	ภรรยา, เมีย
กิเลส	เครื่องทำใจให้หมอง เศร้า	มัจจุราช	พญายม
กิริยา	การกระทำ	มัจฉา	ปลา
กีฬา	กิจกรรมหรือการเล่น	มัชฌิม	ปานกลาง

^{๑๙} พระยาอุปกิตติศิลปสาร, **หลักภาษาไทย**, หน้า ๓๕๐.

^{๒๐} คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **ภาษาไทย ๓**, หน้า ๑๔๐.

เขต	แดนที่กำหนดขีดคั่นไว้	มหันต์	ใหญ่, มาก
ขณะ	ครู่, ครั่ง	เมตตา	ความรักและเอ็นดู
คิมหันต์	ฤดูร้อน	มิจฉา	ผิด
จตุบาท	สัตว์สี่เท้า	มเหสี	ชายาของพระเจ้า แผ่นดิน
จิต	ใจ	มุสา	เท็จ, ปด
จุฬา	ยอด, หัว, มงกุฎ	มัสสุ	หนวด
โจร	ผู้ร้ายที่ลักขโมย	รัตนา	แก้ว
เจตีย์ ^{๒๑}	สิ่งซึ่งก่อมียอดแหลม	โลหิต	เลือด
จตุ	การกำเนิด	วัตถุ	สิ่งของ
ฉิมพลี	ไม้จ้าว	วิชา	ความรู้
ญาติ	คนในวงศ์วาน	วิญญาน	ความรู้
ดิถี	วันตามจันทรคติ	วิทถาร	มากเกินไป, พิสดาร
ดารา	ดาว, ดวงดาว	วิริยะ	ความเพียร
ดุริยะ	เครื่องดีดสี่ตีเป่า	วิสุทธิ์	สะอาด, หมดจด
เดชะ	อำนาจ	วุฒิ	ภูมิรู้
ทัพพี	เครื่องตักข้าว	สงกา	ความสงสัย
ทิว	ความอวดดีถือดี	สังข์	ชื่อหอยชนิดหนึ่ง
นาฬิกา	เครื่องบอกเวลา	สงฆ์	ภิกษุ
นิพพาน	ความดับสนิทแห่ง กิเลส	สูญ	ทำให้หายสิ้นไป

^{๒๑} ศาสตราจารย์ประกาศรี สีหอำไพ, วัฒนธรรมทางภาษา, หน้า ๒๘๖.

นิลuben	บัวขาว	สิริ	ศรี, มิ่งขวัญ, มงคล
ปฏิทิน	แบบสำหรับดูวัน เดือน ปี	สันติ	ความสงบ
ปฏิบัติ	ดำเนินการไปตาม ระเบียบแบบแผน	สัญญาณ	เครื่องแสดงไว้ให้เห็น หรือให้ได้ยิน
ปฐพี	แผ่นดิน	เสมอหะ	เสลด
ปกติ	ธรรมดา	สัจจะ	ความรู้สึกรู้สึก
ปัญญา	ความรอบรู้	สติ	ความรู้สึกรู้สึก
ปัจจัย	เหตุอันเป็นทางให้ เกิดผล	โสมนัส	ความสุขใจ
บุคคล	คน	อิทธิ	ฤทธิ์
บัลลังก์	ที่นั่ง	อัคคี	ไฟ
บุปผา	ดอกไม้	อัจฉุรา	นางฟ้า
โภกขรณ์	สละบัว	อนิจจา	คำที่อุทานแสดงความ สงสารสังเวช
ปฐม	ลำดับแรก	อชฌมาสัย	นิสสัยใจคอ
ปัญหา	ข้อสงสัย, ข้อขัดข้อง	อายุ	เวลาที่ดำรงชีวิตอยู่
พโยคณ์	ชื่อพระผู้เป็นเจ้าของ โลก	โอวาท	คำแนะนำ, คำตักเตือน
ภัตตา	อาหาร	โอรส	ลูกชาย
ภิกษุ	ภิกษุ	โอปปาติกะ	ผู้ผู้เกิด ^{๒๒}

^{๒๒} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๑๐๐.

หลักการสังเกตคำไทยแท้ คำบาลี

(๑) คำไทยแท้ส่วนมากมีพยางค์เดียว ไม่ว่าจะเป็นคำนาม สรรพนาม วิเศษณ์ บุพบท สันธาน อุทาน ฯลฯ ซึ่งเรียกว่าภาษาคำโดด เช่น ลุง ป้า น้า อา กา ไก่ ฯลฯ มีคำไทยแท้หลายคำที่มีหลายพยางค์ เช่น มะม่วง สะใภ้ ตะวัน กระโดด มะพร้าว ทั้งนี้เพราะสาเหตุที่เกิดจาก

๑) การกร่อนเสียง คำ ๒ พยางค์เมื่อพูดเร็วๆ เข้า คำแรกจะกร่อนลง เช่น มะม่วง - หมากม่วง ตะคร้อ - ต้นคร้อ สะตอ - สายตอ มะตูม - หมากตูม

๒) การแทรกเสียง คือคำ ๒ พยางค์เรียงกันแล้วมีเสียงแทรกตรงกลาง เช่น ลูกกระดุม - ลูกดุมฝักกระถิน - ฝักถิน นกกระจอก - นกจอก ลูกกระเดือก - ลูกเดือก

๓) การเติมพยางค์หน้าคำมูลโดยเติมคำให้มีความหมายใกล้เคียงกัน เช่น จุ่มจิม - กระจุ่มกระจิมเดี่ยว - ประเดี้ยว ท้วง - ประท้วง ทำ - กระทำ

(๒) คำไทยแท้ไม่มีตัวการ์นต์ ไม่นิยมคำควบกล้ำแต่มีเสียงควบกล้ำอยู่บ้างเป็นการควบกล้ำด้วย ร,ล,ว และมีตัวสะกดตรงตามมาตรา เช่น เขย สาว จิก กัด ฯลฯ

(๓) คำไทยแท้มีวรรณยุกต์ทั้งมีรูปและไม่มีรูป เพื่อแสดงความหมาย เช่น ฉันทอ่านข่าวเรื่องข่าว

(๔) การเรียงคำในภาษาไทยสลับที่กันทำให้ความหมายเปลี่ยนไป เช่น ใจน้อย - น้อยใจ กลัวไม่จริง - จริงไม่กลัว

(๕) คำไทยจะใช้รูป “ไอ” กับ “ไอ” จะไม่ใช้รูป “อัย” เลย และจะไม่พบพยัญชนะต่อไปนี้ ฆ ฌ ญ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ฐ ษ พ ยกเว้นคำบางคำที่เป็นคำไทย คือ ฆ่า เขียน คีจ สอก เต็ก เศร้า ฐ ฌ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ฐ ษ พ ผู้ใหญ่ ทางไกล ดอกแอมไป^{๒๓} เป็นต้น

คำไทยแท้มีตัวสะกดตรงตามมาตราตัวสะกด มาตราตัวสะกดมี ๘ มาตรา คำไทยจะสะกดตรงตามมาตราตัวสะกดและไม่มีการ์นต์ เช่น

๑) มาตราแม่กก ใช้ ก สะกด เช่น มาก จาก นก จิก รัก

๒) มาตราแม่กด ใช้ ด สะกด เช่น กัด ตัด ลด ปิด พุด

๓) มาตราแม่กบ ใช้ บ สะกด เช่น จับ จบ รับ พบ ลอบ

๔) มาตราแม่กน ใช้ น สะกด เช่น ขึ้น อ้วน รุ่น นอน กิน

๕) มาตราแม่กง ใช้ ง สะกด เช่น ลง ล่าง อ่าง จง ฟุ้ง แรง

๖) มาตราแม่กม ใช้ ม สะกด เช่น ลาม รีม เรียม ซ้อม ยอม

๗) มาตราแม่เกย ใช้ ย สะกด เช่น ยาย โรอย เลย รวย เฉย

^{๒๓} จันทร ไพจิตร ป.๙, ตำราเลขานุการ, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๔๙๓), หน้า ๔๑.

๘) มาตราแม่เกอว ใช้ ว สะกด^{๒๔} เช่น ดาว เคียว ข้าว เรียว เร็ว

หลักการสังเกตคำภาษาบาลีในภาษาไทย ลักษณะของภาษาบาลีอยู่ในตระกูลภาษาที่มีวิภัตปัจจัย คือเป็นภาษาที่มีคำเดิมเป็นคำธาตุ เมื่อจะใช้คำใดจะต้องนำธาตุไปประกอบกับปัจจัยและวิภัตติ เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกพจน์ ลิงค์ บุรุษ กาล มาลา วาจก โครงสร้างของภาษาประกอบด้วย ระบบเสียง หน่วยคำ และระบบโครงสร้างของประโยค ภาษาบาลีมีหน่วยเสียง ๒ ประเภท คือ หน่วยเสียงสระและหน่วยเสียงพยัญชนะ ดังนี้

หน่วยเสียงสระหน่วยเสียงสระภาษาบาลีมี ๘ หน่วยเสียง คือ อะ อา อิ อี อุ ู เอ โอ หน่วยเสียง

หน่วยเสียงพยัญชนะภาษาบาลีมี ๓๓ หน่วยเสียง ซึ่งหน่วยเสียงพยัญชนะของภาษานี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑) พยัญชนะวรรค

๒) พยัญชนะเศขวรรค^{๒๕}

วิธีสังเกตคำบาลีสงเกตจากพยัญชนะตัวสะกดและตัวตาม ตัวสะกด คือ พยัญชนะที่ประกอบอยู่ข้างท้ายสระ ประสมกับสระและพยัญชนะต้น เช่น ทุกข์ (ก = ตัวสะกด) ตัวตาม คือ ตัวที่ตามหลังตัวสะกด เช่น สัตย สัจ ทุกข เป็นต้น

คำในภาษาบาลี จะต้องมีสะกดและตัวตามเสมอ โดยดูจากพยัญชนะบาลี มี ๓๓ ตัว แบ่งออกเป็นวรรคดังนี้แถวที่ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

๑) วรรค กะ ก ข ค ฆ ง

๒) วรรค จะ จ ฉ ช ฌ ญ

๓) วรรค ฎะ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

๔) วรรค ตะ ต ถ ท ฒ น

๕) วรรค ปะ ป ผ พ ภ ม

๖) เศขวรรค ย ร ล ว ส ห ฬ อ^{๒๖}

มีหลักสังเกตตัวสะกดดังนี้ พยัญชนะตัวที่ ๑ , ๓ , ๕ เป็นตัวสะกดได้เท่านั้น (ต้องอยู่ในวรรคเดียวกัน)

๑) ถ้าพยัญชนะตัวที่ ๑ สะกด ตัวที่ ๑ หรือตัวที่ ๒ เป็นตัวตามได้ เช่น สักกะ ทุกข สัจ ปัจฉิม สัตต หัตถ บุปผา เป็นต้น

^{๒๔} พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ), **หลักภาษาไทย**, หน้า ๒๓.

^{๒๕} พระมหาโยธิน โยธโก, **บาลีไวยากรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

^{๒๖} คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **ภาษาไทย ๓**, หน้า ๑๓๙.

๒) ถ้าพยัญชนะตัวที่ ๓ สะกด ตัวที่ ๓ หรือ ๔ เป็นตัวตามได้ในวรรคเดียวกัน เช่น อักคิ พยัคฆ์ วิชา อชฌา พุท คัพภ (ครรรภ)

๓) ถ้าพยัญชนะตัวที่ ๕ สะกด ทุกตัวในวรรคเดียวกันตามได้ เช่น องค์ สังข์ องค์ สงฆ์ สัมปทาน สัมผัส สัมพันธ์ สมภาร เป็นต้น

๔) ถ้าพยัญชนะบาลี ตัวสะกดตัวตามจะอยู่ในวรรคเดียวกันเท่านั้นจะข้ามไป วรรคอื่นไม่ได้

๕) ถ้าสังเกตจากพยัญชนะ “พ” จะมีใช้ในภาษาบาลีในไทยเท่านั้น เช่น จุฬาครุฬ อาสาฬห วิฬาร์ โฬหาร พฬ เป็นต้น

๖) ถ้าสังเกตจากตัวตามในภาษาบาลี จะมาเป็นตัวสะกดในภาษาไทยโดยเฉพาะ วรรค ฎ และวรรคอื่น ๆ บางตัว จะตัดตัวสะกดออกเหลือแต่ตัวตามเมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย เช่น

บาลี	ไทย	บาลี	ไทย
รัฎฐ	รัฐ	อัฎฐิ	อัฐิ
ทฎฐิ	ทฐิ	วัฏฒนะ	วัฒนะ
ปุฎญ	บุญ	วิชชา	วิชา
สัตต	สัต	เวชช	เวช
กัจจ	กิจ	เขตต	เขต
นิสสิต	นิสิต	นิमित	นิมิตร ^{๒๗}

ยกเว้นคำโบราณที่นำมาใช้แล้วไม่ตัดรูปคำซ้ำออก เช่น ศัพท์ทางศาสนา ได้แก่ วิปัสสนา จิตตวิสุทธิ กิจจะลักษณะ เป็นต้น

ภาษาบาลีมีลักษณะภาษาและโครงสร้างอย่างเดียวกันกับไทย คนไทยเรารับภาษาบาลีมาใช้ พิจารณาได้ดังนี้

(๑) ถ้าคำภาษาบาลีมีรูปร่างต่างกัน เมื่อออกเสียงเป็นภาษาไทยแล้วได้เสียงเสียงตรงกัน เรามักเลือกใช้รูปคำบาลี เพราะภาษาไทยจากภาษาบาลีเราจึงคุ้นกว่า เช่น

บาลี	ไทย
กมฺม	กรรม
จกฺก ^{๒๘}	จักร

(๒) ถ้าเสียงต่างกันเล็กน้อยแต่ออกเสียงสะดวกทั้งสองภาษา มักเลือกใช้รูปภาษาไทยมากกว่าภาษาบาลี เพราะเราคุ้นกว่าและเสียงไพเราะกว่า เช่น

^{๒๗} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๒๒.

^{๒๘} พระมหาไพโรจน์ ปญญาวิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๐.

บาลี	ไทย
ครุฬ	ครุฑ
โสตุถิ ^{๒๙}	สวัสดี

(๓) คำใดในรูปภาษาไทยที่ออกเสียงยาก ภาษาบาลีออกเสียงสะดวกกว่า จะเลือกใช้ภาษาบาลี เช่น

บาลี	ไทย
ขนติ	ขันติ
ปัจจย ^{๓๐}	ปัจจัย

(๔) รูปคำภาษาบาลีละภาษาไทยออกเสียงต่างกันเล็กน้อย แต่ออกเสียงสะดวกทั้งคู่ บางที่เรานำมาใช้ทั้งสองรูปในความหมายเดียวกัน เช่น

บาลี	ไทย
กณหา	กัณหา กฤษณา
ขตติย ^{๓๑}	ขัตติยะ กษัตริย์

(๕) คำภาษาบาลีและภาษาไทยที่ออกเสียงสะดวกทั้งคู่ บางที่เราใช้ทั้งสองรูป แต่นำมาใช้ในความหมายที่ต่างกัน เช่น

บาลี	ไทย	ความหมาย
กิริยา	กิริยา	อาการของคน
โทส	โทสะ	ความโกรธ
ทุกติ ^{๓๒}	ทุกติ	ไปไม่ดี

ส่วนคำสมาส คือ คำที่เกิดจากการนำคำในภาษาบาลีมารวมเข้าด้วยกัน เพื่อทำให้เกิดคำใหม่ มีความหมายใหม่ โดยยังมีเค้าของความหมายเดิมอยู่หลักสังเกตคำสมาสในภาษาไทยคือ

(๑) เกิดจากคำมูลตั้งแต่สองคำขึ้นไป

(๒) เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตเท่านั้น เช่น กภาพักตร์ ภูมิศาสตร์ ราชธรรม บุตรทาน อักษรศาสตร์ อรรถคดี ฯลฯ

(๓) พยางค์สุดท้ายของคำหน้า หากมีสระ อะ หรือมีตัวการ์ันต์อยู่ ให้ยุบตัวนั้นออก (ยกเว้นคำบางคำ เช่น กิจจะลักษณะ เป็นต้น)

^{๒๙} พระมหาไพโรจน์ ปญญาวิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๓๐๐.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^{๓๒} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๑๙.

(๔) แปลความจากหลังมาหน้า เช่น ราชบุตร แปลว่า บุตรของพระราชชา, เทวบัญชา แปลว่า คำสั่งของเทวดา, ราชการ แปลว่า งานของพระเจ้าแผ่นดิน

(๕) ส่วนมากออกเสียงพยางค์ท้ายของคำหน้า แม้จะไม่มีรูปสระกำกับอยู่ โดยจะใช้เสียง อะ อิ และ อุ (เช่น เทพบุตร) แต่บางคำก็ไม่ออกเสียง (เช่น สมัยนิยม สมุทรปราการ)

(๖) คำบาลีที่มีคำว่า พระ ซึ่งกลายเสียงมาจากบาลีสันสกฤต ก็ถือว่าเป็นคำสมาส (เช่น พระกร พระจันทร์)

(๗) ส่วนใหญ่จะลงท้ายว่า ศาสตร์ กรรม ภาพ ภัย ศึกษา ศิลป์ วิทยา (เช่น ศึกษาศาสตร์ ทุกภาพ จิตวิทยา)

(๘) อ่านออกเสียงระหว่างคำ เช่น ประวัติศาสตร์ อ่านว่า ประ - หวัด - ตี - ศาสตร์ นิจศีล อ่านว่า นิจ - จะ - สิ้น ไทยธรรม อ่านว่า ไทย - ยะ - ทำ อุทกศาสตร์ อ่านว่า อุ - ทก - กะ - สาด อรรถรส อ่านว่า อัด - ณะ - รด จุลสาร อ่านว่า จุน - ละ - สาน โจรกรรม อ่านว่า โจ - ระ - กำ^{๓๓}

(๙) คำที่มีคำเหล่านี้อยู่ด้วย มักจะเป็นคำสมาส คือ การ กร กรรม คติ ธรรม บดี ภัย ภัย ภัย ภาพ ลักษณะ วิทยา ศาสตร์ ข้อสังเกตคือ

๑) ไม่ใช่คำที่มาจากภาษาบาลีทั้งหมด เช่น เทพเจ้า (เจ้า เป็นคำไทย) พระ ไทรณ (ไม้ เป็นคำไทย) พระไทรณ (ไทรณ เป็นคำอังกฤษ) บายศรี (บาย เป็นคำเขมร)

๒) คำที่ไม่สามารถแปลความจากหลังมาหน้าได้ไม่ใช่คำสมาส เช่น ประวัติ วรรณคดี แปลว่า ประวัติของวรรณคดีนายกสมาคม แปลว่า นายกของสมาคม วิพากษ์วิจารณ์ แปลว่า การวิพากษ์และการวิจารณ์

๓) คำสมาสบางคำไม่ออกเสียงสระตรงพยางค์ของคำหน้า เช่น ปรางค์ อ่านว่า ปรา - กด - กาน สุภาพบุรุษ อ่านว่า สุ - พาบ - บุ - หรด สุพรรณบุรี อ่านว่า สุ - พรรณ - บุ - รี สามัญศึกษา อ่านว่า सा - มัน - สีก - सा

ตัวอย่างคำสมาส ชุรกิจ กิจกรรม กรรมกร ชันทสีมา คหกรรม เอกภาพ ภาพ ทวีป สุนทรพจน์ จีรกาล บุปชาติ ประถมศึกษา ราชทัณฑ์ มหาราช ฉันทลักษณ์ พุทธธรรม วรรณคดี อิทธิพล มาฆบูชา มัจจุราช วิชฐานะ วรรณกรรม สัมมาอาชีพ หัตถศึกษา ยุทธวิธี วาตภัย อุตสาหกรรม สังฆราช รัตติกาล วสันตฤดู สุขภาพ อธิการบดี ดารา ศาสตร์ พุพภิกขภัย สุนทรส วิสาขบูชา บุตรทาน สมณพราหมณ์ สังฆเภท อินทรธนู ฤทธิเดช แพทย์ศาสตร์ ปัญญาชน วัตถุธรรม มหานิกาย มนุษย์สัมพันธ์ วิทยาธร วัฏสงสาร สารีตตศึกษา พัสตฤกษ์ เวชกรรม เวทมนตร์ มรรคนายก อัคคีภัย อุดมคติ เอกชน ทวิบาท ไตรทวาร ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ กาฬพัตร์ ราชโอรส ราชอุบาย บุตรทารก ทาส

^{๓๓} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๖๖.

กรรมกร พระหัตถ์ พระชงฆ์ พระพุทฺธ พระปฤษฏางค์ วิทยาศาสตร์ กายภาพ
กายกรรม อุทกภัย วรพงศ์ เกษตรกรรม และ เกษตรศาสตร์ เป็นต้น^{๓๔}

คำสนธิ คือการสมาสโดยการเชื่อมคำเข้าระหว่างพยางค์หลังของคำหน้ากับพยางค์หน้า
ของคำหลัง เป็นการย่ออักษรให้น้อยลงเวลาอ่านจะเกิดเสียงกลมกลืนเป็นคำเดียวกัน หลักสังเกต
คำสนธิในภาษาไทย การสนธิแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) สระสนธิ^{๓๕} คือการนำคำที่ลงท้ายด้วยสระไปสนธิกับคำที่ขึ้นต้นด้วยสระ ซึ่งเมื่อสนธิ
แล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปสระตามกฎเกณฑ์

๑) ตัดสระพยางค์ท้ายคำหน้า แล้วใช้สระพยางค์หน้าคำหลัง เช่น ราช +
อานุกาพ = ราชานุกาพสาธาณ + อุโปค = สาธาณูปโกค นิล + อุบล = นิลุบล

๒) ตัดสระพยางค์ท้ายคำหน้า และใช้สระพยางค์ต้นของคำหลัง โดยเปลี่ยนสระ
พยางค์ต้นของคำหลัง อะ เป็น อาอิ เป็น เอ อุ เป็น อู อู, อู เป็น โอ เช่น พงศ +
อวตาร = พงศาวตารปรม + อินทร์ = ปรเมนทร์ มหา + อีสี่ = มหีสี่

๓) เปลี่ยนสระพยางค์ท้ายของคำหน้าเป็นพยัญชนะ คือ อี อี้ เป็น ย อุ
อู เป็น ว ใช้สระพยางค์ต้นของคำหลังซึ่งอาจเปลี่ยนรูปหรือไม่เปลี่ยนรูปก็ได้ ในกรณีที่สระพยางค์ต้น
ของคำหลังไม่ใช่ อี อี้ อู อย่างสระตรงพยางค์ท้ายของคำหน้า เช่น กิตติ + อากร = กิตยา
กร สามัคคี + อาจารย์ = สามัคยาจารย์ ธนู + อาคม = ธันวาคม

คำสนธิบางคำไม่เปลี่ยนสระ อี อี้ เป็น ย แต่ตัดทิ้ง ทั้ง สระพยางค์หน้าคำหลังจะไม่มี อี อี้
ด้วยกัน เช่น ศักคิ + อานุกาพ = ศักคานุกาพ ราชนี + อุปถัมภ์ = ราชนีอุปถัมภ์ หัสตี +
อาภรณ์ = หัสตาภรณ์

(๒) พยัญชนะสนธิ^{๓๖} คือการเชื่อมคำด้วยพยัญชนะเป็นการเชื่อมเสียง พยัญชนะใน
พยางค์ท้ายของคำแรกกับเสียงพยัญชนะหรือสระในพยางค์แรก ของคำหลัง เช่น

๑) สนธิเข้าด้วยวิธี โลโป คือลบพยางค์สุดท้ายของคำหน้าทิ้ง เช่น นิส +
ภัย = นิสภัยทุส + พล = ทุสพล आयุส + แพทย์ = आयุสแพทย์

๒) สนธิเข้าด้วยวิธี อาเสโท คือแปลงพยัญชนะท้ายของคำหน้า เป็นสระ โอ แล้ว
สนธิตามปกติ เช่น มนส + ภาพ = มโนภาพ ยสส + ธร = ยโสธร รหส + ฐาน = รโหฐาน

^{๓๔} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๖๒.

^{๓๕} พระมหาโยธิน โยธโก, บาลีไวยากรณ์, หน้า ๑๙.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

(๓) นิคหิตสนธิ^{๓๓๗} คือ การเชื่อมคำด้วยนฤคหิต เป็นการเชื่อมเมื่อพยางค์หลังของคำแรก เป็นนฤคหิตกับเสียงสระในพยางค์แรกของคำหลัง มี ๓ วิธี คือ

๑) นิคหิตสนธิกับสระ ให้เปลี่ยนนฤคหิตเป็น ม แล้วสนธิกัน เช่น สี่ + อาคม = สม + อาคม = สมากม สี่ + อุทัย = สม + อุทัย = สมุทัย

๒) นิคหิตสนธิกับพยัญชนะของวรรค ให้เปลี่ยนนฤคหิตเป็นพยัญชนะตัวสุดท้ายของพยัญชนะในแต่ละวรรค ได้แก่ วรรคคะ เป็น ง วรรคจะ เป็น ญ วรรคคะ เป็น น วรรคจจะ เป็น ณ วรรคปะ เป็น ม เช่น สี่ + จร = สญ + จร = จรสี่ + นิบาต = สน + นิบาต = สันนิบาต

๓) วรรคคะ เป็นสนธิกับพยัญชนะเศษวรรค ให้เปลี่ยนนฤคหิต เป็น ง เช่น สี่ + สาร = สงสาร สี่ + ทรณ์ = ส้งทรณ์

ตัวอย่างคำสนธิ นครินทร์ ราโชวาท ราชาอนุสรณ์ คมนาคนม ผลานิสงส์ ศิษยานุศิษย์ ราชินยานุสรณ์ สมากม จุลินทรีย์ ธนคารมทิตติ นภาลัย ธนาณัติ สินธวานนท์ หิมาลัย ราชาอนุสรณ์ จุฬาลงกรณ์ มโนภาพ โรโหฐาน สงสาร หัสตากรณ์ จักขวาพาธ หัตถาจารย์ วัลยาภรณ์ นโยบาย อินทริบตี มหัทศจรย์ มหรรณพ มหานิสงส์ ดรุโณทยาน ภยาคติ บรรณารักษ์ เทพารักษ์ ทันทานามย์ วโรดม สินธวานัติ ศิลปาชีพ ประเมนทร์ ทุตานุทุต นเรศวร กุศโลบาย ราโชบาย ชลาลัย สุโขทัย สังคม สมาทาน สุริโยทัย ชีพนา วุธ บดินทร์ พนาลัย อนามย์ ส้งทรณ์ กินนรี มกราคม กุมภพันธ์ เมษายน พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม สิงหาคม กันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน อายูรเวช อุปรากร ทรัพย์ากร วรรณกรรม จุฬากรณ์ ราชูปโภค ราชินทร์เคหาภิบาล สุรางค์ คงคาลัยจินตนาการ วิทยาการ หัสตินทร์ มัคยาจารย์ หัตถาจารย์ หิริญบุฏ เป็นตัน^{๓๓๘}

ตัวอย่างคำภาษาบาลีในภาษาไทย			
บาป	บุญ	ปัญญา	พยากรณ์
ปฏิภิริยา	ปฏิภูล	พยาบาท	พายุ
ปฏิบัติ	ปัจจัย	พิพาท	ภาคี
มงคล	มติ	มิจฉาชีพ	รถ
รส	รังสี	รูป	ลัทธิ
ลาภ	โลก	โลหิต	วัฏสงสาร

^{๓๓๗} พระมหาโยธิน โยธโก, บาลีไวยากรณ์, หน้า ๒๓.

^{๓๓๘} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๙๔.

วาจา	วิชา	สงสัย	สติ
สนทนา	สบาย	สังเขป	สันติ
สาหัส	สุข	สุสาน	หทัย
เหม็นต์	อคติ	อดีต	อนุมติ
อนุสรณ์	อเนจอนาถ	อวสาน	อมตะ ^{๓๙}

จะเห็นได้ว่า การเทียบเคียงภาษาบาลีและภาษาไทย ซึ่งมีความเหมือนและความต่างกัน คือจะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บางที่จึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนา พุทธของคนไทยเป็นสำคัญ

๓.๒ การใช้ภาษาบาลีในสมัยพุทธกาล

การศึกษาพระพุทธศาสนาจะให้เข้าใจแจ่มแจ้งกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้นนั้น พุทธศาสนิกชนจำเป็นต้องอาศัยคัมภีร์ต่าง ๆ ที่พระเถระผู้ประเสริฐได้รวบรวมคำสอนที่เป็นปณิณณกเทศนาบ้าง ปาจริยวาทีบ้าง อัจฉริยวาทีบ้าง ตลอดจนคำสอนของอาจารย์อื่น ๆ ที่ควรรู้ ควรทราบที่ท่านรจนาคัมภีร์อธิบายสุตตเทศนาไว้เป็นจำนวนมากคัมภีร์เหล่านั้น นักปราชญ์ท่าน จัดลำดับชั้นไว้ต่าง ๆ กัน ตามความสำคัญของแต่ละคัมภีร์ คือ ๑. พระไตรปิฎก หมายถึง พระไตรปิฎกฉบับบาลี ๒. อรรถกถา หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก ๓. ฎีกา หมายถึง คัมภีร์ อธิบายอรรถกถา^{๔๐} ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ การใช้ภาษาบาลีในยุคพระไตรปิฎก

การใช้ภาษาบาลีในยุคพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่พระภิกษุ สามเณรและพุทธศาสนิกชนใช้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ทั่วถึงพระธรรมวินัยและปฏิบัติตามพระ ธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ บาลีพระไตรปิฎกจึงเรียกว่า พระ ปริยัติสัทธรรม เพราะเป็นปทัฏฐานให้เกิดมีพระปฏิบัติสัทธรรมคือ ศีลสมาธิ ปัญญา และพระปฏิบัติ สัทธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน เป็นที่สุดพระสงฆ์สาวกได้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกที่จะต้อง

^{๓๙} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๙๕.

^{๔๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า (๑).

ไว้เพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา ดังเช่นพระสารีบุตร พระอัครสาวกเบื้องขวาได้ปรารถนาที่จะทำสังคายนา พระธรรมวินัยดังปรากฏในสังคีตสูตร ทั้งได้ปรารถนาแนวทางในการทำสังคายनाव่าก่อนแล้วแต่ยังไม่เสร็จก็นิพพานเสียก่อน ต่อมาหลังจากพุทธปรินิพพานพระมหาสาวกทั้งหลายได้ทำการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วยการรวบรวมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดเป็นพระไตรปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก พระสงฆ์สาวกต่อ ๆ มากี่ทรงจำเป็นแบบจากปากต่อปากเรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัย คือ พระไตรปิฎก โดยการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๕ ประมาณพุทธศักราช ๔๓๓ ที่ประเทศศรีลังกา ในรัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณีอภัย^{๔๑}

คัมภีร์พระไตรปิฎกที่บันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีการบันทึกสืบทอดกันมาเป็นภาษาบาลีหรือ ภาษามคธซึ่งสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ และอักขรวิธีของภาษามคธที่จะเป็นแนวทางให้เข้าใจอรรถ คือ ความหมายของภาษามคธได้เป็นอย่างดี ผู้ที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกได้นั้นต้องเรียนรู้อักขรวิธีของภาษามคธวิธีการศึกษาพระไตรปิฎกก็ด้วยการทรงจำไว้ โดยนักศึกษาต้องทำความเข้าใจความหมายของภาษามคธให้ถูกต้องเสียก่อน จึงจะศึกษาคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสมัยต้นพุทธกาลเรียกว่า พุทธพจน์บ้าง พรหมจรรย์บ้าง ในช่วงปลายพุทธกาลเรียกว่า ธรรมและวินัย ส่วนสมัยหลังพุทธกาลเมื่อพระอรหันตสาวกได้ประชุมกันรวบรวมจัดระเบียบหมวดหมู่คำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรียกว่า อัมมวินัยสังคีติ คำว่า สังคีติ คือ สังคายนา สังคายนาคือการรวบรวมหลักธรรมคำสอนภายหลังจึงเกิดมีคำว่า พระไตรปิฎก ขึ้นโดยลำดับ^{๔๒} คำว่า พระไตรปิฎกนี้ มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า กระจาดหรือตะกร้า ๓ ใบ คำว่า ไตร แปลว่า ๓ และคำว่า ปิฎก แปลว่า กระจาด ตะกร้า เมื่อรวมกันเข้าจึงแปลว่า ตะกร้า ๓ ใบ คือ

- (๑) ตะกร้าใบที่ ๑ บรรจุพระวินัย เรียกว่า พระวินัยปิฎก
- (๒) ตะกร้าใบที่ ๒ บรรจุพระสุตตร เรียกว่า พระสุตตันตปิฎก
- (๓) ตะกร้าใบที่ ๓ บรรจุพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก

พระไตรปิฎก มีความหมายตามเนื้อหา หมายถึงคัมภีร์ที่บรรจุพุทธพจน์และเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา ๓ ชุด หรือประมวลแห่งคัมภีร์ที่รวบรวมพระธรรมวินัย ๓ หมวดกล่าวคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก^{๔๓} ส่วนใหญ่หลักธรรมเหล่านี้เป็นพระพุทธรพจน์

^{๔๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า (๑).

^{๔๒} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๔.

^{๔๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐.

โดยตรง แต่มีหลักธรรมบางอย่างเป็นถ้อยคำของสาวกหรือเทวดาเป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเห็นชอบ จึงนับเข้าในพระไตรปิฎกเช่นกัน

พระพุทธองค์ทรงใช้ภาษาบาลี หรือภาษามคธเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธวจนะ คือพระไตรปิฎก^{๔๔} พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นต้นบรรจุคำสอนของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกสำคัญบางรูป รวบรวมคำสั่งสอนไว้เป็นหมวดหมู่ ดุจเดียวกับตระกูลอัมมเป็นภาษาสำหรับใส่ของต่างๆ ไว้^{๔๕} พระไตรปิฎกเป็นที่ประมวลพระพุทธพจน์และเป็นที่รวมไว้ซึ่งคำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกว่า นวังคสัตถุศาสน์^{๔๖} และการที่จะเรียนรู้พระไตรปิฎกจะต้องรู้โครงสร้างของพระไตรปิฎกก่อน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ปิฎก คือ

(๑) พระวินัยปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๘ เล่มคือ

๑-๒) วิ.มหา. (บาลี)=วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)

๓) วิ.ภิกขุณี. (บาลี)=วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)

๔-๕) วิ.ม. (บาลี)=วินัยปิฎก มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)

๖-๗) วิ.จู. (บาลี)=วินัยปิฎก จุฬวคคปาติ (ภาษาบาลี)

๘) วิ.ป. (บาลี)=วินัยปิฎก ปริวารวคคปาติ (ภาษาบาลี)^{๔๗}

(๒) พระสุตตันตปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒๕ เล่มคือ

๙) ที.สี. (บาลี)=สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลกขนธวคคปาติ (ภาษาบาลี)

๑๐) ที.ม. (บาลี)=สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)

๑๑) ที.ปา. (บาลี)=สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาติ (ภาษาบาลี)

๑๒) ม.มู. (บาลี)=สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)

๑๓) ม.ม. (บาลี)=สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)

๑๔) ม.อุ. (บาลี) =สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)

๑๕) ส.ส. (บาลี) =สุตตันตปิฎก สัยุตตนิคาย สคาถวคคปาติ (ภาษาบาลี)

๑๖) ส.นิ. (บาลี) =สุตตันตปิฎก สัยุตตนิคาย นิตานวคคปาติ (ภาษาบาลี)

^{๔๔} สมมาสมพุทโธปิ เตปิฎกั พุทธวจนั ตนตี อาโรปนโต มาคธภาสายเมว อาโรเปสิ; อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕, อัง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๓๖.

^{๔๕} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๔๖} คำสอนของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยย เวชยการณณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัပ္พุตธัมมะ และเวทัลละ; วิ. มหา. (บาลี) ๑/๗/๑๓.

^{๔๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๔๖).

- ๑๗) ส.ข. (บาลี)=สุตตนตปิฎก สยัตตนิภาย ขนธวารวคคปาลี (ภาษาบาลี)
- ๑๘) ส.สพ. (บาลี)=สุตตนตปิฎก สยัตตนิภาย สพยตทวคคปาลี (ภาษาบาลี)
- ๑๙) ส.ม. (บาลี)=สุตตนตปิฎก สยัตตนิภาย มหาวารวคคปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๐) อง.เอกก. (บาลี)=สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย เอกกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๐) อง.ทกก. (บาลี)=สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย ทกกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๐) อง.ตีก. (บาลี)= สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย ตีกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๑) อง.จตุกก. (บาลี)=สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย จตุกกนิปาทปาลี (ภาษา
บาลี)
- ๒๒) อง.ปญจก. (บาลี)=สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย ปญจกนิปาทปาลี (ภาษา
บาลี)
- ๒๒) อง.ฉกก. (บาลี) =สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย ฉกกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๓) อง.สตตก. (บาลี) =สุตตนตปิฎก องคุตตนิภาย สตตกนิปาทปาลี (ภาษา
บาลี)
- ๒๓) อง.อญจก. (บาลี)=สุตตนตปิฎกอจคุตตนิภาย อญจกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๓) อง.นวก. (บาลี) =สุตตนตปิฎก อจคุตตนิภาย นวกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๔) อง.ทสก. (บาลี)=สุตตนตปิฎก อจคุตตนิภาย ทสกนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๔) อง.เอกาทสก. (บาลี)=สุตตนตปิฎก อจคุตตนิภาย เอกาทสกนิปาทปาลี
(ภาษาบาลี)
- ๒๕) ขุ.ขุ. (บาลี)=สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย ขุททกปาจปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๕) ขุ.ธ. (บาลี)=สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย ธมมปทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๕) ขุ.อุ. (บาลี)= สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย อุทาน (ภาษาบาลี)
- ๒๕) ขุ.อิตติ. (บาลี) =สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย อิตติวุตตคปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๕) ขุ.สุ. (บาลี) =สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย สุตตนิปาทปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๖) ขุ.วิ. (บาลี)= สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย วิมานวตถุปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๖) ขุ.เปต. (บาลี)=สุตตนตปิฎกขุททกนิภาย เปตวตถุปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๖) ขุ.เถร. (บาลี)=สุตตนตปิฎกขุททกนิภาย เถรคาถาปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๖) ขุ.เถรี. (บาลี)=สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย เถรีคาถาปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๗-๒๘) ขุ.ชา. (บาลี) =สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย ชาตคปาลี (ภาษาบาลี)
- ๒๙) ขุ.ม. (บาลี)= สุตตนตปิฎกขุททกนิภาย มหานิทเทศปาลี (ภาษาบาลี)
- ๓๐) ขุ.จ. (บาลี)= สุตตนตปิฎก ขุททกนิภาย จุฬนิเทศปาลี (ภาษาบาลี)
- ๓๑) ขุ.ป. (บาลี)= สุตตนตปิฎกขุททกนิภาย ปฐีสมภิตามคคปาลี (ภาษาบาลี)

๓๒—๓๓) ขุ.อป. (บาลี)= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทานปาติ (ภาษาบาลี)

๓๓) ขุ.พุทธ. (บาลี)= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวสาลี (ภาษาบาลี)

๓๓) ขุ.จริยา. (บาลี) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยวาปิฎกปาติ (ภาษาบาลี)^{๔๘}

(๓) พระอภิธรรมปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๑๒ เล่มคือ

๓๔) อภิ.สง. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงคณิปาติ (ภาษาบาลี)

๓๕) อภิ.วิ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภังคปาติ (ภาษาบาลี)

๓๖) อภิ.ธา. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ธาตุกถาปาติ (ภาษาบาลี)

๓๗) อภิ.ปุ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ปุคคลปณฺณตติปาติ (ภาษาบาลี)

๓๘) อภิ.ก. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก กถาวตฺถุปาติ (ภาษาบาลี)

๓๙) อภิ.ย. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ยมกปาติ (ภาษาบาลี)

๔๐-๔๕) อภิ.ป. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ปฏฺจฺจานปาติ (ภาษาบาลี)^{๔๙}

จะเห็นได้ว่า พระไตรปิฎก คือ พระวินัย ๘ เล่ม พระสุต ๒๕ เล่ม และพระอภิธรรม ๑๒ เล่ม รวมเป็น ๔๕ เล่มนั้น ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษาอมค ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ

๓.๒.๒ การใช้ภาษาบาลีในยุคอรรถกถา

การใช้ภาษาบาลีในยุคอรรถกถา ซึ่งเป็นการอธิบายพระไตรปิฎกในรูปของภาษาบาลี และผู้รู้ได้แปลเป็นภาษาของตนๆ (สกภาษา คือ ภาษาของตนเช่น ภาษาไทย สิงหล พม่า เป็นต้น) ฉะนั้น คัมภีร์อรรถกถา หมายถึง ถ้อยคำที่เรียกกันว่า กถามรรค ทำหน้าที่อธิบายพระบาลีพุทธพจน์ เริ่มมีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา สมด้วยกับคำที่พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียได้ ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ว่า อรรถกถาที่พระสังคีติการจารย์ร้อยกรองไว้ เมื่อคราวปฐมสังคายนา คือ อรรถกถาที่มีมาแต่สมัยที่พระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่”^{๕๐} อรรถกถานั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

(๑) พุทธสังวัณณิตอรรถกถา คือ อรรถกถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไขความด้วยพระองค์

^{๔๘} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๔๗).

^{๔๙} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๔๘).

^{๕๐} “ปฐมสังคีตีย์ ยา อฏฐกถา สงคีตาทิ วจเนน สา กวโต ธรรมานกาลปิ อฏฐกถา สวิชชติ. อภิ.วิ. อนุฎีกา. (บาลี) ๑/๑๓.

เอง นิยมเรียกอรรถกถาประเภทนี้ว่าปกิณณกเทศนา ต่อมาภายหลังพระสงฆ์สาวกจึงได้ถือเอาเป็น กถาบรรคคือแบบอย่างในการอธิบายสืบทอดต่อ ๆ กันมา ในรูปของการสังคายนาเป็นต้น^{๕๑}

(๒) อนุพุทธสังฆวินิตอรรถกถา หรือ สาวกสังฆวินิตอรรถกถา คือ อรรถกถาที่พระสาวก ทั้งหลายมีพระอัครสาวกเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ตามจนได้นามว่า “อนุพุทธะ” อธิบายไว้^{๕๒}

คัมภีร์อรรถกถาที่เป็นภาษาบาลีสำหรับอธิบายพระไตรปิฎกทั้ง ๒ ประเภทนั้น จำแนก ตามยุคและภาษาได้

(๑) โปราณอรรถกถา หรือ อรรถกถาเก่า

๑) หมายถึงพุทธสังฆวินิตอรรถกถา กับอนุพุทธสังฆวินิตอรรถกถา ซึ่งเป็นอรรถ กถาที่อธิบายพุทธพจน์ด้วยภาษามคธ ที่พระสังคีติกาจารย์ได้ยกขึ้นทำการสังคายนาถึง ๓ ครั้ง ซึ่ง ต่อมาพระมหามหินทเถระผู้เป็นโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราชได้นำอรรถกถาดังกล่าวมาจากชมพูทวีป มาเผยแผ่ที่เกาะลังกาหรือประเทศศรีลังกา ภายหลังพระมหาเถระชาวสิงหลได้แปลอรรถกถานั้นเป็น ภาษาสิงหลเพื่อหลีกเลี่ยงการกลืนจากลัทธินิกายอื่น

๒) หมายถึง มหาอรรถกถา หรือมูลอรรถกถา หรือที่นิยมเรียกกันว่า สิงหลอรรถ กถา ซึ่งได้รับการแปลไว้เป็นภาษาสิงหลภายหลัง

(๒) อภินวอรรถกถา หรือสังคหอรรถกถา อรรถกถาใหม่ หมายถึง อรรถกถาที่พระพุทโฆ สาจารย์แต่งไว้ และที่แปลจากมหาอรรถกถาและมูลอรรถกถา ซึ่งบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหล^{๕๓}

คัมภีร์อรรถกถาที่เป็นภาษาบาลีสำหรับอธิบายพระไตรปิฎกทั้ง ๒ ประเภทนั้น จำแนก ตามยุคและภาษาได้ แบ่งตามภาษาได้ ดังนี้

(๑) บาลีหรือ มคธอรรถกถา คือ อรรถกถาที่แต่งด้วยภาษามคธ ได้แก่

๑) อรรถกถาที่มีมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่และอรรถกถาที่ พระมหามหินทเถระนำมาสู่ประเทศศรีลังกาภายหลังสังคายนาครั้งที่ ๓^{๕๔}

๒) อรรถกถาที่พระพุทโฆสาจารย์, พระพุทโฆทัตตะ, พระธรรมपालะ พระอุป เสนะ, พระมหานามเป็นต้น แปลจากภาษาสิงหลสู่ภาษามคธอีกครั้งหนึ่ง^{๕๕}

(๒) สิงหลอรรถกถา คือ อรรถกถาภาษาสิงหล ได้แก่

๑) มูลอรรถกถา ซึ่งนำมาจากชมพูทวีป โดยพระมหามหินทเถระและพระมหา

^{๕๑} ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๘.

^{๕๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑

^{๕๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ที่มณิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๓).

^{๕๔} วชิร.ฎีกา. (บาลี) ๓๗๔, สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๗.

^{๕๕} มหาวังส. (บาลี) ๓๗/๒๔๔.

เถระชาวสิงหลได้แปลเป็นภาษาสิงหลเพื่อหลีกเลี่ยงการกลืนจากลัทธินิกายอื่น และเพื่อสะดวกแก่การศึกษาของชนชาวสิงหล^{๕๖}

๒) มหาอรรถกถา หมายถึงอรรถกถาเก่า ที่พระพุทธโฆสะจารย์ ถือเป็นต้นแบบในการแต่งอภินวอรรถกถา

๓) มหาปัจจรีอรรถกถา หมายถึง อรรถกถาที่รจนานบนแพ

๔) กุรุนทีอรรถกถา หมายถึง อรรถกถาที่รจนาที่กุรุนทีวัลลิวหาร

๕) อันธกอรรถกถา หมายถึง อรรถกถาที่รจนาด้วยอันธกภาษา

๖) สังเขปอรรถกถา หมายถึง อรรถกถาที่สังเขปมหาปัจจรีอรรถกถา

๗) จูฬปัจจรีอรรถกถา หมายถึง สังเขปอรรถกถานั้นเอง

๘) อริยอรรถกถา หมายถึง อรรถกถาที่รจนาด้วยภาษาอริยะ

๙) ปันนวาระ (อรรถกถา) หมายถึง อรรถกถาที่ประมวลข้อวินัจฉัยมหาอรรถกถา^{๕๗}

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงข้อความสังเขป ที่พระโบราณจารย์ท่านได้แสดงไว้ตามคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการค้นหาข้อมูลได้บ้างตามสมควร ลำดับต่อแต่นี้ไปจักกล่าวถึงเฉพาะความเป็นมาของอรรถกถา ที่มีปรากฏอยู่ในยุคปัจจุบัน แม้ว่าจะเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้วว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่ก็ขอกล่าวไว้เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาเปรียบเทียบต่อไป ส่วนการอธิบายของคัมภีร์อรรถกถา แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) อธิบายพระบาลีตามลำดับแห่งปาฐะฉะนั้น อรรถกถาที่อธิบายพระบาลี ตามลำดับแห่งปาฐะ คือ อธิบายพระบาลีที่พระธรรมสังคาคหาคารยสังคายนาวีตามปาฐะ เช่น

๑) อธิบายปาฐะในพระวินัยตามลำดับกัณฑ์ ตามลำดับวรรค ตามลำดับสิกขาบท ตั้งแต่ต้นจนจบ (ปา. ปา. ม. จ. ป.)

๒) อธิบายปาฐะในพระสูตรตามลำดับสูตร ตามลำดับนิกาย ตั้งแต่ต้นจนจบ (ที. ม. ส. อ. ข.)

๓) อธิบายปาฐะในพระอภิธรรม ก็อธิบายตามลำดับบทมาติกา ตามลำดับบทนิเทศ (ส. วิ. ธา. ปุ. ก. ย. ป.) ตั้งแต่ต้นจนจบ อธิบายอย่างกว้างขวางพิสดาร

อรรถกถาที่อธิบายพระบาลีตามลำดับแห่งปาฐะ เช่น คัมภีร์สมันตปาสาทิกา (อธิบายพระวินัย) คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี (อธิบายทีฆนิกาย) ฯลฯ คัมภีร์ปัญญาจบกรณ์ (อธิบายพระอภิธรรม ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก ปุณฺณาน) อรรถกถาที่อธิบายพระบาลีโดยย่ออันั้น เป็นอรรถกถาคัมภีร์เล่ม

^{๕๖} ที. ส. อ. (บาลี) ๑/๑.

^{๕๗} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๘).

นั้น อธิบายพระบาลีโดยย่อเฉพาะที่สำคัญ รวบรวมไว้ในคัมภีร์เดียวกัน อธิบายประมวลข้อความที่เป็นเนื้อหาสาระทั้ง ๓ ปีกุบบ้าง เฉพาะเรื่องบ้าง ที่อธิบายประมวลทั้ง ๓ ปีกุบ เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งย่อส่วนอรรถกถาของปีกุบทั้ง ๓ ไว้ในคัมภีร์เดียวกัน โดยอาศัยโบราณอรรถกถา ท่านพระพุทโธสาจารย์ รวบรวมคำอธิบายข้อวินิจฉัยต่าง ๆ จากโบราณอรรถกถา มารจนาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แม้บทขยาย บทวินิจฉัย หรือสาธกหลักฐานต่าง ๆ ล้วนมาจากโบราณอรรถกถาทั้งนั้น ท่านมิได้รจนาโดยอัตโนมัติ แต่ท่านรจนาโดยแปลและเรียบเรียงจากโบราณอรรถกถาที่บันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหล และท่านผู้รจนาก็ยืนยันว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์อรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎก ดังที่ท่านกล่าวไว้ในคำนิคมแห่งอรรถกถาแต่ละนิกายว่า “คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นอรรถกถาที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงเพื่ออธิบายพระบาลีในนิกายทั้ง ๔ มีความยาว ๕๙ ภาณวาร ดังนั้น เมื่อระรวบรวมภาณวารของอรรถกถา จะต้องรวมภาณวารของคัมภีร์วิสุทธิมรรคเข้าด้วย”^{๕๘}

(๒) อธิบายพระบาลีโดยย่อ ที่เรียกว่าสังเขปอรรถกถา สังเขปอรรถกถา อรรถกถาที่อธิบายพระบาลีโดยย่อนี้ ที่อธิบายเฉพาะเรื่องเช่น คัมภีร์กัณฑ์ชาตรีอรรถกถา อธิบายพระวินัยเฉพาะศีลของภิกษุและภิกษุณีเป็นต้น

ส่วนอรรถกถา เป็นคัมภีร์ที่ทำหน้าที่อธิบายพระบาลีพุทธพจน์ เริ่มมีปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา สมกับคำที่พระธรรมपालเถระแห่งอินเดียได้^{๕๙} ผู้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ กล่าวไว้ว่า อรรถกถาที่พระสังคีติกจารย์ร้อยกรองไว้ เมื่อคราวปฐมสังคายนา คืออรรถกถาที่มีมาแต่สมัยที่พระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่^{๖๐} อรรถกถานั้นแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ ๑. พุทธสังฆวินิตอรรถกถา คืออรรถกถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไขความด้วยพระองค์เอง นิยมเรียกอรรถกถาประเภทนี้ว่า ปกิณณกเทศนา ต่อมาภายหลังพระสงฆ์สาวกจึงได้ถือเอาเป็นกถามรรค คือแบบอย่างในการอธิบายสืบทอดต่อๆ กันมา ในรูปของการสังคายนาเป็นต้น^{๖๑} ๒. อนุพุทธสังฆวินิตอรรถกถา หรือสาวกสังฆวินิตอรรถกถา คืออรรถกถาที่พระสาวกทั้งหลายมีพระอัครสาวกเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้ตามจนได้นามว่าอนุพุทธะอธิบายไว้^{๖๒}

^{๕๘} ที.สี.อ.(บาลี) ๓/๒๖๗, ม.ม.อ.(บาลี) ๔/๒๕๙, ส.ส.อ. (บาลี) ๓/๓๙๓, อ.ง.เอกก.อ.(บาลี) ๓/๓๙๗.

^{๕๙} โครงการชำระพระไตรปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (คำนำ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐.

^{๖๐} ปฐมสังคีตีย ยา อฎฐกถา สงคีตาดิ วจเนน สา ภควโต ธรรมานกาลิเป อฎฐกถา สวีชชติ; อภิ.ปณจ.อนุฎฐิกา. (บาลี) ๑/๑๓.

^{๖๑} ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑๘.

^{๖๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑.

นอกจากนี้ พระสาวกบางรูป เช่น พระสารีบุตร พระอานนท์ พระมหากัจจายนะ ก็อธิบายขยายความหลักธรรมบางอย่างไว้เช่นเดียวกัน คำอธิบายที่จารึกปกิณณกเทศนาและสาวก ภาษิตนี้มีชื่อว่า มหาอรรถกถา ได้รับการสังคายนาในปฐมสังคายนาและการสังคายนาครั้งอื่นๆ ต่อมา เมื่อพระมหินทเถระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกาทวีปหลังการสังคายนาครั้งที่ ๓ ในราวพุทธ ศตวรรษที่ ๓ ท่านได้นำพระไตรปิฎกและมหาอรรถกถาไปยังเกาะลังกา ต่อมาพระมหินทะและพระ สิทฺธิรูปอื่นได้แปลพระไตรปิฎกและมหาอรรถกถาเป็นภาษาสิงหลเพื่อให้กุลบุตรชาวสิงหลศึกษา โดยสะดวก ครั้นเวลาผ่านไปเป็นเวลานาน คัมภีร์มหาอรรถกถาฉบับบาลีได้สูญหายไปเพราะภัย สงครามที่เกิดขึ้นหลายครั้ง จนเมื่อพระพุทธโฆษาจารย์ได้เดินทางไปลังกาทวีปในรัชสมัยพระเจ้ามหา นาม (พ.ศ. ๙๕๓-๙๗๕) จึงได้แปลคัมภีร์มหาอรรถกถาเป็นภาษาบาลี เพื่อให้กุลบุตรผู้รู้ภาษาบาลี ในประเทศต่างๆ ได้ใช้เป็นคู่มือศึกษาพระไตรปิฎก^{๖๓} ภายหลังต่อมา พระอรรถกถาจารย์รูปอื่นก็ ดำเนินรอยตามพระพุทธโฆษาจารย์ มาจนถึงยุคปัจจุบัน คัมภีร์อรรถกถาที่ปริวรรตจากภาษาสิงหลจึง มีอยู่อย่างครบถ้วน คัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ชื่อว่า สังคหัญญูกถา คือ อรรถกถาอธิบายประมวลความ เพราะ ประมวลเนื้อหาสาระจากคัมภีร์มหาอรรถกถาแล้วนำมาเรียบเรียงใหม่นั้นเอง^{๖๔} ส่วนคัมภีร์อรรถกถา ทั้งหมด เป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระบาลีโดยตรงนี้ มีคัมภีร์ที่อธิบายด้วยทั้ง ๓ ปิฎก คือ

(๑) อรรถกถาพระวินัยปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๗ เล่มคือ

๑) วิ.อ.(บาลี)=วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ปราชิกณฺฑ-สังฆาทิเสสชาติมหา วคคาทีอฏฐกถา

๒) กงฺขา.อ.(บาลี)=อภิธมฺมตถสงคฺห (ภาษาบาลี)

๓) สงคฺห.(บาลี)=วินยสงคฺหอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

๔) วิ.นิจฺฉย.(บาลี)=วินยวินิจฺฉย (ภาษาบาลี)

๕) อุตฺตรวิ.(บาลี) =อุตฺตรวินิจฺฉย (ภาษาบาลี)

๖) ขุทฺทสิกฺขา.(บาลี) =ขุทฺทสิกฺขา (ภาษาบาลี)

๗) มฺลสิกฺขา.(บาลี) =มฺลสิกฺขา (ภาษาบาลี)^{๖๕}

(๒) อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔๐ เล่มคือ

๑) ที.สี.อ. (บาลี) =ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสินี สีลขณฺธวคคฺคอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

๒) ที.ม.อ. (บาลี) =ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสินี มหาวคคฺคอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

^{๖๓} วิ.อ. (บาลี) ๑/๓,๓/๕๗๑.

^{๖๔} พระคันธสาราภิงค์, “ประวัติคัมภีร์อรรถกถา” อาสีติกပ္พา, (กรุงเทพมหานคร : วัดท่ามะโอ, ๒๕๔๓), หน้า ๓๘๖.

^{๖๕} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๔๘).

- ๓) ที.ปา.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี ปาฎีกาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๔) ม.มฺ.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ มุลปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๕) ม.ม.อ.(บาลี)=มัชฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ มัชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา(ภาษาบาลี)
- ๖) ม.อุ.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปญฺจสุทฺถนํ อุปริปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๗) สํ.ส.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี สคานวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๘) สํ.นิ.อ. (บาลี)=สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี นิทานวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๙) สํ.ข.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี ขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๐) สํ.สพ.อ.(บาลี) = สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี สพายตนวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๑) สํ.ม.อ. (บาลี)=สํยุตฺตนิกาย สารตฺถปฺปกาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา(ภาษาบาลี)
- ๑๒) อง.เอกก.อ. (บาลี)=องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ เอกกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๓) อง.ทุก.อ.(บาลี) =องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ ทุกนิปาตอฏฺฐกถา(ภาษาบาลี)
- ๑๔) อง.ติก.อ.(บาลี) =องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ ติกนิปาตอฏฺฐกถา(ภาษาบาลี)
- ๑๕) อง.จตุก.อ.(บาลี)=องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ จตุกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๖) อง.ปญจก.อ. (บาลี) =องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ ปญจกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๗) อง.ฉก.อ. (บาลี) =องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ ปญจกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๘) อง.สตตก.อ. (บาลี)=องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ สตตกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๑๙) อง.อฏฺฐก.อ.(บาลี)=องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ อฏฺฐกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๐) อง.นวก.อ. (บาลี)=องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ นวกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๑) อง.ทสก.อ. (บาลี) =องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ ทสกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๒) อง.เอกาทสก.อ. (บาลี) =องคฺตฺตรนิกาย มโนรทฺปุรณิ เอกาทสกนิปาตอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๓) ขุ.ขุ.อ. (บาลี) =ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)

- ๒๔) ชุ.ธ.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ธรรมปทอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๕) ชุ.อุ.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถทีปนี อุทานอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๗) ชุ.อิติ.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถทีปนี อิติวุตตกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๘) ชุ.สุ.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถโชติกา สุตตนิปาตอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒๙) ชุ.วิ.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถทีปนี วิมานวตถุอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๑) ชุ.เปต.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถโชตกา เปตวตถุอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๒) ชุ.เถร.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถทีปนี เถรคาถาอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๓) ชุ.เถรี.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถทีปนี เถรีคาถาอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๔) ชุ.ชา.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ชาตกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๕) ชุ.ม.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย สหุทธมปปชโชติกา มหานิทเทศอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๖) ชุ.จู.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย สหุทธมปปชโชติกา จูฬนิตเทศอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๗) ชุ.ป.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย สหุทธมปปกาลินี ปฏิสสมภิตามคคอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๘) ชุ.อป.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี อปทานอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓๙) ชุ.พุทฺธ.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย มจรุตถวิลาสินี พุทฺธวสอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๔๐) ชุ.จรียา.อ. (บาลี)=ชุตทกนิกาย ปรมตถทีปนี จรียาปิฎกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)^{๖๖}
- (๓) อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๖ เล่มคือ
- ๑) อภิ.สง.อ.(บาลี) =อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณี อฏฐสาลินีอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๒) อภิ.วิ.อ.(บาลี) =อภิธรรมปิฎก วิภังค สมโมหวิโนทนีอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๓) อภิ.ธา.อ. (บาลี) =อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ธาตุกถาอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๔) อภิ.ปุ.อ. (บาลี) =อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ บุคคลปณตติอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๕) อภิ.ย.อ. (บาลี) =อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ยมกอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
- ๖) อภิ.ป.อ. (บาลี) =อภิธรรมปิฎก ปณจปกรณ ปฏฺฐานอฏฐกถา (ภาษาบาลี)^{๖๗}

^{๖๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๕๐).

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๕๐).

จะเห็นได้ว่า คัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก คือ อรรถกถาที่อธิบายพระวินัย ๗ เล่ม อรรถกถาที่อธิบายพระสูตร ๔๐ เล่ม และอรรถกถาที่อธิบายพระอภิธรรม ๖ เล่ม รวมเป็น ๕๓ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นอรรถกถาที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายพระไตรปิฎกาที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสในคำสอนได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ

๓.๒.๓ การใช้ภาษาบาลีในฎีกาและอนุฎีกา

ฎีกา เป็นคัมภีร์สำคัญอีกประเภทหนึ่งที่ใช้อธิบายคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า คัมภีร์ฎีกา ส่วนใหญ่คัมภีร์ดังกล่าวมักเน้นการอธิบายรูปศัพท์ และความหมายที่พบในคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักโดยไม่กล่าวถึงหลักธรรมมากนัก ยกเว้นคัมภีร์มูลฎีกาที่อธิบายพระอภิธรรมโดยเฉพาะ นอกจากนั้น ยังมีคัมภีร์ที่แต่งอธิบายเป็นภาษาบาลีเป็นทอดๆ ต่อมา คือ อนุฎีกา ทีปนี อนุทีปนี โยชนา และคัมภีร์คัมภีร์เหล่านี้มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์อรรถกถา ฉะนั้น คัมภีร์ฎีกา^{๖๘} เป็นคัมภีร์ฎีกาที่อธิบายลีนตลบทในคัมภีร์อรรถกถาคือ

(๑) ที่เป็นพระวินัย เรียกว่า วินัยฎีกา เช่น วชิรพุทธิฎีกา สารัตถทีปนีฎีกา วิมตฺติวินยฎีกา

(๒) อธิบายพระสูตร เรียกว่า สุตตันตฎีกา เช่น ทีฆนิกาย สีลขันธวัคคฎีกา ทีฆนิกาย มหาวัคคฎีกา ทีฆนิกายปาฏิกวัคคฎีกาเป็นต้น คัมภีร์ฎีกาส่วนนี้ เรียกว่า ปุราณฎีกาบ้าง อภินวฎีกาบ้าง

(๓) ส่วนคัมภีร์ที่อธิบายพระอภิธรรม ที่เรียกว่า อภิธัมมฎีกานั้นแยกเป็น มูลฎีกา และอนุฎีกา อภิธัมมฎีกา เรียกว่า มูลฎีกา เช่น ธัมมสังคณีมูลฎีกา วิภังคมูลฎีกา และ ปัญจปรกณมูลฎีกา

ส่วนคัมภีร์อนุฎีกา^{๖๙} หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายลีนตลบทในคัมภีร์มูลฎีกาเช่น ธัมมสังคณีอนุฎีกา วิภังคอนุฎีกา ปัญจปรกณอนุฎีกา มณิทีปฎีกา (อนุ) มธุรสสารัตถทีปนีฎีกา (อนุ)

นอกจากนี้นักปราชญ์ยังกล่าวอีกว่า คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายลีนตลบทในอภิธัมมัตถวิภาวิณี (อนุ) ฎีกา มีหลายคัมภีร์คือ (๑) มณิสารมัญญชูลฎีกา (๒) อเนคคุสสารทีปนี (จุฬฎีกา) (๓) ปรมัตถทีปนี ฎีกา (๔) ปรมัตถอนุทีปนีฎีกา (๕) ปรมัตถวิโสธนีอภินวฎีกา (๖) อังคุรฎีกา (สังคหมหาฎีกา) (๗)

^{๖๘} คัมภีร์ฎีกา แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑) คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายลีนตลบทในคัมภีร์อรรถกถา แบ่งเป็น วินัยฎีกา, สุตตันตฎีกา, และอภิธัมมฎีกา (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มูลฎีกา) (๒) คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายลีนตลบทในสังคห อรรถกถา เรียกชื่อว่า สังคหฎีกา แบ่งเป็น วินยสังคหฎีกา, สุตตันตสังคหฎีกา, และอภิธัมมสังคหฎีกา

^{๖๙} คัมภีร์อนุฎีกา คือ ธัมมสังคณีอนุฎีกา, วิภังคอนุฎีกา, ปัญจปรกณอนุฎีกา, มณิทีปฎีกา (อนุ), และมธุรสสารัตถทีปนีฎีกา (อนุ)

อภิธัมมัตถอนุภาวินีฎีกา (๘) มหาอตุลฎีกา (๙) อภิธัมมัตถสังคหวินิจฉยฎีกา เป็นต้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวเฉพาะ ฎีกาพระวินัย ฎีกาพระสูตร และฎีกาพระอภิธรรมพอเป็นตัวอย่างเท่านั้นดังต่อไปนี้

(๑) ฎีกาพระวินัยปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๑๒ เล่มคือ

- ๑) วชิร.ฎีกา (บาลี) =วชิรพุทธฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๒) สารตถ.ฎีกา (บาลี) =สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๓) สารตถ.ฎีกา (ไทย) =สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาไทย)
- ๔) วิมติ.ฎีกา (บาลี) =วิมติวิโนทนีฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๕) กงขา.ฎีกา (บาลี) =กงขาวิตรณีปุราณฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๖) กงขา.อภิทวินฎีกา (บาลี) =วินยตถมณชุสา กงขาวิตรณี อภิทวินฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๗) วินย.ฎีกา (บาลี) =วินยาลงการฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๘) วิ.ฎีกา (บาลี) =วินยวินิจฉยฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๙) อุตตร.ฎีกา (บาลี) =อุตตรวินิจฉยฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๑๐) ขุทท.ฎีกา (บาลี) =ขุททสิกขาปุราณฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๑๑) ขุทท.อภิทวินฎีกา (บาลี) =ขุททสิกขาอภิทวินฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๑๒) มูล.ฎีกา (บาลี) =มูลสิกขาฎีกา (ภาษาบาลี)^{๗๐}

(๒) ฎีกาพระสูตรต้นปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒๔ เล่มคือ

- ๑) ที.สี.ฎีกา (บาลี) =ทีฆนิกาย ลีนตถปปกาสนี สीलกขนชวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๒) ที.สี.อภิทวินฎีกา (บาลี) =ทีฆนิกาย สาธุวิลาสินีสीलกขนชวคคอภิทวินฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๓) ที.ม.ฎีกา (บาลี) =ทีฆนิกาย ลีนตถปปกาสนี มหาทคคฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๔) ที.ปา.ฎีกา (บาลี) =ทีฆนิกาย ลีนตถปปกาสนี ปาฎีกาทคคฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๕) ม.ม.ฎีกา (บาลี) =มขฉิมนิกาย ลีนตถปปกาสนี มูลปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๖) ม.ม.ฎีกา (บาลี) =มขฉิมนิกาย ลีนตถปปกาสนี มขฉิมปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๗) ม.อุ.ฎีกา (บาลี) =มขฉิมนิกาย ลีนตถปปกาสนี อุปริปณณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๘) ส.ส.ฎีกา (บาลี) =สยุตตนิกาย ลีนตถปปกาสนี สคถวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
- ๙) ส.นิ.ฎีกา (บาลี) =สยุตตนิกาย ลีนตถปปกาสนี นิทานวคคฎีกา (ภาษาบาลี)

^{๗๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรต้นปิฎก ทีฆนิกาย มหารวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๕๑).

๑๐) ส.ข.ฎีกา (บาลี)=สํยุตตนิกาย ลินตลปปกาสนี ขนธวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๑) ส.สพ.ฎีกา (บาลี)=สํยุตตนิกาย ลินตลปปกาสนี สพยตทวคคฎีกา (ภาษา
 บาลี)

- ๑๒) ส.ม.ฎีกา (บาลี)= สํยุตตนิกาย ลินตลปปกาสนี มหาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๓) อง.เอกก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย เอกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๔) อง.ทุก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย ทุกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๕) อง.ติก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย ติกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๖) อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย จตุกกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๗) อง.ปถจก.ฎีกา(บาลี)=องคตตรนิกาย ปถจกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๘) อง.ฉก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย ฉกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๙) อง.สตตก.ฎีกา(บาลี)=องคตตรนิกาย สตตกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๒๐) อง.อฏจก.ฎีกา(บาลี)=องคตตรนิกาย อฏจกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๒๑) อง.นวก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย นวกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๒๒) อง.ทสก.ฎีกา (บาลี)=องคตตรนิกาย ทสกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๒๓) อง.เอกาทสก.ฎีกา(บาลี)=องคตตรนิกาย เอกาทสกนิปาตฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๒๔) ขุ.ธ.ฎีกา (บาลี)= ธรรมปทมหาฎีกา (ภาษาบาลี)^{๗๑}

(๓) ฎีกาพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๑๐ เล่มคือ

- ๑) อภิ.สง.มุลฎีกา (บาลี)=อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณิมุลฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๒) อภิ.วิ.มุลฎีกา (บาลี)=อภิธรรมปิฎก วิภังคมุลฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๓) อภิ.วิ.อนุฎีกา (บาลี)=อภิธรรมปิฎก วิภังคอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๔) อภิ.วิ.มุลฎีกา (บาลี)=อภิธรรมปิฎก วิภังคมุลฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๕) อภิ.ปถจ.มุลฎีกา(บาลี)=อภิธรรมปิฎก ปถจปกรณมุลฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๖) อภิ.สง.อนุฎีกา (บาลี)=อภิธรรมปิฎก ธรรมสงคณีนอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๗) อภิ.วิ.อนุฎีกา (บาลี) =อภิธรรมปิฎก วิภังคอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๘) อภิ.ปถจ.อนุฎีกา (บาลี)=อภิธรรมปิฎก ปถจปกรณอนุฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๙) ม.ฎีกา (บาลี) =มณิทีปฎีกา (ภาษาบาลี)
 ๑๐) มธ.ฎีกา (บาลี) =มธุสสารตทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)^{๗๒}

^{๗๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า (๕๑).

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๕๑).

จะเห็นได้ว่า คัมภีร์ฎีกาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา คือ ฎีกาที่อธิบายพระวินัย ๑๒ เล่ม ฎีกาที่อธิบายพระสูตร ๒๔ เล่ม และฎีกาที่อธิบายพระอภิธรรม ๑๐ เล่ม รวมเป็น ๔๖ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นฎีกาที่พระฎีกาจารย์ได้อธิบายอรรถกถาให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็น ภาษาบาลี หรือภาษามคธ ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสในคำสอนได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ

๓.๓ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยใน การพูดและเขียน และการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการพูดและเขียน

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการพูดและเขียนซึ่งมีคำบาลีปรากฏอยู่มาก คำบาลีที่ นำมาใช้ในภาษาไทยนั้นมีทั้งทางวิชาการ และในชีวิตประจำวันที่เป็นการใช้พูดและการเขียน เช่น

- ๑) สุข (ความสุข)
- ๑) ทุกข (ความทุกข์, ความลำบาก)
- ๓) ปญญา (ปัญญา, ความรอบรู้)
- ๔) ชีวิต (ชีวิต, ความเป็นอยู่)
- ๕) จิตต (จิต)
- ๖) วิญญาณ (วิญญาณ)
- ๗) วิชชา (วิชา, ความรู้)
- ๘) ปิตา (บิดา)
- ๙) ปราชย (ปราชัย, ความแพ้)
- ๑๐) ชย (ชัย, ความชนะ)
- ๑๑) โปราณคตตี (โบราณคดี)
- ๑๒) อุตุนิยม (อุตุนิยม)^{๗๓}

กลุ่มคำเป็นต้นเหล่านี้ เป็นกลุ่มคำที่คนไทยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทย เพื่อเป็นการสื่อการกันทั้งในเวลาพูด (สนทนา) และในเวลาเขียน เพื่อให้เข้าใจในภาษาเป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีนั่นเอง

ในหนังสือเรื่องนานาภาษาไทยได้กล่าวถึงการนำคำภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทยที่ในเวลา

^{๗๓} ผศ.เอื้อน เล่งเจริญ, นานาภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๔)

พูดและเวลาเขียนเพื่อการสื่อสารกันมี ๔ ลักษณะ คือ

(๑) การคงรูปเดิม ส่วนมากเป็นศัพท์ที่ใช้ในศาสนา เช่น สติ-(สติ, ความระลึกได้), สมาธิ-(สมาธิ, ความตั้งใจมั่น), กรุณา-(กรุณา, ความสงสาร), เมตตา-(ความเมตตา) ฯลฯ

(๒) เปลี่ยนรูป มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) เปลี่ยนสระ

๑. เปลี่ยน อะ เป็น อา เช่น สกกล – สากล, หิมวัต-หิมพานต์
๒. เปลี่ยน อิ เป็น อี เช่น มุนิ-มุนี, รวิ-รวี, มณี-มณี
๓. เปลี่ยน อุ เป็น อู หรือ โอ^{๗๔} เช่น วิปุล-วิบูล, องคุร-อังกูร, อาจารย์-อาจารย์, ปุราณ-โบราณ, กุหก-โกหก
๔. เปลี่ยน อี, อี้ เป็น เอีย เช่น จิร-เจียร, วิริย-เพียร, พาหิร-พาเหียร, สิริ-เศียร, อีร-เอียร
๕. เปลี่ยน อี เป็น อี้ เช่น อธิก-อธิก, ผลิก-ผลิก, ปัจจนิก-ปัจจนิก
๖. เปลี่ยน อี เป็น อี เช่น นิล-นิล
๗. เปลี่ยน อี เป็น อือ เช่น วิช-พีช
๘. เปลี่ยน อ เป็น เอะ เช่น ปณฺจ-เบญจ, วชิร-เพชร
๙. เปลี่ยน อี เป็น เอ เช่น วิตาน-เพดาน^{๗๕}

๒) แปลงพยัญชนะ

๑. แปลง ป เป็น บ เช่น โปราณ-โบราณ, ปิตา-บิดา, ปาฬ-บาท, ปรม-บรม, ปุปลา-บุปลา
๒. แปลง ต เป็น ด เช่น ตารา-ดารา, สนโตส-สันโดษ, ตติ-ตติ, เตช-เดช, ตรุณี-ตรุณี
๓. แปลง ว เป็น พ เช่น วนิตา-พนิตา, วีระ-พีระ, วพัฒนา-พัฒนา
๔. แปลง ฐ เป็น ฏ เช่น ฐีกา-ฎีกา, ชฎิล-ชฎิล, กุฎิ-กุฎิ

(๓) คงความหมายเดิม เช่น วีระ-(แก่กล้า, กล้าหาญ), สติ-(ความระลึกได้), สัทธา-(ความเชื่อ), ปราศัย-(ความแพ้), รุกข-(ต้นไม้), มหาชน-(มหาชน) จักขุ-(ดวงตา) ฯลฯ

(๔) เปลี่ยนความหมาย เปลี่ยนความหมายเดิมเป็นความหมายอีกอย่างหนึ่ง เช่น

คำความหมายเดิม	ความหมายที่เปลี่ยน
โมโห ความหลง	ความโกรธ
อิจฉา	ความอยาก ความริษยา

^{๗๔} คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ภาษาไทย ๓, หน้า ๑๓๕.

^{๗๕} ผศ.เอื้อน เล่งเจริญ, นานาภาษาไทย, หน้า ๓๕.

วิตถาร	กว้าง	การกระทำนอกเรีตนอกกรอย
มานะ ^{๗๖}	ความถือตัว	ความเพียรพยายาม

ในภาษาไทยมีคำบาลีซึ่งนำมาประยุกต์ใช้มาก เช่นเดียวกับคำสันสกฤตเพื่อให้ผู้ศึกษาได้
วิจักษ์ในข้อนี้ จะขอนำตัวอย่างคำบาลีมาแสดง โดยทำเครื่องหมาย (ป.) ไว้ ซึ่งหมายถึง “บาลี” เช่น

(๑) นายวิชัย เรียนวิชาโบราณคดี

วิชัย	วิชัย (ป.) ^{๗๗}
วิชา	วิชา (ป.)
โบราณคดี	โบราณคดี (ป.)

(๒) นายสุชาติ ได้รับเลือกเป็นนายกสมาคม

สุชาติ	สุชาติ (ป.) ^{๗๘}
นายก	นายก (ป.)
สมาคม	สมาคม (ป.)

(๓) ยามรุ่งอรุณ หมู่วิหคบินออกจากรังเพื่อหาอาหาร

อรุณ	อรุณ (ป.)
วิหค	วิหค (ป.)
อาหาร	อาหาร (ป.) ^{๗๙}

(๔) ในวาระดิถีขึ้นปีใหม่ ขออวยพรชัยให้ท่านมีความสุข เจริญด้วยจตุรพิธพร คือ อายุ
วรรณะ สุขะ พละ เทอญ

วาระ	วาร (ป.)
ดิถี	ติถี (ป.)
พร	วร (ป.)
ชัย	ชย (ป.) ^{๘๐}

(๕) ชีวิตของมนุษย์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับพรหมลิขิต แต่ขึ้นอยู่กับกรรมลิขิต

ชีวิต	ชีวิต (ป.)
พรหม	พฺรหม (ป.)

^{๗๖} พระมหาไพโรจน์ ปณฺญาวชิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๕.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๖.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๒.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

ลิขิต	ลิขิต (ป.) ^{๘๑}
(๖) อุทกภัยในกรุงเทพฯ ทำให้ทรัพย์สินสมบัติเสียหาย	
อุทกภัย	อุทกภัย (ป.)
สมบัติ	สมบัติ (ป.) ^{๘๒}
ฯลฯ	

ในหนังสือเรื่อง สยามสาธก วรรณสาทิศ ซึ่งได้รวบรวมคำที่นครหรือบาลีที่ตกลงเป็นคำใช้ในภาษาไทยไว้เป็น ๓ สถาน พอสรุปได้ดังนี้

(๑) มครแปลง คือ คำมครซึ่งคนไทยใช้กันมาแต่โบราณมาแล้ว ใช้พูดจากันจนสนิทเป็นภาษาของตัว รู้ทั่วกันทั้ง ชาย/หญิง ตลอดจนถึงเด็กๆ ก็รู้ได้ ดุจคำว่า บาบ บุญ แล เคราะห์ กรรม เป็นต้น

(๒) ราชภาษา หรือ ราชศัพท์ คือ คำมครที่จำเพาะรู้แต่ท่านผู้มีบันดาศักดิ์ และผู้ที่ชวนชวยศึกษาในคำสูง คำต่ำ

(๓) กาศย์ กลอน พากย์ ฉันท คือ คำมครซึ่งจำเพาะรู้แต่จำพวกจินตกวี ที่รู้คิดชื่อเสียงแล กาศย์กลอนพากย์ฉันทต่างๆ ถึงไม่เรียนพระคัมภีร์ไตรปิฎกก็แต่มีศึกษาเล่าเรียนศัพท์มครต่างๆ ไว้สำหรับใช้ในคำกลอนไม่ให้ขัดขวางนั้น^{๘๓}

คำมครใช้กันอยู่ในภาษาไทย เป็น ๓ สถานดังนี้ จะจัดรวบรวม ซึ่งคนไทยรู้กันทั่วใช้เป็นคำไทย ตามลำดับอักษร ดังนี้

คำบาลี	คำไทย	
อกตัญญู	พูดกัน	ว่าเป็นคนอกตัญญู
อกุขร	”	ว่าเขียนอักษร
อจฉริย	”	ว่าน่าอัศจรรย์จริงๆ
อชฌาสย	”	ว่าอ้อฮาไศรย
อตถงค	”	ว่าพระอาทิตย์อัสดงค์
อนุมติ	”	ว่าอนุมัติ รู้ตามกัน ตามใจไม่ขัด
อากร	”	ว่านายอากร เงินอากร
อาการ	”	ว่าพระอาการประชวร
อาจิณณ	”	ว่าทำเป็นอาจิณ

^{๘๑} พระมหาไพโรจน์ ปญญาวิโร, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๔๓.

^{๘๒} ผศ.เอื้อน เล่งเจริญ, นานาภาษาไทย, หน้า ๓๖.

^{๘๓} พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), สยามสาธก วรรณสาทิศ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๔), หน้า ๑-๓๒.

อารมมณ	”	ว่าได้สติอารมณ
อิฏฐุก	”	ว่าแผ่นอิฐ
อิทธิ	”	ว่าอิทธิฤทธิ์ อวดอิทธิฤทธิ์
อินทริย	”	ว่าอินทริย์ งามทั้งอินทริย์
อุทธรณ	”	ว่าความอุทธรณ
อุทาหรณ	”	ว่าอุทาหรณ คือทำแบบอย่าง
โอกาส	”	ว่าขอโอกาส
โอชา	”	ว่าโอชารศจริง ๆ
โอวาท	”	ว่าให้โอวาท
กตญญกตเวท	”	”ว่าเขาเป็นคนมีกตญญกตเวท
กาม	”	ว่าบ้ำกาม
กุศล	”	ว่าก่อสร้างทางกุศล
ขคุณ	”	ว่าพระขรรค์ พระขรรค์ไชยศรี
ขณะ	”	ว่าในขณะนั้น คือในทันใดนั้น
เขตต	”	ว่าเขตแดน
คติ	”	ว่าคติโลกย์ คดีธรรม
ครุ	”	ว่าครุ หรือ ครุลหุ
คารว	”	ว่าเคารพ นบนอบ
จกขุ	”	ว่าจักขุ ป่วยจักขุ
จริต	”	ว่าจริต ทำจริตกิริยา
จันท	”	พระจันทร์
จันทน	”	ว่าแก่นจันทร์
ฉตต	”	ว่าราชวัตรฉัตรธง
ฉนท	”	ว่าคำฉันท
ชน	”	ว่าประชาชน ปุณชน
ชนปท	”	ชนบท เมืองชนบท
ชลธารา	”	ว่าชลธาร
ฌาน	”	ว่าผู้ได้ฌานสมาบัติ
ญาตี	”	ว่าเป็นญาติกัน วงษ์ญาติ ^{๘๔}
ญาณ	”	ว่าทรงพระญาณ ปรีชาญาณ

^{๘๔} พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), สยามสาธก วรรณสาทิศ, หน้า ๑-๓๒.

ติจรจณาน ”	ว่าสัตว์เดียรฉาน
ติสรณคมน ”	”ว่าพระไตรสรณคมน
ตุลา ”	ว่าราชาตุลย์
ตณหา ”	ว่าเจ้าตณหา บ้าตณหา
ฐาน ”	ว่าถิ่นฐาน
อุป ”	ว่าอุป
ถล ”	ว่าถลมารค
ททร ”	ว่าททร คนหนุ่ม
ทารก ”	ว่าเด็กทารก
ทารุณ ”	ว่าหยาบข้าทารุณ
ทุกข ”	ว่าเป็นทุกข์ ทนทุกข์
ธम्म ”	ว่าพระธรรม
ธมมนิยม ”	ว่าธรรมนิยม
ปทุมธานี ”	เมืองปทุมธานี
ปโยชน ”	ว่าผลประโยชน์
เปม, ปิติ ”	ว่าเปรมปรีดิ์
เมตตา ”	ว่าจงได้เมตตาเกิด
โมโห ”	ว่าเจ้าโมโหโทโส
ยกข ”	ว่ายักษ์
ยุค ”	ว่าเกิดยุคเข็ญ
รถ ”	ว่ารถเทียมสัตว์ต่างๆ
รส ”	ว่ารสอาหารต่างๆ
ลิขิต ”	ว่าลิขิต ของที่เขาเขียน
โลहित ”	ว่าพระโลหิต
วชิร ”	ว่าแก้ววิเชียร หรือเพชร
วชฌฆาฏ ”	ว่านายเพชรฆาฏ
วิสาวตาร ”	ว่าพงษาวตาร
วาสนา ”	ว่ามีวาสนา
สกราช ”	ว่าศักราช
สกุภาโร ”	ว่าทำสักการบูชา ^{๘๕}

^{๘๕} พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), สยามสาธก วรรณสาทิศ, หน้า ๑-๓๒.

สนเทห	”	ว่าสงไสยสนเทห์
สมภูฐาน	”	ว่าสมภูฐานโรค
สามคคิ	”	ว่าสามัคคี
โสกาตุร	”	ว่าโสกาอาตุร
หทย	”	ว่าดวงหทัย หฤทัย
เหมนต	”	ว่าฤตุมหันต์
โหร	”	ว่ากรมโหร นำหลัง ^{๘๖}

ส่วนในหนังสือเรื่อง วจนानุกรม หรือ ตำราแปลและประมวลศัพท์กล่าวว่า วิธีแปลงมคธ เป็นไทย เป็นธรรมดาของถ้อยคำทั้งปวงแห่งภาษาหนึ่ง เมื่อนำไปใช้ในอีกภาษาหนึ่งแล้วย่อมจะ ผิดเพี้ยนจากภาษาเดิมบ้าง เพราะพูดไม่ชัด ฤ เพราะดัดแปลงก็ตาม ที่จะคงที่ นั้นมีน้อยเต็มที ภาษา มคธที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยนี้ก็เหมือนกันโดยมากย่อมมีสำเนียงผิดเพี้ยนจากมคธแบบทั้งสิ้น ตัวอย่าง กุสล (กุสละ) ไทยใช้ว่า กุศล (เสียงแม่กน) เป็นอาทิ แต่การที่ผิดเพี้ยนเช่นนี้ย่อมมีหลักเกณฑ์ อยู่บ้างดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า อนึ่งขอให้ท่านนึกไว้ด้วยว่า วิธีแปลงสระและพยัญชนะมคธตลอดถึง ภาษาไทย ที่ข้าพเจ้าจะพูดนี้เป็นลัทธิฤทแบบอย่างหนึ่งซึ่งเคยใช้กันมาแต่โบราณกาล มิใช่ข้อบังคับที่ ตายตัวดุจวิธีสะกดในบทที่ ๑ นั้น^{๘๗}

(๑) แปลงสระ นี่คือแปลงสระเป็นสระ ฤ แปลงเป็น สระ เป็นพยัญชนะดังนี้ คือ

๑) อ ถ้าไม่มีพยัญชนะประกอบ แลตั้งอยู่หน้าตัวอักษร (คือสระ ฤ พยัญชนะ) ด้วยแปลงเป็น อา อำ ได้ ตัวอย่าง

อา - อภพพ-อาภัพย์

อำ - อมจจ-อำมาตย์^{๘๘}

ถ้าพยัญชนะประกอบแลตั้งอยู่หน้าอักษรแปลงเป็น อิ ได้ ตัวอย่าง

วกุล-พิกุล วรณ-พิรณ

ถ้ามีอักษรอยู่หลัง แปลงเป็น อุ ฤ รร (รหัน) ได้ ตัวอย่าง

อุ-เซตวน-เซตุน

ฤ-ตฤก-ตฤก

รร-ปฎาก-บรรฎาก

ถ้าอยู่ที่สุดของศัพท์ แปลงเป็น อา ได้ ตัวอย่าง วิวากข-พิพษา

^{๘๖} พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), สยามสาธก วรรณสาทิศ, หน้า ๑-๓๒.

^{๘๗} นายมาลัย จันสัจจัย เปรียญ และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขิปปยงค์), วจนानุกรม หรือ ตำราแปลและประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๔๖๖), หน้า ๕-๑๓.

^{๘๘} สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา, หน้า ๙๗.

ถ้ามี ย อยู่หลัง เติม (ไม้ผัด) ได้ ตัวอย่าง มलय-มัลย

ถ้ามี ห อยู่หลัง แผลงเป็น เาะะ ได้ ตัวอย่าง คห-เคราะห์ ทห-เทาะห์

๒) อี ถ้าอยู่ที่สุดของศัพท์แผลงเป็น อี ไอ ได้ ตัวอย่าง

อี-เสนาปติ-เสนาปติ

ไอ-รวี-ราไฟ^{๘๙}

ถ้ามีอักษรอยู่หลัง แผลงเป็น อี เอ ไอ เอีย ได้ ตัวอย่าง

อี-มหิมา-มหิมา

เอ-วิตาน-เพदान

ไอ วิสาล-ไพศาล

เอีย-สิริ-เศียร

๓) อี มีอักษรอยู่หลังแผลงเป็น เอีย ได้ ตัวอย่าง

วีร-เพียร

๔) อุ ถ้ามีอักษรอยู่หลังแผลงเป็น อุ โอ เอา ร ได้ ตัวอย่าง

อุ-อาตุร-อาตุร

โอ-กุศล-โกศล

เอา-ยว-เยาว

ร-กฤษมพี-กระฤษมพี อุทย-อรัทัย^{๙๐}

แต่ที่แผลงเป็น ร นั้น ถ้าอยู่ที่สุดของศัพท์ ก็แผลงเป็น ร ได้ ตัวอย่าง อุชฺ-อรรชฺ สารฺ-สารชฺ

๕) อุ มีอักษรอยู่หลัง แผลงเป็น โอ ว ได้ ตัวอย่าง

โอ-ทรุเลข-โทรเลข

ว-มูล-มवल

๖) เอ มีอักษรอยู่หลังแผลงเป็น แอ ไอ ได้ ตัวอย่าง

แอ-เวชช-แพทย์

ไอ-เกวล-ไกวัล

แต่ที่แผลงเป็นไอนั้นถ้ามี ยย อยู่หลังต้องลบ ย เสีย ตัวหนึ่ง ตัวอย่าง เอยยกา-ไอยิกา

๗) โอ มีอักษรอยู่หลังแผลงเป็น เอา ได้ ตัวอย่าง โภณฑ-เกาทัณฑ์

(๒) แผลงพยัญชนะ นี้คือแผลงพยัญชนะ เป็นพยัญชนะดังนี้คือ

๑) ก ค จ ช ฎ ท ฌ ต ม น ป พ ม แล ส เหล่านี้สะกดอักษรที่มี อ การันต์ (คือมี

^{๘๙} นายมัลย จันสัจชัย เปரியู และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขิปปังคุ), วจนานุกรม หรือ ตำราแปลและประมวลศัพท์, หน้า ๕-๑๓.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๑๓.

อ เป็นที่สุด) แผลงเป็น รร (รหัน) ได้ตัวอย่าง ตก-ตรรก ออก-อรรค เป็นต้น

๒) ก ต ป อยู่หน้าอักษรแผลงเป็น กรุ ทรุ พรุ ด้ ตัวอย่าง

กร-เกลาส-ไกรลาส

ทร-ตป-ตระบะ

ปร-ปือติ-ปรีดี

พร-เวหุริย-ไพเราะ^{๙๑}

๓) ข มีอักษรอยู่หน้าแผลงเป็น ษ ได้ ตัวอย่าง สงคห-สมเคราะห์ สงเวช-สมเพช

๔) ง สกต แผลงเป็น ม ได้ ตัวอย่าง สงคห -สมเคราะห์ สงเวช - สมเพช

๕) จ สกตแลมี ฉ ซ้อนแผลง จ เป็น ศ แผลง ฉ เป็น ย ได้ ตัวอย่าง มจฉา-มัจยา

ติกิจฉา-ไตรภคยา

๖) ฎ สกต แผลงเป็น ษ ได้ ตัวอย่าง ทิฎฐิ-ทิษฐิ

๗) ฎ ต ป ว แผลงเป็น ฎ ต บ พ ได้ ในที่ทั้งปวง ตัวอย่าง

ฎ-ฎีกา-ฎีกา

ด-เตช-เตช

บ ปรม-บรม

พ-วร-พร

๘) ต สะกดอักษรที่มี อ การันต์ แผลงเป็น ศ ส ได้ ตัวอย่าง

ศ-ภตต-ภัสตา

ส-สตุธา-ศาสตา^{๙๒}

ถ้าอยู่ที่สุดของศัพท์ แผลงเป็น ร ได้ ตัวอย่าง ปตต-ปัตร

๙) ส มีศัพท์อื่นอยู่หน้า แผลงเป็น ศ ษ ได้ ตัวอย่าง มนส-มนัส วงส-วงษ

๑๐) ห มีอักษรอยู่หน้าแผลงเป็น ฬ ได้ ตัวอย่าง คาห-คาฬ

๑๑) ฟ มีอักษรอยู่หน้า แผลงเป็น พ ฬ ได้ ตัวอย่าง ครุฬ-ครุฑ จุฬา-จุฬา

๑๒) นอกจากนี้ยังมีบางศัพท์ซึ่งมีวิธีแผลงเป็นพิเศษคือ

จரியา แผลงเป็น จรรยา

เขฎฐา แผลงเป็น เจฎฐา^{๙๓}

ถ้า ฑ (อุปสรรคในบาลีไวยากรณ์) แผลงเป็น ฑร ฑุ ได้ ตัวอย่าง ฑุฬ-ฑรฬ ฑุฬ

^{๙๑} นายมาลัย จันสัจจัย เปรียญ และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขิปปังคุ), **วจนานุกรม หรือ ตำราแปลและประมวลศัพท์**, หน้า ๕-๑๓.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๑๓.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๑๓.

ถ้า นร อยู่หน้าอักษรอื่น แผลง นฤ ได้ ตัวอย่าง นรปาล-นฤบาล

ถ้า นิ (อุปสรรคในบาลีไวยากรณ์) แผลงเป็น นฤ นิร เนร เนียร ได้ ตัวอย่าง นิภย -นฤภย
นิรภย เนรภย เนียรภย

ถ้า ปญจ ปญญา แผลงเป็น เบญจ เบญญา ได้ ตัวอย่าง ปญจรงค์-เบญจรงค์ ราชปญญา-
ราชเบญญา

ถ้า ปบริหาร แผลงเป็น บรรหาร

ถ้า สฺ (อุปสรรคในบาลีไวยากรณ์) แผลงเป็น สร สว สฺร สฺว โส เสาว ได้ ตัวอย่าง สฺการ-สร
การ-สวการ สฺรการ สฺวการ โสการ เสาวการ

(๔) ลอดอักษร นี่คือลอบสระ ฤ พยัญชนะออกเสียงดังนี้

๑) อี อยู่หน้าอักษรลปได้ ตัวอย่าง วิชนี-พัชนี

๒) อุ มีอักษรอยู่หลังลปได้ ตัวอย่าง ปงสกุล-บังสกุล

๓) ก ค จ ช ญ ฎ ฏ ฑ ฒ ต ท น ป พ ม แล ล ส สะกดแลซ้อนกันเองลบเสียตัว
หนึ่งได้ ตัวอย่าง วกก-วิก วมคค-สมัค ฯลฯ^{๙๔}

(๕) เพิ่มอักษร นี่คือเติมพยัญชนะขึ้นอีกดังนี้

๑) ถ้า ข ฃ ฉ ฌ ฐ ฒ ถ ฒ ฎ ฏ อยู่หลังมีอักษร อ การันต์ เติม ก ค จ ช ฎ ฏ ต ท
ป พ ลงที่หน้าพยัญชนะเหล่านั้นได้ (คือเช่น ก เติมหน้า ข) ตัวอย่าง

สุนข-สุนักข

อฆ-อค์ฆ ฯลฯ

(๖) เพิ่มไม้ผัด นี่คือเติม ลงที่พยางค์ต้น ฤ พยางค์กลางดังนี้คือ

๑) เติม ที่มีอักษรมี อ การันต์ตัวต้น แลมี ก ค จ ช ญ ฑ ฒ ต ท น ป ม แล ย ล
ส สกต ตัวอย่าง

สก-สັก

ภค-ภັค ฯลฯ

๒) เติม ที่อักษร อ การันต์ ตัวกลางแลมีพยัญชนะดังกล่าวมาแล้วในข้อที่ ๑
สะกด ตัวอย่าง

อุทก-อุทัก

อุรค-อุรັค ฯลฯ^{๙๕}

(๓) เพิ่มวรรณยุกต์ นี่คือเติม (ไม้เอก) ที่อักษรมี อา อุ อู เอ โอ การันต์แลมี ห อยู่หลังด้วย

^{๙๔} นามมาลัย จันสัจชัย เปரியู และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขิปปยงค์), **วจนานุกรม หรือ**
ตำราแปลและประมวลศัพท์, หน้า ๕-๑๓.

^{๙๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๑๓.

(แต่ อุ ต้องแผลงเป็น อู เสียก่อน) ตัวอย่าง

พาท-พ่าห์

พยุห-พยุห์

มุห-มุห์

สนเทห-สนเทห์

โลห-โล่ (โอ แผลงเป็นเอา ก็เต็มวรรณยุคติได้ ตัวอย่าง เลาห-เล่าห์)^{๙๖}

จะเห็นได้ว่า การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย ซึ่งมีคำบาลีปะปนอยู่ในภาษาไทยในการพูดคุย การสนทนา และการเขียน เพื่อใช้ในการสื่อสารให้สามารถรู้เรื่องกันได้ตามที่ตนต้องการโดยการพูดคุยกัน การสนทนา และการเขียนเป็นต้น

๓.๓.๒ การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ คำว่า ชื่อ หรือ นาม หมายถึง สิ่งที่ใช้เรียกแทนตัวบุคคล อันสื่อถึงตัวบุคคลหนึ่งได้ทันที ใช้จำแนกลักษณะบุคคล ตลอดจนสิ่งของต่างๆทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ชื่อของเรานั้น จัดเป็น "สมมุติสัจจะ" ซึ่ง หมายถึง สิ่งสมมุติแทนตัวบุคคล ดังเช่นว่า ถ้ามีใครพูดถึงเรา อธิษฐานถึงเรา คิดถึงเรา เหล่านี้ สิ่งที่ทำให้จิตของเราจดลมาถึงตัวเราได้เร็ว ง่าย และชัดเจนที่สุด นั่นก็คือ ชื่อของตัวเรานั้นเอง ชื่อยังเป็นส่วนที่เสริมกำลังใจของตัวเราเอง หรือบั่นทอนจิตใจของเราเองก็ได้ ดังเช่น สตรีชื่อ กุลธิดา อันนี้มีความหมายดี ฟังแล้วไพเราะ มีความโดดเด่น เมื่อเอ่ยชื่อนึกหน้าได้ทันที และที่สำคัญจะต้องเป็นมงคล มีพลังในการเสริมชะตาชีวิต ไม่ใช่ไพเราะแต่มีดาวให้โทษแก่ชีวิต อันนี้ไม่จัดว่าดี นั่นคือ ชื่อที่ดีนั้น จะต้องมีความโดดเด่น ไพเราะ และที่สำคัญที่สุด จะต้องเสริมชะตาชีวิตให้กับเจ้าของได้ จึงจะนับว่าดีจริง ความสำคัญของชื่อคือ

- (๑) ชื่อ เป็นคำเรียกขานตราบจนตาย แม้สิ้นกายก็ยังมีคนเรียกขานอยู่
- (๒) ชื่อ ใช้เป็นคำระลึกถึง ใช้แยกตัวบุคคล ใช้เป็นคำอธิษฐานถึง
- (๓) ชื่อ เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต สร้างกำลังใจให้ชีวิต
- (๔) ชื่อ เป็นมงคลอย่างหนึ่งของชีวิต ช่วยเสริมชะตาให้เจริญรุ่งเรือง^{๙๗}

จะเห็นได้ว่า ชื่อมีอิทธิพลต่อชีวิตเราถึงปานนี้ ไม่ต้องมองไกล ตั้งแต่เกิดมา ท่านก็อยากเข้าโรงเรียนมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงดี เมื่อทำงานท่านก็อยากทำงานกับบริษัทชื่อเสียงดี เมื่อทำบุญท่านก็อยากไปทำวัด สถานที่ประกอบกิจการที่มีชื่อเสียงดี เหล่านี้ท่านเห็นริไม่ว่า ชีวิตของท่านนั้น

^{๙๖} นายมาลัย จันสัจจัย เปรียญ และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขิปปยงค์), **วจนานุกรม หรือ ตำราแปลและประมวลศัพท์**, หน้า ๕-๑๓.

^{๙๗} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, **บาลีวันละคำ**, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๐.

เกี่ยวข้องกับชื่อมากมาย ถ้าตัวเราเองนั้นมีชื่อที่ดี ที่ส่งเสริมชะตาชีวิต ส่งเสริมความรุ่งเรืองมั่นคงแก่
โหนด ส่วนลักษณะของชื่อที่ดีจะต้องประกอบด้วย

- (๑) ชื่อที่ดี ให้ความไพเราะทั้งในด้านอักษรศาสตร์และภาษาศาสตร์
- (๒) ชื่อที่ดี มีความเหมาะสมกับบุคคลทั้งในแง่ของเพศ คุณสมบัติ อาชีพ และดวงชะตา
- (๓) ชื่อที่ดี ให้เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ชื่อดีเมื่อผู้อื่นเรียก เสมือนดังคำอวยพรอันเป็นมงคลยิ่ง
แก่เจ้าของชื่อ
- (๔) ชื่อที่ดี ให้เป็นธรรมนามแทนตัวไปตลอดชีวิต จนกระทั่งตายก็ยังมีคนเรียกขาน
- (๕) ชื่อที่ดี มีพลังเสริมชะตาชีวิตไปในทางที่ดี ตั้งใจทำสิ่งที่ดีใดๆ ก็ประสบความสำเร็จ
ได้ผลเต็มที่
- (๖) ชื่อที่ดี มีความโดดเด่น เมื่อผู้อื่นนึกถึงแล้วจำได้ทันที
- (๗) ชื่อที่ดี เจ้าของชื่อถูกใจกับชื่อทันทีที่ได้รับ คือมีความรู้สึกที่ดีกับชื่อนั้นๆ มีความพอใจ
ที่จะใช้ชื่อนั้น

ความจริงเรื่องชื่อมิใช่เรื่องของพุทธศาสนา เพราะไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มไหนที่
พระพุทธเจ้าตรัสว่า เด็กเกิดวันนั้น ควรตั้งชื่อด้วยอักษรนั้น ห้ามใช้อักษรนั้น แต่ตรัสว่า ฤกษ์ดียามดี
มิได้ขึ้นอยู่กับดวงดาว แต่อยู่ที่การกระทำ ถ้าคุณทำดี พุทธิ คิทธิ ไม่ว่าจะไหน เวลาใด นับว่าฤกษ์ดี
ทั้งนั้น หรือคุณที่ตั้งชื่อไพเราะเพราะพริ้งถูกต้องตามหลักโหราศาสตร์หรืออะไรหลาย ๆ ศาสตร์
อย่างใดก็ตามถ้าคุณทำแต่ความไม่ดีก็หาเกิดมงคลแก่ตัวคุณไม่ นี่เป็นหลักการพระพุทธศาสนา หรือ
อุดมคติทางพระพุทธศาสนา

ส่วนการตั้งชื่อให้สอดคล้องกับธาตุจึงเหมือนเป็นการย้อนไปยังแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของ
มนุษย์โบราณจารย์กล่าวว่า ถ้าบุคคลได้ชื่อตามธาตุก็เหมือนกับได้อาหารที่ถูกปาก^{๙๙} และเป็นเรื่อง
จำเป็นอย่างหนึ่งในปัจจุบันนี้ คือ ทุกคนต้องมีชื่อ ทว่าชื่อนั้นจะต้องเข้ากับใคร อย่างไร ยังมี
ความสำคัญน้อยกว่านามสกุลซ้ำของใครไม่ได้ นอกจากตระกูลนั้นเขาอนุญาตหรือสืบลายโลหิตกัน
โดยตรงหรือทางอ้อม เช่น การสมรส หญิงจำต้องใช้นามสกุลสามี อย่างนี้เป็นต้น การตั้งชื่อเพื่อให้
ทราบหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการตั้งชื่อบุตรหลานของเราเอง เพื่อให้เป็นศรีแก่ตัวผู้ตั้งชื่อเอง และสกุลวงศ์
ของตน จึงจะขอแนะนำวิธีการเลือกคำตามลักษณะวันที่ดีต่อไปนี้

วิธีการตั้งชื่อตามตำราพรหมชาติ ทักษะของอักษรตามวัน สิทธิการริยะ ผู้ใดเพื่อให้ชื่อมี
ความหมาย เป็นสิริมงคล ถูกเกณฑ์ตามหลักโหราจารย์ ผู้นั้นพึงยึดหลักเกณฑ์อักษรที่ก่อให้เกิดสวัสดิ
มงคลนาม ตามทักษะวันทั้งหลายที่ตนเกิดไว้ มีดังนี้

- ๑) วันอาทิตย์ อะ อา อี อี อุ อุ เอ โอ

^{๙๙} พระกรรมที่ปิการจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก
จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

- ๒) วันจันทร์ ก ข ค ฆ ง
- ๓) อังคาร จ ฉ ช ซ ฌ ญ
- ๔) วันพุธ (กลางวัน) ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ
- ๕) วันพฤหัสบดี บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม
- ๖) วันศุกร์ ศ ษ ส ห พ ฮ
- ๗) วันเสาร์ ด ต ถ ท ธ น
- ๘) วันพุธ (กลางคืน) ย ร ล ว^{๙๙}

ตามเกณฑ์ ทักษาดังกล่าวนี้ อักษรประจำวันทั้งหลาย จึงเป็นเกณฑ์ตายตัว อย่างนี้

- ๑) วันอาทิตย์ หมวดสระ คือ อะ อา อี อี้ อือ อู เอ โอ
- ๒) วันจันทร์ หมวด ก คือ ก ข ค ฆ ง
- ๓) วันอังคาร หมวด จ คือ จ ฉ ช ซ ฌ ญ
- ๔) วันพุธ หมวด ฎ คือ ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ
- ๕) วันพฤหัสบดี หมวด ป คือ บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม
- ๖) วันศุกร์ เศษวรรค คือ ศ ษ ส ห พ ฮ
- ๗) วันเสาร์ หมวด ด คือ ด ต ถ ท ธ น
- ๘) วันพุธ (กลางคืน) เศษวรรค คือ ย ร ล ว

หลักเกณฑ์การตั้งชื่อ ตามหลักการนับวันตามทักษา ให้นับเวียนขวาเสมอ ทั้งชาย หญิง กล่าวคือ คนเกิดวันอาทิตย์ ให้นับตั้งแต่วันอาทิตย์ไป คือ ใช้วันของตนนั้นว่า บริวาร อายุ เดช ศรี มุละ อุตสาหะ มนตรี กาลกิณี ข้อสังเกต วันตามทักษานี้จะไม่เรียงกันอย่างไรวันในรอบสัปดาห์ที่เรารู้จักกันดีแล้ว เวลานั้นต้องดูทักษา จะเห็นได้ว่า ถึงวันพุธ (กลางวัน) แล้วจะนับเสาร์แล้วก็พฤหัสบดี พุธ (กลางคืน) แล้วไปหาศุกร์เป็นวันสุดท้าย อนึ่ง ท่านเกิดวันอะไร วันนั้นก็เป็บบริวารของท่าน ตามแผนภูมิ เพื่อสะดวกแก่การนับใคร่ขอนำมาแสดงไว้อย่างนี้ เกิดวัน บริวาร อายุ เดช ศรี มุละ อุตสาหะ มนตรี กาลกิณีคือ

- ๑) อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์
- ๒) จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ อาทิตย์
- ๓) อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ อาทิตย์ จันทร์
- ๔) พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร
- ๕) พฤหัสบดี ราหู ศุกร์ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์
- ๖) ศุกร์ อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤหัสบดี ราหู

^{๙๙} พลาติศัย สิทธิธัญกิจ, ตำราพรหมชาติ ร.ศ. ๑๒๐, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท รามารพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕๙.

๗. เสาร์ พฤษ ราหู ศุกร อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ

๘. ราหู ศุกร อาทิตย์ จันทร์ อังคาร พุธ เสาร์ พฤษ^{๑๐๐}

หมายเหตุ ราหู หมายถึง คนเกิดวันพุธ (กลางคืน) ซึ่งโหราศาสตร์แยกจากวันพุธ (กลางวัน) ไว้ต่างหาก

ความหมายทักษะ

บรวาร หมายถึง บุตร สามี ภรรยา ข้าทาส ชายหญิง รวมทั้งคนที่เราต้องการให้ ความอุปการะภายในครอบครัวเราทุกคนด้วย^{๑๐๑}

อายุ หมายถึง ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตของเรา

เดช หมายถึง อำนาจวาสนา เกียรติยศ ชื่อเสียง ตำแหน่งหน้าที่การงาน ตลอดจนการศึกษาเล่าเรียน ความรักใคร่ เกรงกลัว

ศรี หมายถึง หลักทรัพย์สิน เงินทอง ของใช้สอย สิริมงคล โชคลาภ ที่ได้มาเป็น สิ่งของต้องใช้จ่ายและที่จะได้ในภายหน้า

มูละ หมายถึง หลักทรัพย์เดิมที่ได้รับเป็นมรดกตกทอดมาถึงตน และมีอยู่ในปี ปัจจุบัน ตลอดจนฐานะญาติพี่น้องของเรา

อุสาหะ หมายถึง ความขยันหมั่นเพียร การทำงาน ผลสำเร็จจากงาน รวมถึงการ มีหัวใจริเริ่มและทิวิมานะ

มนตรี หมายถึง ผู้อุปถัมภ์คำชูเรา อันอาจจะได้แก่ บิดามารดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ ครู เจ้านายและผู้ให้ความช่วยเหลือเราทุกคน

กาลกิณี หมายถึง ความชั่วร้าย ศัตรู คู่อาฆาต คนไม่ถูกกัน ความไม่ดั่งงามต่าง ๆ รวมทั้งอุปสรรคนานาประการที่มาในทางเลว

ดังนั้น การตั้งชื่อ จึงจำเป็นต้องเลือกเอาเฉพาะอักษรที่ดีเป็นสิริมงคล นามแก่ตัวเราเท่านั้น โดยเฉพาะตัวอักษร กาลกิณี ให้เว้นเด็ดขาด ท่านว่าไม่ดีเลย ส่วนใหญ่ที่นิยมใช้กันมากก็เฉพาะอักษรที่เป็น เดช ศรี และมนตรี กล่าวคือ ใช้อักษรในหมวดที่ ๓ นั้น ปะปนกัน ตั้งเป็นชื่อเช่น ตั้งชื่อบุตร เป็นตัย^{๑๐๒} และชื่อนั้นก็ควรจะมี ความหมายและได้ความ มิใช่เอาอักษรโน้นปนอักษรนี้ แต่พอแปลดู ไม่ได้เรื่องราวอะไร ชื่อปัจจุบันนี้ปรากฏว่านิยมใช้ภาษาบาลีเป็นส่วนมาก ดังนั้นจึงมีมากกว่า ๑ พยางค์เสมอ บางคนชื่อยาวตั้ง ๕ พยางค์ก็มี โดยมากมักเป็นสตรี เพื่อความสะดวกของท่านจะตั้งชื่อ ขอบอกกล่าวไว้เลยว่า อักษรหมวดไหนไม่ควรใช้สำหรับผู้เกิดวันอะไร ต่อไปนี้

^{๑๐๐} พลาติศัย สิทธิธัญกิจ, ตำราพรหมชาติ ร.ศ. ๑๒๐, หน้า ๕๙.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

คนเกิดวันอาทิตย์ ไม่ควรใช้อักษร ศ ช ส ห พ

คนเกิดวันจันทร์ ไม่ควรใช้อักษร อะ อา อี อี อุ อุ เอ โอ

คนเกิดวันอังคาร ไม่ควรใช้อักษร ก ข ค ฆ ง

คนเกิดวันพุธ (กลางวัน) ไม่ควรใช้อักษร จ ฉ ช ฌ ญ

คนเกิดวันพฤหัสบดี ไม่ควรใช้อักษร ด ต ถ ท ธ น

คนเกิดวันศุกร์ ไม่ควรใช้อักษร ย ร ล ว

คนเกิดวันเสาร์ ไม่ควรใช้อักษร ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

คนเกิดวันพุธ (กลางคืน) ไม่ควรใช้อักษร บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เท่าที่สังเกต ชื่อที่หาค่ายากได้แก่ คนเกิดวันจันทร์เท่านั้น เพราะชื่อคนเกิดวันนี้ จะใช้อักษรที่ใช้พยัญชนะล้วน ๆ ไม่มีสระปะปนด้วยเลย เรามักจะเห็นชื่อคนที่เกิด วันจันทร์ ควรตั้งชื่อทำนองนี้ สมพร สมพล พชร (อ่านว่า พด -ชะ - ร) แปลว่า เพชร) กมล นพพร นคร กนก กนกวรรณ นภดล วรรณ กมลพรรณ มงคล วรเดช พยงค์ ทศพร ขจร ขจรยศ สงวน สงบ วรรณ พลพร สมมนต์ สติรดา และ สรชา เป็นต้น^{๑๐๓}

ตามที่ยกตัวอย่างชื่อสำหรับผู้ที่เกิดวันจันทร์มานี้แสดงว่า พอมีหามาตั้งชื่อได้บ้าง แต่ไม่มากเหมือนผู้เกิดวันอื่น ๆ สำหรับการันต์ ในชื่อว่า “ณงค์” นั้นก็พอยอมให้ใช้ได้ เพราะถือว่า การันต์ไม่ใช่จำพวกอักษรที่เป็นสระโดยตรงอนุโลมใช้กันได้ สมมุติท่านจะตั้งชื่อใครคนหนึ่ง เช่น คนเกิดวันอังคาร อักษรที่ไม่ควรใช้ เพราะเป็นกาลกิณี ได้แก่ อักษรหมวด ก ได้แก่ ข ค ฆ ง พอทราบอย่างนี้ ก็หาอักษรที่เป็น เดช ศรี มนตรีต่อไป

อักษรที่เป็นเดช สำหรับผู้เกิดวันอังคาร ได้แก่ ด ต ถ ท ธ น เป็นศรี ได้แก่ บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม เป็นมนตรี ได้แก่ สระทั้งหมด ดังนั้น สมมุติจะให้ชื่อผู้หนึ่งว่า “โพธิ์” แยกดูจะได้อย่างนี้ สระโอสระอิ และการันต์ เป็นมนตรีทั้งหมด พยัญชนะ พ เป็นศรี พยัญชนะ ธ เป็นเดช ดังนั้นชื่อนี้ก็ใช้ได้ เพราะพร้อมด้วยอักษรที่มีทั้งเดช ศรี มนตรี ทั้ง ๓ ประการที่คนชอบหาตั้งกันในปัจจุบันนี้ ชื่ออื่น ๆ เมื่อท่านเลือกพอใจแล้ว ก็ขอให้คิดแยกดูตามตัวอย่าง ดังกล่าว แล้วนั้นพอใจแล้ว ก็ขอให้แยกตามตัวอย่างดังกล่าวนี้

การตั้งชื่อให้เป็นมงคล อนึ่ง ไม่ว่าบุตรหลานท่านจะเกิดในวันอะไร พึงเลือกรายชื่อเรียงลำดับอักษรที่นำมากล่าวไว้ดังต่อไปนี้

(๑) ผู้เกิดวันอาทิตย์ หมายถึง ชื่อเสียง เกียรติยศ ตำแหน่ง หน้าที่การงาน^{๑๐๔} หมวดสระ (อ) อะ อา อี อี อุ อุ เอ โอ

^{๑๐๓} พระกรรมที่ปิภาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๕๖.

^{๑๐๔} จำรัส ศรี, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สกสค.ลาดพร้าว, ๒๕๖๐), หน้า ๔.

(ชาย) อติศักดิ์ อนุชิต อติสร อนุพงศ์ อติเรก (ดิเรก) โอนชา อนันต์ อาจินต์ อนุกุล อานนท์ อุทัย อุเทน อภิเดช อภิรักษ์ อมรเทพ อเนกพงศ์ อนุสรณ์ อุกกฤษฎ์ อุดมศักดิ์ อุดมพงษ์

(หญิง) อรอนงค์ อรพรรณ อมรศรี อรพินท์ อมรรัตน์ อรวรรณ อรทัย อังคณา อนุคนาด อัจฉรา อัมพรศรี อุบล อารีรัตน์ อุดมลักษณ์ อุไรศรี อุไรวรรณ อุษณา อุษา อุษณี อาภาศรี อาภัสรา อาศิรา อาจารย์เป็นต้น^{๑๐๕}

(๒) ผู้เกิดวันจันทร์ หมายถึง กิจการของสตรี คู่ครอง คนรัก ครอบครัว ความสุข^{๑๐๖}
หมวด ก ข ค ง

(ชาย) กนก กอบชัย กนกศักดิ์ เกษม กมล กัมพล กรีธา เกียรติ กัมปนาท เกียรติศักดิ์ กำจร เกียรติไกร กำแหง โกฏล กอบเดช โกเมนทร์ โกวิท กิตติ เกริกชัย ไกรสร กิตติ เกริกชัย ไกรสร เกริกฤทธิ เกียรติเดช

(หญิง) กนกวรรณ กองคำ กนกศรี กรองกาญจน์ กมลศรี กัลยาณี กมลมาลย์ กิ่งแก้ว กรองแก้ว กิ่งกาญจน์ กรองทอง โกสุม กาญจนา กุสุมา เกษมศรี เกศินี เกษมณี เกศกนก

อักษร ข (ชาย) ขจรพงศ์ ขวัญชัย ขจรเกียรติ ขจรศักดิ์ ขุนณรงค์ ขุนแผน
ขุนทอง

(หญิง) ขนิษฐา ขวัญเรือน ขวัญชีวา ขวัญแก้ว ไชศรี ชันทอง
(ชาย) คำรณ คำรบ คำแหง คำนวน ครรชิต ครรชิตพล คัมภีร์ โคจร คมคาย
คุณากร

(หญิง) เครือวัลย์ คะนิงนิจ คัมภีร์พรรณ คะนิงครวญ โคมแก้ว คำหอม
อักษร ง

(ชาย) งาม งามพงศ์ งามพันธ์ เงิน งามพร้อม งามพิศ

(หญิง) งามจิต เงินยวง งามเนตร งามพรรณ งามพร้อม งามพิศ งามวิภา งามวิไล
เป็นต้น^{๑๐๗}

(๓) ผู้เกิดวันอังคาร หมายถึง กิจการของเพศชาย ความเข้มแข็ง การต่อสู้ เติบโตทางไกล^{๑๐๘} หมวด จ ฉ ช ซ ฌ ญ

(ชาย) จริญญา เจริญ จรัส จตุรพ จักรพงศ์ จักรพันธ์ เจนณรงค์ จิระพงศ์ จำริญ

^{๑๐๕} พระกรรมที่ปีกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๘๗.

^{๑๐๖} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

^{๑๐๗} พระกรรมที่ปีกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๓๘.

^{๑๐๘} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

(หญิง) จงกล จงกลนี จรัสศรี เจริญพงศ์ เจริญศรี จันทร์ฉาย จันทิมา จิราวรรณ
เจือจันทร์ จุไรวรรณ จุฑา เจตน์ จุฑามาศ จำลองลักษณ์ จารุวรรณ

(ชาย) ฉลาด เฉลียว เฉลิม โฉลก เฉลิม โฉลก (หญิง) ฉลวย ฉวีวรรณ ฉันทนา
เฉลิมขวัญ เฉลิมศรี โฉมฉาย โฉมศรี ไฉไล

(ชาย) ชนะ ชะลอ ชัยยันต์ ไชยวัฒน์ ชวาล โชติ ชูศักดิ์ ชัยวัฒน์ ชำนาญ ชูเกียรติ
ชิตพล ชาญณรงค์

(หญิง) ชวนชื่น ชวนชม ชวนพิศ ชวลา ชมพู ช่อมภา ชื่นกมล ชื่นจิต ชูศรี โชติ
มณี ชุมสาย ชุติมา ชุติกา ชุติกาญจน์เป็นต้น^{๑๐๙}

(๔) ผู้เกิดวันพุธ (กลางวัน) หมายถึง การเจรจา ติดต่อกับ ข่าวดสาร^{๑๑๐} อักษร ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ
ณ

(ชาย) ณัฐวุฒิ ณรงค์ศักดิ์ ฐาгур ณรงค์ ณรงค์ฤทธิ์ ฐานันดร

(หญิง) ฐิติมา ฐาปนี ฐิตาพร ฐิตาภา เป็นต้น^{๑๑๑}

(๕) ผู้เกิดวันเสาร์ หมายถึง การทำพิธีไสยศาสตร์ คาถาอาคม แก้อาถรรพณ์ สร้าง
เครื่องรางของขลัง^{๑๑๒} หมวด ด ต ถ ท ธ น

(ชาย) ดวง ดนัย ดรุณ ดำเกิง ดำรง ดิเรก เดชฤทธิ์ ดิลก เดิมพงศ์ เดิมศักดิ์ ถนัด
กิจ ถนอม ถาวร ถวัลย์ ถวิล ทศพล ทักษิณ ทวีศักดิ์ ทินกร เทียนชัย ธานี ธานินทร์ ขวัญชัย ธีร
ศักดิ์ ธีร ธาดา นคร นภดล นันทน์ นิคม นิกร นิตย เนตร นิเวศน์ นิพนธ์ นรินทร์

(หญิง) ดรุณี ดวงใจ ดวงเดือน ดวงกมล ดารารัตน์ เดือนฉาย ดุษฎี เตือนใจ
เตือนจิต เต็มศรี ถนัดศรี ถนอมศรี ถนอมพรรณ ถนิมรักษ์ เฉลิมศรี ถวิลจิต ทศพร ทศนีย์ เทียมแข
ทิพย์รัตน์ เทียนทอง ธีญญลักษณ์ ธิตา ธาร ธิติมา ธิดารัตน์ ธารารัตน์ นงคราญ นงนุช นงเยาว์ นง
ลักษณ์ เนาวรัตน์ นลินี นวลอนงค์ นันทนา นันทรัตน์ นัยนัปปร เป็นต้น^{๑๑๓}

(๖) ผู้เกิดวันพฤหัสบดี หมายถึง ผู้ใหญ่ ใหญ่ ใหญ่ เล่าเรียนวิชาการ^{๑๑๔} หมวด บ บ ป ผ ฝ
พ ฟ ภ ม

(ชาย) บัญชา บำรุง บรรจบ บันลือ บัลลังก์ บุศย์ บัญชร บรรเจิด บรรเทา
บัณฑิต บุญญฤทธิ์ บุญส่ง บุญญติ บันเทิง บัญชา ประถม ปฐม ประจวบ ประจักษ์ ปราจีน ประมวล

^{๑๐๙} พระกรรมที่ปิกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๑๑๒.

^{๑๑๐} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

^{๑๑๑} พระกรรมที่ปิกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๗๓.

^{๑๑๒} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

^{๑๑๓} พระกรรมที่ปิกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๔๙.

^{๑๑๔} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

ประภาส ประสาร ประเสริฐ ประสงค์ ประสิทธิ์ ปรีดี ปรีชา แพน แป้ว ผดุงพล ผดุงพงษ์ พจน์ โปยม
พรหม พัฒน์ พิชัย พิบูล พิเชษฐ์ พิษณุ พิทักษ์ พิพัฒน์ พงศ์ศิริ พิสิทธิ์ ไพบุลย์ ไพโรจน์ ไพศาล เพทาย
ภักดี ภาณุพงศ์ ภาณุโย ภาสกร มงคล มন্ত্রী มานัส มนูญ มาโนช เมธี ไมตรี มาโนชญ์ มานิต

(หญิง) บัวแก้ว บานชื่น บุหงา บุญลือ บุญยมาศ เบญจรงค์ เบญจมาศ เบญจ
วรรณ บุญยรังสี บัวลอย บัวโรย บุขบา เบญจกานี ใบเงิน ใบทอง ปฐมาวดี ปทุม ปทุมวดี ประสาคร
ปิยธิดา ปรียา เปรมกมล เปรมจิต เปรมใจ เปลวใจ เปี่ยมสุข ผกามาศ ผกาวดี ผ่องศรี ผ่องอำไพ ผุสดี
พจมาลย์ พรพิมล พิไลวรรณ พิกุลแก้ว พิกุลทอง เพราพิลาส พวงผกา พงศ์ผกา พิสมัย เพลินพิศ พูน
ศรี ทิพย์ เพชรา ทิพยา พิจิตรา พุทธรักษา ไพรวรรณ ไพจิตรา ภาณุมาศ ภัทรา ภัศรา ภารดี ภัทรศรี
มันทนา มลิวัลย์ มลลิว มัทธิ มารยาท มาลินี มารศรี แม้นมาศ มัลลิกา มิตรสินี มุกตาภา เป็นต้น^{๑๑๕}

(๓) (ผู้เกิดวันพุธ (กลางคืน) หมายถึง การเจรจา ติดต่อกับ ข้าววสาร^{๑๑๖} หมวด เศษวรรค ย
ร ล ว

(ชาย) เย็น ยอด เยี่ยม ยุติ ยุทธ์ ยศ ยงยุทธ์ โยธิน โยธา ระเบียบ รักรักษ์ รัตน์ ระพี
ราหุล โรม เจริญญะ ไรจน์ ฤทธิ เรืองชัย ไรจน์ศักดิ์ เลิศ เลอพงศ์ เลอศักดิ์ หล่อ เลื่อน ล้อมพงศ์ วงศ์
วสันต์ วิกรม วิวัฒน์ วิชัย วิชิต วิรุฬห์ วิสุทธิ์ วิทยา

(หญิง) युพา युพิน युพดี เยาวมาลย์ เยาวเรศ เยาวลักษณ์ เย็นฤดี เย็นจิตร ระพี
พรรณ รสสุคนธ์ เรณู รื่นฤดี ไร่ไพ ไร่ไพพรรณ รัตนา รัตนภรณ์ รังสินี รุ่งรัตน์ รุ่งนภา รุ่งเพชร ลลิตา
ลักขมี้ ลักขณา ลาวัลย์ ลินจง ลัดดา วงศ์เดือน วันเพ็ญ วิไลวรรณ วิจิตรา วิสาขา วิมาลา วรรณภา
วรรณิ วิรวรรณ วิไลพร วิไลลักษณ์ เป็นต้น^{๑๑๗}

(๔) ผู้เกิดวันศุกร์ หมายถึง การเงิน ค้าขาย เปิดห้างร้าน ธนาการ ความงาม ความรัก
ศิลปะ ธุรกิจบันเทิง^{๑๑๘} หมวด เศษวรรค ศ ษ ส ห

(ชาย) สกล สกฤ สกกรานต์ สงบ สงวน สง่า สลิต สมบูรณ์ สมศักดิ์ สมาน สมาธิ
สมาบัติ สมัย สรศักดิ์ สันติ เสถียร ศรีรัตน์ สนิท สุพจน์ สุรินทร์ สุริยา สุวรรณ สุมิตร สุขเมธ สุขภัทร
หอมหวาน หิรัญ เหม หาญ เหมดี

(หญิง) สะคราญ สไบทอง สไบทิพย์ สมจิต สมพร ศรีสมร ศรีสุดา ศศิโสเม ศศิ
ฉาย ศศิธร ศรีวรรณ ศรีสง่า สมประสงค์ สร้อย สุภาวดี เสาวคนธ์ เสาวลักษณ์ สิริมา โสภิตา แสง
เสริมศรี ส่องศรี แสงแข โสภา ศรีใส หทัยา เหมวรรณ หงศ์เหม เหมรัศมี เป็นต้น^{๑๑๙}

^{๑๑๕} พระกรรมที่ปิกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๑๔๔.

^{๑๑๖} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

^{๑๑๗} พระกรรมที่ปิกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๑๐๓.

^{๑๑๘} จำรัส ศิริ, ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐, หน้า ๔.

^{๑๑๙} พระกรรมที่ปิกาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, หน้า ๖๙.

จะเห็นได้ว่า ภาษาบาลีมีอิทธิพลในการตั้งชื่อของบุคคลเป็นจำนวนมาก ชื่อแม้จะเป็นสิ่งสมมติก็จริง แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้คน และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

๓.๔ วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน

วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราจะได้ใช้ภาษาบาลีในการ พูด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) คำว่า กาย^{๑๒๐} อ่านว่า กา-ยะ ในภาษาไทยใช้อย่างเดียวกับบาลี อ่านว่า กาย คำว่า “กาย” มีรากศัพท์มาจาก กุ (= สิ่งที่น่าเกลียด) + อาย (อายะ = ที่มา, ที่เกิดขึ้น) ลบสระ อุ ที่ กุ = กาย แปลว่า “ที่เกิดขึ้นสิ่งที่น่ารังเกียจทั้งหลาย” “กาย” ในความหมายทั่วไป คือ กอง, หมวดหมู่, ที่รวม, ชุมนุม, การรวมเข้าด้วยกัน, จำนวนที่รวมกัน “กาย” มีความหมายพื้นฐาน ดังนี้

๑) ที่รวมแห่งอวัยวะทั้งหลาย หรือชุนุมแห่งรูปธรรม คือ ร่างกาย บางทีเรียกเต็มว่า “รูปกาย”

๒) ประชุมแห่งนามธรรม หรือกองแห่งเจตสิก เช่น ในคำว่า “กายปัสสัทธิ” (กา-ยะ-ปัต-สัด-ติ = ความสงบเย็นแห่งกองเจตสิก) บางทีเรียกเต็มว่า “นามกาย” (แต่ในบางกรณี นามกาย หมายถึงนามชั้นทั้งหมดทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือทั้งจิตและเจตสิก) นอกจากความหมายพื้นฐาน ๒ อย่างนี้แล้ว ยังมีความหมายปลีกย่อยและความหมายเฉพาะตามข้อความแวดล้อมอีกหลายอย่าง เช่น

๑. กายสัมผัส (กา-ยะ-ส่า-ผัส = สัมผัสทางกาย) หมายถึงกายประสาทที่รับกระทบเย็น-ร้อน อ่อน-แข็ง ดิ่ง-ไหว

๒. กายทุจริต (ทุจริตด้วยกาย) หมายถึงการใช้ร่างกายกระทำการกรรม คือเคลื่อนไหวแสดงออกและทำการต่างๆ

๓. กายสุข (สุขทางกาย) หมายถึงสุขทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งคู่กับเจตสุขหรือสุขทางใจ

๔. กายภาวนา (การพัฒนากาย) หมายถึงการรู้จักปฏิบัติให้ได้ผลเป็นความดีความเจริญ ด้วยการใช้ตา หู จมูก ลิ้น และกาย^{๑๒๑}

ส่วนในพจนานุกรมเพื่อศึกษาพุทธศาสน์กล่าวว่า กาย คือ กาย ร่างกาย ตัว ตน มีวิเคราะห์ว่า เอกกาเปกขาย อปฺปฐฐเฐน กสงฆาตา อวยวา อายนติ เอตถาติ กาโย ที่เป็นไปแห่งอวัยวะทั้งหลาย

^{๑๒๐} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๗๔.

^{๑๒๑} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๒๐.

ที่ชื่อว่ากาย เพราะมีน้อยโดยฟังแต่ละอย่าง (ก บทหน้า อาย-ธาตุในความหมายว่าไป เป็นไป อ-ปัจจัย^{๑๒๒})

(๒) คำว่า เกสร^{๑๒๓} อ่านว่า เก-สะ-ระ ภาษาไทยใช้ในรูปเดียวกัน อ่านว่า เก-สอน “เกสร” แปลตามรากศัพท์ว่า ๑. “สิ่งที่ร่วงลงไปในน้ำ” ๒. “สิ่งที่เป็นไปอยู่บนดอกบัว” ๓. “สิ่งที่เล็กละเอียด” ความหมายเดิมจึงมุ่งหมายเฉพาะ “เกสรดอกบัว” ต่อมาขยายไปถึงเกสรของดอกไม้อื่นๆ ทั่วไป และยังแปลว่า ไม้บุนนาค, พิกุล, และมหาหิงคุ์ ได้อีกด้วย นอกจากนี้ “เกสร” ยังหมายถึง “ขนสร้อยคอสัตว์” โดยเฉพาะสัตว์หรือสิงโต ความหมายนี้มาจากคำว่า เกส (ผม) + ร หรือ อร ปัจจัย = เกสร แปลว่า (มีผม)

ส่วนสิงโตหรือราชสีห์ ภาษาบาลีว่า “เกสรี” (เก-สะ-รี) ประกอบด้วย เกส + ร + อี = เกสรี แปลว่า “สัตว์ที่มีผม” คือมีขนฟูที่คอ ภาษาไทยแผลงรูปเป็น ไกรศร หรือ ไกรสร “เกสร” ที่หมายถึงเรณูหรือผงเหลืองที่มีอยู่ในดอกไม้ ภาษาไทยคำเก่าสะกดว่า “เกษร” ใช้ ษ ฤชี เดียวนี้ใช้ ส เสือ ตรงตามคำเดิม

(๓) คำว่า คัมภีร์^{๑๒๔} อ่านว่า คำ-พี-ระ ในภาษาไทยใช้ว่า “คัมภีร์” อ่านว่า คำ-พี คำนี้เป็นคุณนาม (คำวิเศษณ์) แปลว่า ลึก, ลึกซึ้ง, หยั่งไม่ถึง, มีหลักดี, สุขุม, สัจเจตยาภ. ยากยิ่ง ในภาษาไทยมักหมายถึงหนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนาหรือโหราศาสตร์ เป็นต้น คัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท เฉพาะที่เป็นหลักคำสอน แบ่งระดับชั้นดังนี้

๑) พระไตรปิฎก ประมวลคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า เป็นหลักฐานชั้นที่หนึ่ง (ข้อมูลระดับปฐมภูมิ) รวบรวมขึ้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ๓ เดือน บางที่เรียกว่า “พระบาลี” หรือเรียกควบกันเป็น “พระบาลีพระไตรปิฎก” พิมพ์เป็นอักษรไทยแบ่งเป็น ๔๕ เล่ม

๒) อรรถกถา คัมภีร์อธิบายความในพระไตรปิฎก ฉบับที่พิมพ์แล้วมีประมาณ ๖๐ เล่ม

๓) ฎีกา คัมภีร์อธิบายในอรรถกถา

๔) อนุฎีกา คัมภีร์อธิบายความในฎีกา

คัมภีร์ทุกระดับต้นฉบับเป็นภาษาบาลี เหตุที่ “คัมภีร์” มีความหมายไปถึง “หนังสือตำราที่สำคัญทางศาสนา” คงเป็นเพราะหนังสือเหล่านี้มีข้อความลึกซึ้งและเข้าใจยาก อันเป็นความหมายของคำว่า “คัมภีร์”

^{๑๒๒} พระมหาโพธิวงษาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๒๒๑.

^{๑๒๓} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๘๔.

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓.

(๔) คำว่า คาธา^{๑๒๕} อ่านตรงตัวว่า คา-ธา ในภาษาบาลี คำว่า “คาธา” หมายถึงคำประพันธ์ประเภท “ร้อยกรอง” อย่างที่ภาษาไทยเรียกว่า กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ คาธาบทหนึ่งจะมี ๔ บาท หรือ ๔ วรรค จำนวนแต่ละวรรคและตำแหน่งภายในวรรคที่จะต้องใช้เสียงสั้น-ยาว หน้า-เบา เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของคาธาแต่ละชนิด ทำนองเดียวกับกาพย์กลอนของไทยที่กำหนดว่าคำไหนต้องสัมผัสกับคำไหน คาธา ในความหมายว่า “ร้อยกรอง” นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฉันท”^{๑๒๖}

ในภาษาไทย คำว่า “คาธา” มักเข้าใจกันว่าเป็นคำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้เสกเป่าหรือรำยมนต์ขลังให้เกิดเป็นอิทธิฤทธิ์บันดาลผลที่ต้องการ อย่างที่เรียกว่า “คาธาอาคม” เช่นพูดว่า “เสกคาธา”^{๑๒๗}

(๕) คำว่า จราจร^{๑๒๘} อ่านว่า จะ-รา-จอน “จราจร” ตามรูปศัพท์ประกอบด้วย จร + อาจร = จราจร ในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ บอกความหมายของ “จราจร” ไว้ว่า “การที่ยวดยานพาหนะ คน หรือสัตว์พาหนะเคลื่อนไปตามทาง”^{๑๒๙} คำว่า “เคลื่อนไปมา” ส่องเจตนา “จร” ให้หมายถึง “ไป” และ “อาจร” ให้หมายถึง “มา” ทำนองเดียวกับ คมน = ไป, อาคม = มา : คมนาคม = การไปมา

ในภาษาบาลี “จร” (จะ-ระ) แปลว่า การเที่ยวไป, การเดินไป, ผู้ถูกให้ไปส่งข่าว, คนท่องเที่ยว, จารบุรุษ, คนสอดแนม “อาจร” (อา-จะ-ระ, คำกริยาเป็น อาจรติ) แปลว่า ประพฤติ, ปฏิบัติ, กระทำ, ช่างเสพ, เหยียบ, ผ่านไป

จะเห็นได้ว่า “จร” แปลว่า “ไป” แต่ “อาจร” ไม่ได้แปลว่า “มา” และในคัมภีร์ก็ไม่พบคำว่า “จราจร” ตรงๆ = “การเคลื่อนไปตามทาง” จึงเป็นบาลีตามภูมิปัญญาไทยอีกคำหนึ่ง

(๖) คำว่า จักขยานยนต์ (บาลีไทย) อ่านว่า จัก-กะ-ยาน-ยนต์ ประกอบด้วยคำบาลีว่า จก + ยาน + ยนต์ “จก”^{๑๓๐} (จัก-กะ) แปลว่า ล้อรถ, แผ่นกลม, วงกลม “ยาน” (ยา-นะ) แปลว่า การไป, การดำเนินไป, สิ่งสำหรับทำให้เคลื่อนไป, พาหนะ “ยนต์” (ยัน-ตะ) แปลตามศัพท์ว่า “สิ่งที่ทำกิจการอย่างต่างๆ ได้” หมายถึงสิ่งที่คิดขึ้น, สิ่งประดิษฐ์, เครื่องมือ, เครื่องยนต์, กลไก ความหมายที่คุ้นกันที่สุดคือ “เครื่องยนต์” คำนี้ภาษาไทยเขียนว่า “ยนต์” (ยน) จก + ยาน = จกขยาน เราเขียน

^{๑๒๕} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๙๔.

^{๑๒๖} พระมหาโพธิวงษาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๒๒๑.

^{๑๒๗} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๓๑.

^{๑๒๘} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๐๒.

^{๑๒๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๓๐๓.

^{๑๓๐} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๐๐.

อิงสันสกฤตเป็น “จักรยาน” แปลตามศัพท์ว่า “พาหนะที่มีล้อ” ตามนัยนี้ พาหนะที่มีล้อทุกชนิดสามารถเรียกว่า “จักรยาน” ได้

แต่เนื่องจากคำนี้เราบัญญัติเทียบคำอังกฤษว่า bicycle “จักรยาน” จึงหมายเฉพาะรถชนิดนั้น (พจนานุกรมอังกฤษ-บาลี แปล bicycle เป็นภาษาบาลีว่า จกุกยัค = รถที่มีล้อคู่) “ยนต์” เป็นคำขยาย ถ้าเป็นบาลีต้องอยู่ข้างหน้า เป็น “ยนต์จกุกยาน” แต่ภาษาไทยคำขยายมักอยู่หลัง จึงเป็น จักรยาน + ยนต์ = จักรยานยนต์ = รถที่มีล้อสองล้อเหมือนรถจักรยาน แต่ขับเคลื่อนด้วยกำลังเครื่องยนต์^{๑๓๑}

(๓) คำว่า ญาติ^{๑๓๒} อ่านว่า ยา-ติ ภาษาไทยเขียนเหมือนกัน อ่านว่า ยาด “ญาติ” แปลตามศัพท์ว่า “ผู้อันเขารู้กันว่าเป็นใคร” ความหมายในภาษาไทยคือ “คนในวงศ์วานที่ยังนับรู้กันทางเชื้อสายฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่”

ในทางวินัยของสงฆ์ ท่านให้นับญาติ ๗ ชั้น คือ นับทางมารดาภิเษก ทางบิดาภิเษก ชั้นตนเองเป็น ๑ ข้างบน ๓ คือ ๑. ชั้นพ่อแม่ ๒. ชั้นปู่ย่าตายาย ๓. ชั้นทวด ข้างล่าง ๓ คือ ๑. ชั้นลูก ๒. ชั้นหลาน ๓. ชั้น-เหลน รวมเป็น ๗ ชั้น ชั่วคน หรือ ๗ ชั่วโคตร ดังคำที่พูดกันว่า “ใครทำผิดร้ายแรงให้เอาไปตัวหัว ๗ ชั่วโคตร” ก็หมายถึงญาติ ๗ ชั่วคนนี้ ที่นับเพียงแค่ว่า ๗ ชั่วคน ก็เพราะคนเราจะมีชีวิตอยู่ได้เห็นกันก็มักเพียง ๗ ชั่วคนนี้เท่านั้น

(๔) คำว่า ตริย ตู-ริ-ยะ^{๑๓๓} หรือดนตรี ในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ บอกไว้ว่า “ดนตรี : เสียงที่ประกอบกันเป็นทำนองเพลง, เครื่องบรรเลงซึ่งมีเสียงดังทำให้รู้สึกเพลิดเพลิน หรือเกิดอารมณ์รัก โศก หรือรื่นเริง เป็นต้น ได้ตามทำนองเพลง”^{๑๓๔} และบาลีก็คือ “ตนติ” (ต้น-ติ) แปลว่า

- ๑) คัมภีร์, ข้อความในพระไตรปิฎก
- ๒) แนว, เส้นสาย, สายตระกูล; แบบแผนที่มีมาแต่เดิม
- ๓) เชือกหรือสายพิน รวมทั้งสายของเครื่องดนตรีอื่นๆ

เฉพาะความหมายที่ ๓ นี้ ฝรั่งแปล “ตนติ” ว่า the string or cord of a lute ทำให้นึกถึงคำว่า “วงสตริง” “คอร์ดกีตาร์” ที่คอดนตรีพูดกัน ต เต่า ในบาลีสันสกฤต ไทยเราแปลงเป็น ด เด็ก เช่น ตล เป็นดล, ดาวตึง เป็น ดาวตึงส์ ดังนั้น “ตน-” จึง = ต้น แล้วเป็น ดน-“ติ” เป็น “ตริ” แล้วก็เป็น “ตริ” ในภาษาไทย เช่น มนติ = มนตริ แล้วเป็น มนตริ เพราะฉะนั้น ตนติ = ตนตริ = ดนตริ

^{๑๓๑} นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๓๗.

^{๑๓๒} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๑๖.

^{๑๓๓} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๒๕.

^{๑๓๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๔๒๑.

“ดนตรี” ในความหมายเดิมนั้นเป็นเครื่องสาย บรรเลงด้วยการดีดหรือสี กาลต่อมาจึงรวมไปถึงเครื่องบรรเลงอื่นๆ ด้วย

(๙) คำว่า ทวาร^{๑๓๕} เขียนแบบไทย อ่านว่า ทะ-วาน เขียนแบบบาลี “ทวาร” (มีจุดใต้ ท) อ่านว่า ทวา-ระ (ท ว ควบ ออกเสียงเหมือน ทัว-อา) คำแปล “ทวาร” ที่เราทราบกันดีคือ “ประตู” “ทวาร” คำหลักคือ ทวิ = ทวา = สอง แปลตามศัพท์ว่า

- ๑) ช่องที่เป็นคนสองคนเข้าออก = เข้าคน ออกคน
- ๒) ช่องที่เป็นไปแห่งบานสองบาน = เล็งถึงลักษณะประตูที่มีสองบาน
- ๓) ช่องที่มีกิจสองอย่าง คือเข้าและออก”
- ๔) ช่องที่เป็นเครื่องระวางรักษา = ใช้เป็นที่ตรวจตราเมื่อเข้าออก (เฉพาะคำแปลนี้

คำหลักคือ ทวา (ธาตุ) = ระวางรักษา)

แต่เพราะ “ทวาร - ประตู” มุ่งหมายสำหรับเข้าหรือออก ดังนั้น “ทวาร” จึงมีความหมายโดยนัยด้วย คือ ช่อง, ช่องตามร่างกาย, ทางรับรู้อารมณ์ (เช่น จักขุทวาร = รับรู้ทางตา), ทางทำกรรม (เช่น กายทวาร = ใช้ร่างกายทำ)^{๑๓๖}

(๙) คำว่า ทูต^{๑๓๗} อ่านว่า ทู-ตะ ใช้ในภาษาไทย เขียนเหมือนบาลี อ่านว่า ทูต “ทูต” แปลตามศัพท์ว่า “ผู้อันเขาส่งไป” “ผู้เดือนร้อน” (เพราะจะต้องผจญการต่างๆ แทนเจ้าของเรื่อง) หมายถึง ผู้ไปทำการแทน บางตำรา “ทูต” ใช้ “ทูร” (ทู-ระ) แทนได้ โดยความหมายว่า “ผู้ถูกส่งออกไปไกล” “ทูร” แปลตามศัพท์ว่า “ที่ไปถึงโดยยาก” หมายถึง ไกล, ห่าง, ห่างไกล ตรงกันข้ามกับ “อาสนน” (อา-สัน-นะ) และ “สนติก” (สัน-ติ-กะ) ซึ่งแปลว่า “ใกล้” หรือใช้ศัพท์ปฏิเสธว่า “อวิทูร” (อะ-วิ-ทู-ระ) แปลว่า “ไม่ไกล” เวลาไปฟังสวดพระอภิธรรมจะได้ยินคำสวดตอนหนึ่งว่า “ยัง ทูเร วา สันติเก วา” ก็คือคำบาลีที่กล่าวถึงนี้แปลว่า “สิ่งที่ตามองเห็น จะอยู่ไกลก็ตาม อยู่ใกล้ก็ตาม จัดเป็นหมวดหนึ่ง เรียกว่า รูป” “ทูต” คำนี้บางคนเข้าใจผิดใช้ตัว ท มณโฑ หรือ ท หั่วแตก เหมือน ที่ขายุโก (ท ทหาร) เขียนผิดเป็น ที่ขายุโก ข้อสังเกตว่า ท ทหาร แม้รูปร่างจะใกล้กับ ท มณโฑ แต่ถ้าเขียนผิด คำ ความหมายก็ผิดไปไกล

ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์หรืออธิบายว่า ทูต หมายถึง ทูต พ่อสื่อ ผู้ไปทำการแทน วิเคราะห์ว่า ทูยเต เปสียเตติ ทูโต ผู้อันเขาส่งไป (ทู-ธาตุในความหมายว่าไป ถึง เป็นไป ต-ปัจจัย ที่ชะอุ-เป็นอุ^{๑๓๘}

^{๑๓๕} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๓๒.

^{๑๓๖} นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, บาลีวันละคำ, ๕๓.

^{๑๓๗} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๔๐.

^{๑๓๘} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๔๓๖.

(๑๑) คำว่า ธรรมดา คำนี้มาจากบาลีว่า “ธมฺมดา”^{๑๓๙} อ่านว่า ทำ-มะ-ดาใช้ในภาษาไทยว่า “ธรรมดา” เป็นคำที่เข้าใจกันทั่วไปจนไม่ต้องแปล ธมฺม + ดา = ธมฺมดา “ธมฺม-ธรรม” แปลตามศัพท์ว่า “สภาพที่ทรงไว้” มีความหมายหลากหลาย ความหมายกลางๆ คือ ธรรมชาติ ปกติ “-ดา” เป็นคำทางไวยากรณ์ ใช้ต่อท้ายศัพท์ทำให้เป็นคำนาม แปลว่า “ความเป็น-”

ในพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายคำว่า “ธรรมดา” ว่า “อาการหรือความเป็นไปแห่งธรรมชาติ เช่น การกิน การถ่ายเท การสืบพันธุ์ และการเสื่อมสลาย; ฟื้นฟู, ปกติ, เช่น เป็นเรื่องธรรมดา”^{๑๔๐}

(๑๒) คำว่า นาฬิกา^{๑๔๑} หรือนาฬิกา อ่านว่า นา-ลิ-กา เป็นคำบาลีที่จะออกประหลาดประเภทหนึ่ง คือศัพท์เดิมว่า นาล หรือ นาฬ (นา-ละ) และเป็น นาลิ หรือ นาฬิ แล้วมาเป็น นาฬิกา นาล, นาฬ, นาลิ, นาฬิ, นาฬิกา แปลว่า ลำต้น, ก้าน, ท่อ, หลอด, ขวด, กล้อง, ปล้อง หรือกระบอก และเป็นมาตราดวง แปลว่า ทะนาน ไม่เกี่ยวกับ นาฬิกา-เครื่องบอกเวลา (a watch, a clock) ตามที่เราคุ้นกัน มีเรื่องเล่าคือ

๑) สมัยหนึ่งคนไทยใช้กะลามะพร้าวเป็นเครื่องบอกเวลา คือเอากะลามะพร้าวมาเจาะรูเล็กๆ แล้วลอยน้ำ พอน้ำเข้าเต็ม กะลาก็จม เรียกว่า “จมน้ำหนึ่ง” หรือ “นาฬิกาหนึ่ง”

๒) สมัยหนึ่งคนไทยใช้กะลามะพร้าวเป็นเครื่องตวงข้าวสารใส่หม้อเวลาจะหุงข้าว เรียกว่า “ทะนาน” (ห้องที่อำเภอปากช่อง จังหวัดราชบุรี เรียก “กะป๋อย”)

๓) ภาษาบาลีมีคำว่า “นาฬิเกระ” (นา-ลิ-เก-ระ) แปลว่า “มะพร้าว” หรือว่า “เครื่องบอกเวลา” และ “ทะนาน” มีที่มาจาก “กะลามะพร้าว” (นาฬิเกระ) “นาฬิกา” กับ “นาฬิเกระ” รูปคำก็คล้ายกัน^{๑๔๒}

(๑๓) คำว่า นิพพาน^{๑๔๓} อ่านว่า นิบ-พา-นะ ภาษาไทยใช้รูปเดียวกัน อ่านว่า นิบ-พาน “นิพพาน” ในแง่ภาษาหมายถึง

- ๑) สภาวะธรรมที่ออกพ้นจากเครื่องร้อยรัด
- ๒) สภาวะธรรมที่เป็นเหตุดับไปแห่งไฟราคะเป็นต้น
- ๓) สภาวะธรรมเป็นที่ไม่มีตัวตน
- ๔) สภาวะธรรมที่เพื่อบุคคลได้บรรลุแล้วย่อมไม่มีตัวตน

นิพพาน ในแง่ของความหมาย

^{๑๓๙} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๔๓.

^{๑๔๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๕๙๘.

^{๑๔๑} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๕๑.

^{๑๔๒} นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๗๗.

^{๑๔๓} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๕๗.

- ๑) การดับของไฟหรือความร้อน
- ๒) อนามัย, ความรู้สึกว่าร่ากายมีความผาสุกสวัสดิ์
- ๓) การดับไฟทางใจ ๓ กอง
- ๔) ความรู้สึกมีความสุขในด้านดี, ความมั่นคง, ความถูกปลดปล่อยเป็นอิสระ, ชัยชนะและความสงบ, ความพ้นจากอบายมุข, ความสุขสำราญ

นิพพาน ในแง่ความเข้าใจ

- ๑) นิพพานไม่ใช่สถานที่ ซึ่งมีอยู่แล้ว ณ เวลานี้ แล้วยกพยายามจะไปกันให้ถึง แต่นิพพานเป็นสภาวะหรือคุณภาพของจิตใจ
- ๒) นิพพานเป็นสังขธรรม ไม่ขึ้นกับความเชื่อหรือความเข้าใจของใคร ไม่ว่าใครจะเชื่ออย่างไรไม่เชื่ออย่างไร นิพพานก็เป็นของจริงอย่างที่นิพพานเป็น
- ๓) นิพพานเข้าใจได้ด้วยการสัมผัสของจริง ไม่ใช่ด้วยการอ่านหรือฟังคำบรรยายเหมือนรสอาหาร ต่อให้พรรณนาหยดย้อยก็รู้ไม่ได้ แต่เมื่อได้ลิ้มรส แม้ไม่ต้องพรรณนาก็รู้ได้เอง
- ๔) ผู้บรรลุนิพพานไม่ต้องออกไปอยู่นอกสังขมหรือนอกโลก พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายท่านก็ใช้ชีวิตอยู่ในสังขมได้อย่างปกติ

ในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์อธิบายว่า นิพพาน หมายถึง นิพพาน การดับ วิเคราะห์ว่า วานสงขตตาย ตณฺหยา นิขณตตตา นิพฺพานํ สภาวะธรรมที่ออกพ้นจากตัณหาที่เรียกว่า วาณะ (นิ+วา แปลง ว เป็น พ ซ้อน พ)^{๑๔๔}

(๑๔) คำว่า บริวาร บาลีคำนี้เขียนแบบไทย อ่านว่า บอ-ริ-วาน ถ้าเขียนแบบบาลีเป็น “ปริวาร”^{๑๔๕} อ่านว่า ปะ-ริ-วา-ระ “ปริวาร” มาจาก ปรี + วร + ณ = ปริวาร ปรี = รอบ + วร (ธาตุ) = ระวัง, ป้องกัน + ณ (ปัจจัย) ดำเนินกรรมวิธีทางไวยากรณ์สำเร็จเป็น “ปริวาร” แปลตามศัพท์ว่า “ผู้ระวังโดยรอบ” “ผู้ป้องกันโดยรอบ” “เครื่องป้องกันโดยรอบ” คำว่า ปริวารในภาษาบาลีมีความหมายว่า

- ๑) ผู้แวดล้อม, ผู้ห้อมล้อม, ผู้ติดตามไปเป็นกลุ่ม, ผู้ติดตามห้อมล้อม, ผู้รับใช้, สาวก, ขบวน, สิ่งแวดล้อม
- ๒) ของสมทบ, สิ่งประกอบพร้อม, สิ่งที่เป็นส่วนประกอบหรือสมทบสิ่งอื่นที่เป็นประธาน เช่น “บริวารกฐิน” คือของที่ถวายเป็นไปพร้อมกับผ้ากฐิน

^{๑๔๔} พระมหาโพธิวงษาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๔๘๕.

^{๑๔๕} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๘๒.

๓) ชื่อคัมภีร์พระวินัยปิฎก หมวดสุดท้ายใน ๕ หมวด คือ อาทิกัมม ปาจิตติย มหาวรรค จุลวรรค ปริวาร^{๑๔๖}

ส่วนในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์อธิบายว่า ปริวาร หมายถึง ปริวาร คนแวดล้อมเครื่องล้อม วิเคราะห์ว่า ปริโต วาเรตตี ปริวาโร ผู้ระวางโดยรอบ (ปริ บท หน้า วรร-ธาตุในความหมายว่า ระวาง ป้องกัน ณ ปัจจัย ที่มะ อ เป็น อา)^{๑๔๗}

(๑๕) คำว่า บิณฑบาต ตามหลักควรอ่านว่า บิน-ตะ-บาด แต่นิยมอ่านว่า บิน-ทะ-บาด มา จากคำบาลีว่า ปิณฑ + ปาต = ปิณฑบาต^{๑๔๘} อ่านว่า บิน-ตะ-ปา-ตะ ปิณฑ = ก้อนข้าว ปาต = ตก (เช่น ของตกลงที่พื้น) ปิณฑบาตร แปลตามศัพท์ว่า “การตกของก้อนข้าว” หมายถึง ทำอาหารให้ตกลงไปในบาตรพระ คือตักบาตร หรือใส่บาตรนั่นเอง บิณฑบาต จึงหมายถึง พระภิกษุสามเณรรับของที่เขานำมาใส่บาตร, โดยปริยายหมายถึงการที่พระภิกษุสามเณรขอหรือขอร้อง เช่น เรื่องนี้ขอปิณฑบาต ให้เลิกแล้วต่อกัน

(๑๖) คำว่า โบราณ อ่านว่า โบ-รา-นะ ใช้ในภาษาไทยว่า “โบราณ” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายว่า

- ๑) มีมาแล้วช้านาน, เก่าก่อน เช่น อักษรโบราณ หนังสือโบราณ
- ๒) เก่า, เก่าแก่ เช่น แพทย์แผนโบราณ ของโบราณ
- ๓) ไม่ทันสมัย (ภาษาปาก) เช่น คนหัวโบราณ^{๑๔๙}

โบราณ^{๑๕๐} แปลตามศัพท์ว่า “สิ่งที่มีอยู่แต่เก่าก่อนหรือในกาลก่อน” ใช้ในความหมายดังนี้

- ๑) บุคคล, สิ่งของ, เรื่องราว, กาลเวลา ที่เกิดขึ้น มีมาแล้วในอดีต (ตรงกับ ความหมายที่เข้าใจกันในภาษาไทย)
- ๒) สิ่งที่ถูกใช้งานมาแล้ว (ไม่ว่าจะยังใช้ได้อยู่หรือใช้ไม่ได้อีกแล้วก็ตาม)
- ๓) ผู้ที่เคยเป็น หรืออยู่ในตำแหน่งฐานะใดๆ มาก่อน แต่ปัจจุบันไม่ได้เป็นแล้ว
- ๔) มรดก ผลที่เกิดจากการประกอบการในอดีต (เช่น บุญเก่า)^{๑๕๑}

^{๑๔๖} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๘๖.

^{๑๔๗} พระมหาโพธิวงษาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๕๕๑.

^{๑๔๘} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๙๒.

^{๑๔๙} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๖๘๙.

^{๑๕๐} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๐๐.

^{๑๕๑} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๑๒๑.

(๑๓) คำว่า เกสซช^{๑๕๒} อ่านว่า เพ-สัด-ชะ ภาษาไทยใช้ว่า “เกสซช” อ่านว่า เพ-สัด ภาษาบาลีคำนี้ไม่มีปัญหาในการเขียน อ่าน และเข้าใจความหมายแต่มีเรื่องน่ารู้บางประการ ดังนี้

๑) เกสซช-เกสซช” รากศัพท์มาจากคำว่า “ภิสช” (พิ-สะ-ชะ) ซึ่งแปลว่า “หมอแพทย์” “ภิสช” กระทำกรรมวิธีกัญญากรรมแล้วได้รูปเป็น “เกสซช” แปลตามศัพท์ว่า “สิ่งแก้หรือป้องกันโรคของหมอ” = ยารักษาโรค

๒) ในปัจจัย ๔ ของพระสงฆ์ คือ จีวร (เครื่องนุ่งห่ม), บิณฑบาต (อาหาร), เสนาสนะ (ที่อยู่อาศัย) และเกสซช (ยารักษาโรค) เฉพาะ “เกสซช” มีคำเต็มๆ ว่า “คิลานปัจจัยเกสซชปริกขาร” แปลว่า “บริขารคือยารักษาอันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคนป่วย” คงเป็นเพราะยารักษา ท่านจึงตัดให้เหลือสั้นๆ ว่า “เกสซช”

๓) สิ่งต่อไปนี้ไม่ใช่ “ยารักษาโรค” โดยตรง แต่ท่านเรียกว่า “เกสซช” พระเก็บไว้ฉันได้ ๗ วัน มี ๕ อย่าง คือ ๑. สัปปี เนยใส ๒. นวนิตตะ เนยข้น ๓. เตะละ น้ำมัน ๔. มธุ น้ำผึ้ง ๕. ผาณิต น้ำอ้อย ส่วนยารักษาโรคโดยตรงนั้นเก็บไว้ฉันได้ตลอดอายุ

๔) หมากพุล บุหรี่ที่ถวายพระ คนเก่าๆ ท่านก็เรียกว่า “เกสซช”

ส่วนในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์ อธิบายว่า เกสซช หมายถึง เกสซช ยา โอสถ วิเคราะห์ว่า ภิสชานัน อิท ภิสชช สิ่งที่แก้หรือป้องกันโรคของหมอ (ภิสช+ณ พุทธิ อี เป็น เอ แปลง ช กับ ญ เป็นชช)^{๑๕๓}

(๑๔) คำว่า รถยนต์ “รถยนต์” เป็นคำบาลีแบบไทย บัญญัติเทียบคำอังกฤษว่า motorcar เอาคำขยายไว้หลัง ถ้าเป็นแบบบาลี คำนี้ต้องเป็น “ยนตรรถ”^{๑๕๔} อ่านว่า ยัน-ตะ-ระ-ละ “ยนต” หมายถึงเครื่องกลไกที่ทำให้กำเนิดพลังงานหรือทำให้วัตถุเคลื่อนที่ ภาษาไทยเขียนว่า “ยนต์” (ยน) “รถ” อ่านแบบไทยว่า “รด” แปลตามศัพท์ว่า “ยานที่ยังให้เกิดสุขารมณ์ ความสนุกเพลิดเพลิน ความดีใจ” แรกที่มนุษย์ประดิษฐ์รถขึ้นมาจะเพื่อการสนุกสนาน นักภาษาจึงให้ความหมายเช่นนี้ ต่อมาจึงใช้รถเพื่อการอื่นๆ เช่น การเดินทาง การขนส่ง และการรบ ยุคแรกรถเคลื่อนที่ได้ด้วยแรงสัตว์ ต่อมาจึงพัฒนาให้ขับเคลื่อนด้วยเครื่องกลไก อันเป็นที่มาของคำว่า “รถยนต์” ซึ่งหมายถึงยานพาหนะที่ขับเคลื่อนด้วยเครื่องยนต์

“ยนตรรถ-รถยนต์” คำนี้ไม่มีในคัมภีร์ พจนานุกรมอังกฤษ-บาลี แปล motorcar ว่า “สยวัญญกรรถ” (สะ-ยัง-วัต-ตะ-กะ-ระ-ละ) แปลว่า “รถที่เล่นไปได้เอง” หมายถึงไม่ต้องใช้แรงคนแรงสัตว์

^{๑๕๒} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๑๔.

^{๑๕๓} พระมหาไพโรจน์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๖๖๓.

^{๑๕๔} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๓๒.

(๑๙) คำว่า เลขาศิการ^{๑๕๕} (บาลีไทย) อ่านว่า เล-ชา-ทิ-กาน “เลขาศิการ” ประกอบด้วยคำว่า เลชา + อธิการ “เลชา” คำแปลที่เราคุ้นคือ “เขียนหนังสือ” แต่ “เลชา” แปลได้อีกหลายอย่าง คือ รอยขีด, รอยเขียน, การขีดเขียน, สิ่งที่เขียน, ตัวอักษร, คำจารึก, หนังสือ, เส้นหรือลายที่เขียนหรือวาด, ศิลปะในการเขียนหรือวาด, ไร่ป่า, แถว, แนว “อธิการ” แปลว่า การเอาใจใส่หรือติดตาม, การให้บริการ, การบริหาร, การดูแลควบคุม, การจัดการ, การช่วยเหลือ และหมายรวมถึงตัวบุคคลผู้มีอำนาจหน้าที่ทำการดังว่านี้ด้วย เลชา + อธิการ = เลขาศิการ แปลตามความหมายในภาษาบาลี ได้ว่า ผู้มีอำนาจออกคำสั่ง (ชั้นเดิมโดยการเขียน) ในการบริหารกิจการต่างๆ

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ กล่าวว่า เลขาศิการ หมายถึง ผู้ดำรงตำแหน่งบริหารระดับสูงตำแหน่งหนึ่ง^{๑๕๖}

(๒๐) คำว่า วัฒนธรรม เขียนแบบบาลีเป็น “วฒฒนธมม”^{๑๕๗} (วฒฒน + ธมม) อ่านว่า วัด-ทะ-นะ-ท่า-มะ “วฒฒน” แปลว่า การเพิ่มขึ้น, การยกให้สูง, การบำรุง, การเพิ่มเติม, การทำให้เจริญขึ้น, การทำให้ยาวออกไป (และยังแปลในความหมายอื่นได้อีก) ความหมายที่เราคุ้นกันก็คือ “ความเจริญ” “ธมม” แปลตามศัพท์ว่า “สภาพที่ทรงไว้” มีความหมายหลากหลายคือ ธรรมดา, ธรรมชาติ, สภาวะธรรม, สัจธรรม, ความจริง, เหตุ, ต้นเหตุ; สิ่ง, ปรากฎการณ์, ธรรมารมณ, สิ่งที่เกิด; คุณธรรม, ความดี, ความถูกต้อง, ความประพฤตินชอบ; หลักการ, แบบแผน, ธรรมเนียม, หน้าที่; ความชอบธรรม, ความยุติธรรม; พระธรรม, คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า “วฒฒนธมม” เขียนแบบไทยเป็น “วัฒนธรรม” เป็นคำที่บัญญัติขึ้นเพื่อเทียบคำภาษาอังกฤษว่า culture ตามที่ปรากฏหลักฐานเดิมใช้คำว่า “พฤตินิยม” (พริต-ทิ-ท่า) แต่ไม่มีผู้นิยม จึงเปลี่ยนเป็น “วัฒนธรรม” และใช้กันมาจนทุกวันนี้

(๒๑) คำว่า อัฐบริหาร บาลีคำนี้เขียนแบบไทย ถ้าเขียนแบบบาลีเป็น “อฏฐปริกขาร”^{๑๕๘} อ่านว่า อัด-ทะ-ปะ-ริก-ขา-ระ เขียนแบบไทย “อัฐบริหาร” อ่านว่า อัด-ทะ-บอ-ริ-ขาน “อฏฐปริกขาร” ประกอบด้วยคำว่า อฏฐ + ปริกขาร “อฏฐ” = แปด (จำนวนแปด) “ปริกขาร” แปลตามศัพท์ว่า “ทำขึ้นโดยรอบ” แปลทับศัพท์ว่า บริหาร = เครื่องอุปกรณ์, เครื่องประกอบ, สิ่งจำเป็น, เครื่องมือ สำหรับนักบวช “บริหาร” มีความหมายว่า “สิ่งของที่จำเป็นหนึ่งชุด” “อฏฐปริกขาร-อัฐบริหาร” จึงแปลว่า “สิ่งของที่จำเป็นแปดอย่าง” “อัฐบริหาร” ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนากำหนดไว้ ๘ อย่าง (เวลาบวชจะต้องมีสิ่งของเหล่านี้ครบจึงจะบวชได้) คือ

๑ อุตคราสงโค = ฝ่าห่ม หรือที่เรียกว่า จีวร

^{๑๕๕} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๔๓.

^{๑๕๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, หน้า ๑๐๗๗.

^{๑๕๗} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๔๗.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

- ๒) อนุตราวาสโก = ผ้านุ่ง หรือที่เรียกว่า สบง
- ๓) สงฆาฎิ = ผ้าห่มซ้อน มักเรียกทับศัพท์ว่า สังฆาฎิ
- ๔) ปตฺโต = บาตร
- ๕) วาสี = มีดโกนหรือมีดตัดเล็บ
- ๖) สฐิ = เข็มเย็บผ้า (พร้อมด้าย)
- ๗) กายพนธน์ = ประคดเอว
- ๘) ปริสสวานน์ = กระบอกรองน้ำ^{๑๕๙}

ท่านกล่าวว่า พระภิกษุมีของใช้ ๘ อย่างเท่านี้ก็ดำรงชีพอยู่ได้แล้ว ไปไหนก็เบาสบาย เหมือนนก มีแต่ปีกสองข้างก็บินไปได้ทันที

(๒๒) คำว่า อาจารย์^{๑๖๐} อ่านว่า อา-จะ-ริ-ยะ ภาษาไทยนิยมใช้ตามรูปสันสกฤต คือ “อาจราย” เขียนว่า “อาจารย์” อ่านว่า อา-จาน “อาจารย์” ประกอบด้วยคำว่า อา + จร + อีย = อาจารย์ “อา” เป็นคำอุปสรรค = ท้ว, ยั้ง และเป็นคำแทนคำว่า “อาทิ” = แต่เดิม, เริ่มแรก และ “อาทร” (อา-ทะ-ระ) = เอาใจใส่, ให้ความสำคัญ “จร” เป็นธาตุ (รากศัพท์) = ประพฤติ, บำเพ็ญ, ศึกษา “อีย” เป็นคำปัจจัย = พึง, ควร “อาจารย์-อาจารย์-อาจารย์” แปรตามศัพท์ว่า

- ๑) ผู้ประพฤติเอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ศิษย์
- ๒) ผู้ยังศิษย์ให้ศึกษามาแต่ต้น
- ๓) ผู้อันศิษย์พึงประพฤติ คือปรนนิบัติด้วยความเอาใจใส่
- ๔) ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ศิษย์อย่างยิ่ง

ในทางธรรมจำแนก “อาจารย์” ออกเป็น ๔ ประเภท คือ

- ๑) บัพพาจารย์ (บรรพชาจารย์) = พระที่รับผิดชอบในการบวชเป็นสามเณร
- ๒) อุปสัมปทาจารย์ = พระที่รับผิดชอบในการบวชพระภิกษุ
- ๓) นิสสัยาจารย์ = พระที่รับผิดชอบในการทำหน้าที่ปกครองสั่งสอนให้การศึกษาอบรมแก่พระภิกษุสามเณรที่บวชเข้ามาแล้ว
- ๔) อุทเทศาจารย์ (ธรรมาจารย์) = ผู้สอนธรรม รวมไปถึงผู้ที่ทำหน้าที่เป็นครูสอนวิชาการในทางพระพุทธศาสนา^{๑๖๑}

^{๑๕๙} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๒๓๙.

^{๑๖๐} พระมหาไพโรจน์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๑๕๔.

^{๑๖๑} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, หน้า ๒๔๔.

ส่วนในพจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์อธิบายว่า อาจารย์ หมายถึง อาจารย์ วิเคราะห์ว่า ลิสसान์ หิต์ อาจารย์ดี อาจารย์โย ผู้ประพจน์เอื้อเพื่อเกื้อกูลแก่ศิษย์ (อาบหน้า จร-ธาตุในความหมายว่า ประพจน์ อีย)^{๑๖๒}

จะเห็นได้ว่า การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย โดยภาษาบาลีนั้นมีอิทธิพลต่อภาษาไทยเป็นอย่างมากโดยที่เราไม่รู้ตัวว่าเราใช้ภาษาบาลีปนกับภาษาไทย การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้ราก และรู้ความหมายที่ถูกต้องของคำบาลีที่เอามาใช้ในภาษาไทยซึ่งพบเห็นได้ทุกวัน มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราจะได้ใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในชีวิตประจำวันได้อย่างมั่นใจ

๓.๕ สรุปท้ายบท

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย แบ่งออกเป็น หลักภาษาไทย คือ อักษรวิธีที่เป็นแบบแผนว่าด้วยตัวหนังสือ พร้อมทั้งวิธีเขียนและใช้ตัวหนังสือให้ถูกต้องความความนิยม ได้แก่ อักษร แปลว่า ตัวหนังสือ ลักษณะอักษร เสียงในภาษาไทย มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑. เสียงแท้ ได้แก่ สระ ๒. เสียงแปร ได้แก่ พยัญชนะ ๓. เสียงดนตรี ได้แก่ วรรณยุกต์สระ ส่วนสระในภาษาไทยประกอบด้วยรูปสระ ๒๑ รูป และเสียงสระ ๓๒ เสียงพยัญชนะรูปพยัญชนะ มี ๔๔ ตัว คำสนธิ คือ การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องกัน โดยมีการเพิ่มสระในแทรกระหว่างคำหรือเพิ่มคำเพื่อติดต่อกันให้สนิท มีพยางค์ คือ ส่วนหนึ่งของคำหรือหน่วยเสียงประกอบด้วยสระตัวเดียวจะมีความหมายหรือไม่มีก็ได้ พยางค์หนึ่งมีส่วนประสมต่าง ๆ มีวลี คือ กลุ่มคำที่เรียงติดต่อกันอย่างมีระเบียบ และมีความหมายเป็นที่รู้จักกัน มีประโยค คือ กลุ่มคำที่นำมาเรียงเข้าด้วยกันแล้วมีใจความสมบูรณ์ มีคำสมาส คือคำที่มาจากบาลีตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป รวมกันเกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายเนื่องกับคำเดิม และมีคำอื่นๆ ในหลักภาษาไทยที่เป็นอักษรวิธี วจวิภาค วายกสัมพันธ์ และฉันทลักษณะซึ่งเป็นตำราไวยากรณ์ว่าด้วยลักษณะของคำประพันธ์ที่ กลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ต่างๆ เป็นต้น ที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยส่วนมากมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีทั้งสิ้น ส่วนภาษาบาลี เป็นภาษาตระกูลเดียวกับภาษาสันสกฤต คือ เป็นภาษาตระกูลที่มีวิภัติ ปัจจัยจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ข้อสังเกตและตัวอย่างคำภาษาบาลี นิยมใช้ ฬ เช่น กีฬา จูฬา ครุฬ นาฬิกา วิฬาร์ อาสาฬห ฯลฯ มีหน่วยเสียงสระหน่วยเสียงสระภาษาบาลีมี ๘ หน่วยเสียง คือ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ หน่วยเสียง มีหน่วยเสียงพยัญชนะภาษาบาลีมี ๓๓ หน่วยเสียง ซึ่งหน่วยเสียงพยัญชนะของภาษานี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑. พยัญชนะวรรค ๒. พยัญชนะเศขวรรค การเทียบเคียงภาษาบาลีและภาษาไทย ซึ่งมีความเหมือนและความต่างกัน คือ จะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บาง

^{๑๖๒} พระมหาโพธิวงษาจารย์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์, หน้า ๘๙.

ที่จึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ

การใช้ภาษาบาลีในสมัยพุทธกาล แบ่งออกเป็น ยุคพระไตรปิฎก คือ พระวินัย ๘ เล่ม พระสูตร ๒๕ เล่ม และพระอภิธรรม ๑๒ เล่ม รวมเป็น ๔๕ เล่มนั้น ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ ยุคอรธกถาภาษาบาลีเป็นภาษาสำหรับอธิบายพระไตรปิฎกมี ๒ ประเภทจำแนกตามยุคและภาษาได้คือ ๑. โปราณอรธกถา หรือ อรธกถาเก่า ๒. อภินวอรธกถา หรือสังคหอรธกถา อรธกถาใหม่ หมายถึง อรธกถาที่พระพุทธโฆษาจารย์แต่งไว้ และที่แปลจากมหาอรธกถาและมูลอรธกถา ซึ่งบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหล คัมภีร์อรธกถาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก คือ อรธกถาที่อธิบายพระวินัย ๗ เล่ม อรธกถาที่อธิบายพระสูตร ๔๐ เล่ม และอรธกถาที่อธิบายพระอภิธรรม ๖ เล่ม รวมเป็น ๕๓ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นอรธกถาที่พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายพระไตรปิฎกที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ยุคฎีกา ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้อธิบายคัมภีร์อรธกถาชื่อว่า คัมภีร์ฎีกา ส่วนใหญ่คัมภีร์ดังกล่าวมักเน้นการอธิบายรูปศัพท์ และความหมายที่พบในคัมภีร์อรธกถาเป็นหลักโดยไม่กล่าวถึงหลักธรรมมากนัก เป็นคัมภีร์ที่อธิบายอรธกถา คือ ฎีกาที่อธิบายพระวินัย ๑๒ เล่ม ฎีกาที่อธิบายพระสูตร ๒๔ เล่ม และฎีกาที่อธิบายพระอภิธรรม ๑๐ เล่ม รวมเป็น ๔๖ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นฎีกาที่พระฎีกาจารย์ได้อธิบายอรธกถาให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสในคำสอนได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน แบ่งออกเป็น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการพูดและเขียนซึ่งมีคำบาลีปรากฏอยู่มาก คำบาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทยนั้นมีทั้งทางวิชาการ และในชีวิตประจำวันที่เป็นการพูดและการเขียน คนไทยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทยเพื่อเป็นการสื่อสารกันทั้งในเวลาพูด (สนทนา) และในเวลาเขียน เพื่อให้เข้าใจในภาษาเป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีนั่นเอง การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยซึ่งมีคำบาลีปะปนอยู่ในภาษาไทยในการพูดคุยการสนทนา และการเขียน เพื่อใช้ในการสื่อสารให้สามารถรู้เรื่องกันได้ตามที่ตนต้องการโดยการพูดคุยกัน การสอนทนา และการเขียนเป็นต้น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ คำว่า ชื่อ หรือ นาม หมายถึง สิ่งที่ใช้เรียกแทนตัวบุคคล อันสื่อถึงตัวบุคคลหนึ่งได้ทันที ใช้จำแนกลักษณะบุคคล ตลอดจนสิ่งของต่างๆทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ชื่อของเรานั้นจัดเป็น สมมุติสัจจะ หมายถึง สิ่งสมมุติแทนตัวบุคคล ภาษาบาลีมีอิทธิพลในการตั้งชื่อของบุคคลเป็นจำนวนมาก ชื่อแม้จะเป็นสิ่งสมมุติก็จริง แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและ

ทางอ้อม

วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราใช้ภาษาบาลีในการ พุท สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้เช่น คำว่า กาย อ่านว่า กา-ยะ ในภาษาไทยใช้อย่างเดียวกันกับบาลี อ่านว่า กาย คำว่า กาย มีรากศัพท์มาจาก กุ (= สิ่งที่น่าเกลียด) + อาย (อายะ = ที่มา, ที่เกิดขึ้น) ลบสระ อุ ที่ กุ = กาย แปลว่า ที่เกิดขึ้นสิ่งที่น่ารังเกียจทั้งหลาย กายในความหมายทั่วไป คือ กอง หมวดหมู่ ที่รวมชุมนุม การรวมเข้าด้วยกัน จำนวนที่รวมกัน กายมีความหมายพื้นฐาน คือ ๑. ที่รวมแห่งอวัยวะทั้งหลาย หรือชุมนุมแห่งรูปธรรม คือ ร่างกาย บางที่เรียกเต็มว่า รูปกาย ๒. ประชุมแห่งนามธรรมหรือกองแห่งเจตสิก เช่น ในคำว่า กายปัสสัทธิ (กา-ยะ-ปัต-สัด-ติ = ความสงบเย็นแห่งกองเจตสิก) บางที่เรียกเต็มว่า นามกาย (แต่ในบางกรณี นามกาย หมายถึงนามชั้นทั้งหมดทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญูณ หรือทั้งจิตและเจตสิก) นอกจากความหมายพื้นฐาน ๒ อย่างนี้แล้ว ยังมี ความหมายปลีกย่อยและความหมายเฉพาะตามข้อความแวดล้อมอีกหลายอย่าง เช่น ๑. กายสัมผัส (กา-ยะ-ส่า-ผัส = สัมผัสทางกาย) หมายถึงกายประสาทที่รับกระทบเย็น-ร้อน อ่อน-แข็ง ดิ่ง-ไหว ๒. กายทุจริต (ทุจริตด้วยกาย) หมายถึงการใช้ร่างกายกระทำการ คือเคลื่อนไหวแสดงออกและทำการต่างๆ ๓. กายสุข (สุขทางกาย) หมายถึงสุขทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งคู่กับเจตสุขหรือสุขทางใจ ๔. กายภาวนา (การพัฒนากาย) หมายถึงการรู้จักปฏิบัติให้ได้ผลเป็นความดีความเจริญ ด้วยการใช้อา ตา หู จมูก ลิ้น และกายเป็นต้น ฉะนั้น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย โดยภาษาบาลีนั้นมีอิทธิพลต่อภาษาไทยเป็นอย่างมากโดยที่เราไม่รู้ตัวว่าเราใช้ภาษาบาลีปนกับภาษาไทย การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้ราก และรู้ความหมายที่ถูกต้องของคำบาลีที่เอามาใช้ในภาษาไทยซึ่งพบเห็นได้ทุกวัน มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราจะได้ใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจ

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้คือ (๑) เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี (๒) เพื่อศึกษาการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๔.๑.๑ กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี โดยภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักแน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัติปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ และความสัมพันธ์ของคำที่เข้าประโยคทุกคำ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจ จดจำได้จึงจะเข้าใจภาษาบาลีนั้นได้ และภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษามคธหรือภาษาบาลี อันได้แก่ พระพุทธพจน์ที่เป็นพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกาเป็นต้น เป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ฉะนั้นภาษาบาลี หรือ ปาฬี มีชื่อและความหมายต่างๆ กันไปเช่น บาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ อริยกภาษา หมายถึง ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ ธัมมนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่แทงตลอดธรรม สภวานิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย มคธภาษา หมายถึง ภาษาของชาวมคธ ต้นติภาษา หมายถึง ภาษาที่มีแบบแผน มูลภาษา หมายถึง ภาษาเดิมของชาวมคธ และปกติภาษา หมายถึง ภาษาปกติของชาวมคธ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬี-บาลี แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้ ปัจจุบันจึงใช้เป็น ปาลีหรือภาษา-บาลีเป็นส่วนมาก

ภาษาบาลีหรือภาษามคธมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท ๔ เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษามนุษย์ในยุคแรกของโลก เป็นภาษาที่เป็นเหตุแห่งนิรุตติปฏิสัมพันธ์สัมภิตาญาณ เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่เป็นอจินไตย คือไม่ควรคิด เป็นภาษาของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้รับการศึกษา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ดังได้อธิบายมาแล้ว

ส่วนหลักบาลีไวยากรณ์ หรือไวยากรณ์บาลีเป็นตำรับแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่อกุลบุตรรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่านแบ่งไว้เป็น ๔ ภาค คือ

(๑) อักษรวิธีแบบแสดงอักษร จัดเป็น ๒ คือ ๑) สมัญญาภิธาน หมายถึง การแสดงชื่ออักษรที่เป็นสระและพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์ ๒) สนิธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น สนิธินั้น โดยย่อมี ๓ คือ ๑. สระสนธิ ๒. พยัญชนะสนธิ ๓. นิคคหิตสนธิ

(๒) วจีวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ ๑) นาม หมายถึง บรรดาสภาพทั้งมวล ทั้งที่มีวิญญานและหาวิญญานมิได้ ซึ่งได้อุบัติขึ้นมาในโลก จะเป็นคน สัตว์ ภูเขาดินไม้เป็นต้นแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ ๑. นามนาม ๒. คุณนาม ๓. สัพพนาม ๒) อัพยศัพท์ หมายถึง ไม่ฉิบหายไป หรือไม่เสื่อมสิ้นไปแบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อุปสัค ๒. นิบาต ๓. ปัจจัย ๓) สมาส หมายถึง คำพูดในภาษาหนึ่ง ๆ มีทั้งคำพูดพิสดาร คือพูดอย่างเต็มความมีทั้งคำพูดย่อ คือพูดอย่างสั้น แต่เข้าใจความหมายกันได้เนื่อความมาก และชัดเจน ๔) ตัทธิต เป็นแผนกหนึ่งแห่งวจีวิภาค สำหรับตัดทอนศัพท์ให้น้อยลง มิให้รุงรังในส่วนไม่จำเป็นแล้วใช้ปัจจัยแทนไว้ แต่แปลได้ความเท่าเดิม ๕) อาขยาต หมายถึง ศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยา คือความทำ อันเป็นอาการที่ปรากฏขึ้นในคน สัตว์ และ สรรพสิ่งต่างๆซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตัวประธานคือผู้หรือสิ่งที่เป็นเจ้าของกิริยาทำอะไรแสดงอาการเคลื่อนไหวหรือคงที่ที่ปรากฏออกมาอย่างไร ๖) กิตก์ เป็นชื่อของศัพท์ที่ท่านประกอบปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื่อความของนามศัพท์ และกิริยาศัพท์ที่ต่าง ๆ กัน

(๓) วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ คำว่า การก แปลว่า ผู้กระทำซึ่งทำให้กิริยาสำเร็จ หมายความว่า การกนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกิริยาเท่านั้น แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) ศัพท์เดี่ยวหรือหลายศัพท์ แต่ยังผสมให้เป็นใจความไม่ได้เรียกว่า บท ๒) หลายบทผสมให้เป็นใจความได้ แต่ยังเป็นตอน ๆ ไม่เต็มทีเรียกว่า พากยางค์ ๓) หลายบทหรือหลายพากยางค์ ผสมให้เป็นใจความได้เต็มที่เรียกว่า พากย

(๔) ฉันทลักษณะ แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติ หมายถึง ป็ชชะ แปลว่า ร้อยกรอง เรียกคาถาบ้าง หมายถึง ภาษาบาลีที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสัตตศาสตร์เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์ หรือ ตำราฉันทซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างคือ ๑) ปฐยาวัตร หมายถึง ปฐยาวัตรชื่อฉันทชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษร ๓๒ คำ มี ๔ บาท บาทละ ๘ คำเป็นต้น ๒) อินทรวีเชียรฉันท แปลตามครุว่า ฉันทมีครุหนักมากเหมือนคทาเพชรของพระอินทร์ เพราะมี ตะคณะ เรียงกัน ๒ คณะ” ฉันทชนิดนี้เป็นเอกาทศกษรฉันท บาทหนึ่งหนดให้ ๑๑ อักษร (๑๑ คำ) เวลาเขียนกำหนดให้เขียนบรรทัดละ ๑ บาท เรียงลงไปจนครบ ๔ บาท จึงเป็นคาถาหนึ่ง ๓) อินทรวงศ์ฉันท ครุแปลว่า “ฉันทมีเสียงไพเราะเหมือนปี่พระอินทร์ฉันทนี้เป็นทวาทศกษรฉันท ในแต่

ละบาทกำหนดให้มี ๑๒ อักษร (๑๒ คำ) ใช้คณะ ๔ คณะ คือ ด ต ช ร ฉันทน์ที่ไม่มีครุลอย มี ยติ ๕-๗ ข้อสังเกต ฉันทน์นี้คล้ายกับอินทรวีเชียรฉันทน์ ลักษณะการแต่งฉันทน์นี้ ท่านได้ใช้ฉันทน์วรรณพุดิรจนาสลับกับจุนฉนิยะบท โดยใช้ฉันทลักษณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วุดโตทัยปกรณ์ หรือคัมภีร์วฤตรัตนการนั่นเอง

๔.๑.๒ วิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย แบ่งออกเป็น หลักภาษาไทย คือ อักษรวิธีที่เป็นแบบแผนว่าด้วยตัวหนังสือ พร้อมทั้งวิธีเขียนและใช้ตัวหนังสือให้ถูกต้องความความนิยม ได้แก่ อักษร แปลว่าตัวหนังสือ ลักษณะอักษร เสียงในภาษาไทย มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑. เสียงแท้ ได้แก่ สระ ๒. เสียงแปร ได้แก่ พยัญชนะ ๓. เสียงดนตรี ได้แก่ วรรณยุกต์สระ ส่วนสระในภาษาไทยประกอบด้วยรูปสระ ๒๑ รูป และเสียงสระ ๓๒ เสียงพยัญชนะรูปพยัญชนะ มี ๔๔ ตัว คำสนธิ คือ การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องกัน โดยมีการเพิ่มสระในแทรกระหว่างคำหรือเพิ่มคำเพื่อติดต่อกันให้สนิท มีพยางค์ คือ ส่วนหนึ่งของคำหรือหน่วยเสียงประกอบด้วยสระตัวเดียวจะมีความหมายหรือไม่มีก็ได้ พยางค์หนึ่งมีส่วนประสมต่าง ๆ มีวลี คือ กลุ่มคำที่เรียงติดต่อกันอย่างมีระเบียบ และมีความหมายเป็นที่รู้จัก มีประโยค คือ กลุ่มคำที่นำมาเรียงเข้าด้วยกันแล้วมีใจความสมบูรณ์ มีคำสมาส คือคำที่มาจากบาลีตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป รวมกันเกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายเนื่องกับคำเดิม และมีคำอื่นๆ ในหลักภาษาไทยที่เป็นอักษรวิธี วจวิภาค วายกสัมพันธ์ และฉันทลักษณ์ซึ่งเป็นตำราไวยากรณ์ว่าด้วยลักษณะของคำประพันธ์ที่ กลอน กาพย์ โคลง ฉันทน์ ต่างๆ เป็นต้น ที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยส่วนมากมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีทั้งสิ้น ส่วนภาษาบาลี เป็นภาษาตระกูลเดียวกับภาษาสันสกฤต คือ เป็นภาษาตระกูลที่มีวิภัติ ปัจจัยจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ข้อสังเกตและตัวอย่างคำภาษาบาลี นิยมใช้ ๗ เช่น กีฬ จูฬ ครุฬ นาฬิกา วิฬาร์ อาสาฬห ฯลฯ มีหน่วยเสียงสระหน่วยเสียงสระภาษาบาลีมี ๘ หน่วยเสียง คือ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ หน่วยเสียง มีหน่วยเสียงพยัญชนะภาษาบาลีมี ๓๓ หน่วยเสียง ซึ่งหน่วยเสียงพยัญชนะของภาษานี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑. พยัญชนะวรรค ๒. พยัญชนะเศขวรรค การเทียบเคียงภาษาบาลีและภาษาไทย ซึ่งมีความเหมือนและความต่างกัน คือ จะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บางทีจึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ

การใช้ภาษาบาลีในสมัยพุทธกาล แบ่งออกเป็น ยุคพระไตรปิฎก คือ พระวินัย ๘ เล่ม พระสุตตร ๒๕ เล่ม และพระอภิธรรม ๑๒ เล่ม รวมเป็น ๔๕ เล่มนั้น ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ ยุคอรธกถาภาษาบาลีเป็นภาษาสำหรับ

อธิบายพระไตรปิฎกมี ๒ ประเภทจำแนกตามยุคและภาษาได้คือ ๑. โปราณอรรถกถา หรือ อรรถกถาเก่า ๒. อภินวอรรถกถา หรือสังคหอรรถกถา อรรถกถาใหม่ หมายถึง อรรถกถาที่พระพุทธโฆสจารย์แต่งไว้ และที่แปลจากมหาอรรถกถาและมูลอรรถกถา ซึ่งบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหล คัมภีร์อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก คือ อรรถกถาที่อธิบายพระวินัย ๗ เล่ม อรรถกถาที่อธิบายพระสูตร ๔๐ เล่ม และอรรถกถาที่อธิบายพระอภิธรรม ๖ เล่ม รวมเป็น ๕๓ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นอรรถกถาที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายพระไตรปิฎกที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ยุคภิกษา ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้ อธิบายคัมภีร์อรรถกถาชื่อว่า คัมภีร์ภิกษา ส่วนใหญ่คัมภีร์ดังกล่าวมักเน้นการอธิบายรูปศัพท์ และความหมายที่พบในคัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักโดยไม่กล่าวถึงหลักธรรมมากนัก เป็นคัมภีร์ที่อธิบายอรรถกถา คือ ภิกษาที่อธิบายพระวินัย ๑๒ เล่ม ภิกษาที่อธิบายพระสูตร ๒๔ เล่ม และภิกษาที่อธิบายพระอภิธรรม ๑๐ เล่ม รวมเป็น ๔๖ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นภิกษาที่พระภิกษาจารย์ได้อธิบายอรรถกถาให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสในคำสอนได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน แบ่งออกเป็น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการพูดและเขียนซึ่งมีคำบาลีปรากฏอยู่มาก คำบาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทยนั้นมีทั้งทางวิชาการ และในชีวิตประจำวันที่เป็นการพูดและการเขียน คนไทยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทย เพื่อเป็นการสื่อสารกันทั้งในเวลาพูด (สนทนา) และในเวลาเขียน เพื่อให้เข้าใจในภาษาเป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีนั่นเอง การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยซึ่งมีคำบาลีปะปนอยู่ในภาษาไทยในการพูดคุยการสนทนา และการเขียน เพื่อใช้ในการสื่อสารให้สามารถรู้เรื่องกันได้ตามที่ตนต้องการโดยการพูดคุยกัน การสอนทนา และการเขียนเป็นต้น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ คำว่า ชื่อ หรือ นาม หมายถึง สิ่งที่ใช้เรียกแทนตัวบุคคล อันสื่อถึงตัวบุคคลหนึ่งได้ทันที ใช้จำแนกลักษณะบุคคล ตลอดจนสิ่งของต่างๆทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ชื่อของเรานั้นจัดเป็น สมมุติสังจะ หมายถึง สิ่งสมมุติแทนตัวบุคคล ภาษาบาลีมีอิทธิพลในการตั้งชื่อของบุคคลเป็นจำนวนมาก ชื่อแม้จะเป็นสิ่งสมมุติก็จริง แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ใช้ภาษาไทย เราใช้ภาษาบาลีในการ พูด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้เช่น คำว่า กาย อ่านว่า กา-ยะ ในภาษาไทยใช้อย่างเดียวกันกับบาลี อ่านว่า กาย คำว่า กาย มีรากศัพท์มาจาก กุ (= สิ่งที่น่าเกลียด) + อาย (อายะ = ที่มา, ที่เกิดขึ้น) ลบสระ อุ ที่ กุ = กาย แปลว่า ที่เกิดขึ้นสิ่งที่น่ารังเกียจทั้งหลาย กายในความหมายทั่วไป คือ กอง หมวดหมู่ ที่รวม

ชุมนุม การรวมเข้าด้วยกัน จำนวนที่รวมกัน ภายมีความหมายพื้นฐาน คือ ๑. ที่รวมแห่งอวัยวะทั้งหลาย หรือชุมนุมแห่งรูปธรรม คือ ร่างกาย บางที่เรียกเต็มว่า รูปกาย ๒. ประชุมแห่งนามธรรม หรือกองแห่งเจตสิก เช่น ในคำว่า กายปัสสัทธิ (กา-ยะ-ปัด-สัด-ติ = ความสงบเย็นแห่งกองเจตสิก) บางที่เรียกเต็มว่า นามกาย (แต่ในบางกรณี นามกาย หมายถึงนามชั้นทั้งหมดทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน หรือทั้งจิตและเจตสิก) นอกจากความหมายพื้นฐาน ๒ อย่างนี้แล้ว ยังมี ความหมายปลีกย่อยและความหมายเฉพาะตามข้อความแวดล้อมอีกหลายอย่าง เช่น ๑. กายสัมผัส (กา-ยะ-สำ-ผัส = สัมผัสทางกาย) หมายถึงกายประสาทที่รับกระทบเย็น-ร้อน อ่อน-แข็ง ดิ่ง-ไหว ๒. กายทุจรีต (ทุจรีตด้วยกาย) หมายถึงการใช้ร่างกายกระทำการ คือเคลื่อนไหวแสดงออกและทำการต่างๆ ๓. กายสุข (สุขทางกาย) หมายถึงสุขทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งคู่กับเจโตสุขหรือสุขทางใจ ๔. กายภาวนา (การพัฒนากาย) หมายถึงการรู้จักปฏิบัติให้ได้ผลเป็นความดีความเจริญ ด้วยการใช้ตา หู จมูก ลิ้น และกายเป็นต้น ฉะนั้น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย โดยภาษาบาลีนั้นมีอิทธิพลต่อภาษาไทยเป็นอย่างมากโดยที่เราไม่รู้ตัวว่าเราใช้ภาษาบาลีปนกับภาษาไทย การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้ราก และรู้ความหมายที่ถูกต้องของคำบาลีที่เอามาใช้ในภาษาไทย ซึ่งพบเห็นได้ทุกวัน มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราจะได้ใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจ

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย ผู้วิจัยพบว่ายังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้า ดังนี้

๑. การวิเคราะห์การใช้ภาษาสันสกฤตในภาษาไทย
๒. การวิเคราะห์การใช้ภาษาเขมรในภาษาไทย
๓. การวิเคราะห์การใช้ภาษาโรมันในภาษาไทย

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย:

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร

: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

วิญญูณ. ๒๕๓๙.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ.

๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กาญจนา นาคสกุล คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในกรมศิลปากร-มรดกไทย-มรดก

โลก ฉบับที่ ๒๖๖๘ ปีที่ ๕๒ ประจำวันอังคารที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๔๘.กราฟิกพอร์แมท

(ไทยแลนด์) จำกัด. ๒๕๔๘.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๗.

คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ภาษาไทย ๓.พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วรรณคดีบาลี (Pali Literature).

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยรายวันการพิมพ์. ๒๕๕๒.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วรรณคดีบาลี. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๒.

โครงการชำระพระไตรปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-

ราชวิทยาลัย (คำนำ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑ มหาวิภังค์). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

จันทร์ ไพจิตร ป.๙. ตำราเลขานุการ. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. ๒๕๔๓.

- จำรัส ศิริ. **ปฏิทินฤกษ์บน-ฤกษ์ล่าง พ.ศ. ๒๕๖๐.** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว. ๒๕๖๐.
- ฉลาด บุญลอย. **ประวัติวรรณคดีบาลี ตอนที่ ๑.** ชนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์. ๒๕๐๔.
- ทองย้อย แสงชินชัย. **บาลีวันละคำ.** กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์. ๒๕๕๗.
- ประกาศรี สีหอำไพ. **วัฒนธรรมทางภาษา. พิมพ์ครั้งที่ ๓.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๐.
- พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ. **ตำราพรหมชาติ ร.ศ. ๑๒๐.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทรามากการพิมพ์ จำกัด. ๒๕๔๘.
- พระมหาโพธิวงษาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ชุด...ศัพท์วิเคราะห์.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง. ๒๕๕๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด. ๒๕๔๖.
- พระเทพเมธาจารย์ (เข้า ฐิตปญโญ). **แบบเรียนวรรณคดีประเภทคัมภีร์บาลีไวยากรณ์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์. ๒๕๐๕.
- พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). **หลักการแต่งฉันทภาษามคธ ป.ธ. ๘.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง. ๒๕๓๒.
- พระอัครวงษเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ). **สัทนินิตีสุดตมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร. ๒๕๔๕.
- พระอัครวงษเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ). **สัทนินิตีธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์.** กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์. ๒๕๔๖.
- พระอมราภีรักขิต (เรียบเรียง). **อธิบายบาลีไวยากรณ์ สมัญญาภิธาน และสนธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิภวราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.
- พระคันธสาราภิวงศ์ (แปลและอธิบาย). **สุโพธาลังการมัญชรี.** กรุงเทพมหานคร : หจก.ไทยรายวันการพิมพ์. ๒๕๔๖.
- พระคันธสาราภิวงศ์. **“ประวัติคัมภีร์อรรถกถา” อาสิติกปูชา.** กรุงเทพมหานคร : วัดท่ามะโอ. ๒๕๔๓.
- พระกรรมที่ปิกจารย์. **ตั้งชื่อตามธาตุ ตรงตามจริต.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. ๒๕๕๘.
- พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปญโญ (รวบรวมเรียบเรียง). **วากยสัมพันธ์ ทักษะการใช้ไวยากรณ์ ๒.**

- กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. ๒๕๕๗.
- พระมหาโยธิน โยติโก (เรียบเรียง). **บาลีไวยากรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา. ๒๕๕๕.
- พระมหาไพโรจน์ ปญญาวิชโร. **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๓.
- พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร). **สยามสาธก วรรณสาทศ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. ๒๕๑๔.
- พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ). **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. ๒๕๔๑.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.
- มัลลย์ จันส์ถัญญ์ เปริยญ และหลวงประสิทธิ์บุรีรักษ์ (ประยงค์ สุขิปปยงค์). **พจนานุกรม หรือ ตำราแปลและประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจริญผล. ๒๕๖๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน). ๒๕๕๖.
- วิสันต์ เกาะแก้วแก้ว. **การใช้ภาษาไทย**.กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๒๙.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง). **บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ นาม และอภัยศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง). **บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ สมาส และตัทธิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง). **บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ อาขยาด และกิตก์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง). **บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่**

๓ ตอนต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. **ภาษาไทย ภาษาสื่อ ฉบับราชบัณฑิตยสภา.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). ๒๕๕๙.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **สัทธานุกรมพระไตรปิฎกเชิงวิจัย ฉบับบาลี-ไทย เล่มที่ ๔.**

กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์. ๒๕๖๐.

สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์.ศ. **หลักภาษาไทยและการใช้ภาษาไทยในสยาม.** กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.๒๕๔๕).หน้า ๕.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.๒๕๓๒.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.** กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภะ

การพิมพ์. ๒๕๒๖.

เอื้อน เล่งเจริญ. **นานาภาษาไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์. ๒๕๓๔.

(๑) วิทยานิพนธ์ :

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. **การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่มีในภาษาไทย.**

วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๕๓.

จิรภัทร แก้วแก้ว. **ลักษณะไวยากรณ์ของคำยืมจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ปรากฏในพระปฐมโพธิ**

กถา.รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

พระมหาทองสุข มาชัยดี. **คำภาษาบาลีและสันสกฤตในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานประเภทนิทานและ**

คำสอน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

พระมหาประกอบ สมานทอง. **คำภาษาบาลีและสันสกฤตในภาษาเขมรถิ่นสุรินทร์.** วิทยานิพนธ์

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

อนันท์ เหล่าเลิศวรคุณ. **ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพรชูก**

และกุมาร.วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

<http://www.sirindhorn.net/paliandSanakrit.html>

<http://www.sirindhorn.net/paliandSanakrit.html>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย

A Critical of Pali Language in Thai Language

ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง Asst.Prof.Dr.Viroj Koomkrong^๑

พระมหาวีริชธน์ วรินโท. ดร. Phramaha Weeratis Varindho. Dr.^๒

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นว่า การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยมีทั้งทางวิชาการและในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการสื่อสารโดยการพูดและการเขียนซึ่งมีคำภาษาบาลีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีที่เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทย สาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งคนไทยยังนิยมใช้ภาษาบาลีในการตั้งชื่อซึ่งเป็นสิ่งสมมติขึ้น แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนการวิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทยในการ พูด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้ เช่น คำ กาย เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้รากศัพท์ และรู้ความหมายที่ถูกต้องจึงมีคุณค่าแก่การศึกษาอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: การวิเคราะห์, ภาษาบาลี, ภาษาไทย

Abstract

This research article focuses on presenting the Pali usage in Thai language found in both academic and everyday life, especially communication by speaking and writing, which appears a lot of Pali words, because Thai people have received Pali then mixed with local Thai language because Thai people have accepted Buddhism as their principal religion since ancient. On the other hand, Thais also use

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบافیศึกษาพุทธโฆส นครปฐม.

^๒ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Pali to give the name of persons because if their name is appropriate for the character and manners of each person then their name will become important and identity of them. They believe that it can bring happiness directly and indirectly. An analysis of Pali words used in Thai language in present is very useful for Thai speakers to talk and communicate in Thai language in daily life correctly and confidently, such as the word ‘kay’ etc. Therefore, learning Pali and Thai in deep details, knowing the term roots, its etymology and meanings will provide most value for the studies.

Keywords: Critical, Pali Language, Thai Language

๑. บทนำ

ภาษาคือเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์ที่สำคัญที่สุดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภาษาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ วจนภาษา (ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาอ่าน)(verbal language) และอวจนภาษา (ภาษาสัญลักษณ์ ภาษากาย) (non-verbal language) ในภาษาสองประเภทนี้ วจนภาษาถือเป็นภาษาที่มีกำเนิดและพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ส่วนภาษาบาลีเป็นภาษาตระกูลหนึ่งที่มีระบบขั้นตอนและอิทธิพลต่อภาษาในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากที่สุด เพราะมีการถ่ายทอดทั้งโดยตรงคือการเรียนรู้และโดยอ้อมคือการ “ยืมคำ-สร้างคำ” มาใช้ในลักษณะเลียนแบบ สร้าง แปลง ปน เป็นต้น เชื่อกันว่าภาษาไทยที่คนไทยใช้พูด เขียน อ่าน จารึก สื่อสารกันมาตั้งแต่อดีตนั้นล้วนรับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีเป็นหลัก ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา คณะสงฆ์ต่างส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความแตกฉานในภาษาบาลีก่อน จากนั้นจะได้ศึกษาพระพุทธรวจนะอันเป็นตัวพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามจีปฏิบัติ ความเป็นตัวปฏิบัติศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือปฏิเวธศาสนาตามมา จัดเข้าในหลักที่ท่านกล่าวไว้ว่า ชนเหล่าใดแตกฉานภาษาบาลี ในประเภทแห่งสนธิ และนาม เป็นต้นแล้ว ทำความเพียรในพระไตรปิฎก อันประเสริฐ ด้วยกำลังความรู้อันดีเลิศ ชนเหล่านั้น ย่อมได้รับอรรถอันเป็นแก่นสารต่างๆ^๑

ส่วนวิสันต์ เกาะแก้ว ให้ทัศนะว่า เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในสู่ประเทศไทย และคนไทยรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เชื่อกันว่าพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาคนไทยต้องเรียนภาษาบาลี เมื่อลัทธิศาสนาพราหมณ์- ฮินดูและพุทธศาสนาแบบมหายานเข้ามา คนไทยต้องเรียนภาษาบาลี

^๑ เย สนธินามาทีปเภททกขา หุตวา วิสิฎฐเจ ปิฎกตตยสมิ กุพพนติ โยคัม ปริมาณุภาวา วินทนติ กามัง วิวิธตถสารัง สททณิตี.สุตต. (บาลี) ๑.

ดังนั้นคนไทยจึงต้องเรียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี จึงเกิดคำภาษาบาลีใช้ในภาษาไทยมากมาย เพราะอิทธิพลของพุทธศาสนา และความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม วรรณคดีบาลีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในที่สุด ภาษาบาลีจึงมีอิทธิพลต่อคนไทยทุกระดับชั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^๔

จากอิทธิพลของภาษาบาลีที่คนไทยรับเอามาใช้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน รูปลักษณะภาษาเป็นภาษามีวิภัติปัจจัย คือจะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บางทีจึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย เพื่อชี้ให้เห็นที่มาของภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาษาไทยว่ามีกำเนิดและพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร มีความหมายที่ถูกต้อง ตลอดถึงอิทธิพลของการใช้ภาษาบาลีในปัจจุบัน

๒. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี
๒. เพื่อศึกษาการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาภาษาบาลีที่นำไปใช้ในภาษาไทย ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑. ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี
๒. ศึกษาวิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีที่ปรากฏอยู่ในภาษาไทย
๓. สรุปและนำเสนอ

๔. สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยภายใต้กรอบวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการวิจัยมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้พบผลการวิจัยดังนี้

๔.๑ กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี

^๔ วิสันต์ เกาะแก้ว. การใช้ภาษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๙), หน้า ๑.

กำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี โดยภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักแน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัตติปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ และความสัมพันธ์ของคำที่เข้าประโยคทุกคำ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจ จดจำได้จึงจะเข้าใจภาษาบาลีนั้นได้ และภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น พระองค์ได้ทรงใช้ภาษามคธหรือภาษาบาลี อันได้แก่ พระพุทธพจน์ที่เป็นพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกาเป็นต้น เป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ภาษาบาลี หรือ ปาฬี มีชื่อและความหมายต่างๆ กันไปเช่น บาลี หมายถึง ภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ อริยกภาษา หมายถึง ภาษาของชนชาวอริยะ หรือชนผู้ประเสริฐ ธรรมนิรุตติ หมายถึง ภาษาที่แทงตลอดธรรม สภวานิรุตติ หมายถึง ภาษาที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมาย มคธภาษา หมายถึง ภาษาของชาวมคธ^๔ ต้นติภาษา หมายถึง ภาษาที่มีแบบแผน มูลภาษา หมายถึง ภาษาเดิมของชาวมคธ และปกติภาษา หมายถึง ภาษาปกติของชาวมคธ แม้ศัพท์เดิมจะมีรูปว่า ปาฬี-บาลี แต่อักษร พ และ ล อาจใช้แทนกันได้^๕ ในปัจจุบันใช้เป็นบาลีหรือภาษาบาลีเป็นส่วนมาก

ภาษาบาลีหรือภาษามคธมีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นภาษาที่พระพุทธองค์แสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท ๔ เป็นภาษาที่ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา เป็นภาษามนุษย์ในยุคแรกของโลก เป็นภาษาที่เป็นเหตุแห่งนิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธศาสนา เป็นภาษาที่เป็นอจินไตย คือไม่ควรถูกคิด เป็นภาษาของชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้รับการศึกษา เป็นภาษาที่แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ส่วนภาษาบาลีมีหลักไวยากรณ์ หรือไวยากรณ์บาลีเป็นตำราแสดงหลักแห่งภาษาที่ใช้พูดหรือเขียน ซึ่งนักปราชญ์จัดขึ้นไว้ เพื่อกุลบุตรรู้จักและเข้าใจในการที่จะใช้ถ้อยคำให้ลงระเบียบเป็นอันเดียวกัน และไวยากรณ์ในภาษาบาลีนี้ ท่านแบ่งไว้เป็น ๔ ภาค คือ

(๑) อักษรวิธีแบบแสดงอักษร จัดเป็น ๒ คือ ๑) สมัญญาภิธาน หมายถึง การแสดงชื่ออักษรที่เป็นสระและพยัญชนะ พร้อมทั้งฐานกรณ์ ๒) สนธิ ต่ออักษรที่อยู่ในคำอื่น สนธิ นั้น โดยย่อมี ๓ คือ ๑. สระสนธิ ๒. พยัญชนะสนธิ ๓. นิคคหิตสนธิ^๖

(๒) วจวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน คือ ๑) นาม หมายถึง บรรดาสภาพทั้งมวล ทั้งที่มีวิญญาณและหาวิญญาณมิได้ ซึ่งได้อุบัติขึ้นมาในโลก จะเป็นคน สัตว์ ภูเขา ต้นไม้ เป็นต้นแบ่งเป็น ๓

^๔ อริยก์ นาม อริยกโวหาโร มาคธภาษา. วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๒๐.

^๕ พระอัครคังสเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ), **ลัทธินิติธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕๒.

^๖ พระอมรารักษ์ชิต (เรียบเรียง), **อธิบายบาลีไวยากรณ์ สมัญญาภิธาน และสนธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

อย่าง คือ ๑.นามนาม ๒. คุณนาม ๓.สัพพนาม ๒) อพยยศัพท์ หมายถึง ไม่ฉิบหายไป หรือ ไม่เสื่อมสิ้นไปแบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อุปสัค ๒. นิบาต ๓. ปัจจัย ๓) สมาส หมายถึง คำพูดในภาษาหนึ่ง ๆ มีทั้งคำพูดพิสดาร คือพูดอย่างเต็มความมีทั้งคำพูดย่อ คือพูดอย่างสั้น แต่เข้าใจความหมายกันได้เนื้อความมาก และชัดเจน ๔) ตัทธิต เป็นแผนกหนึ่งแห่งวจีวิภาค สำหรับตัดทอนศัพท์ให้น้อยลง มิให้รุงรังในส่วนไม่จำเป็นแล้วใช้ปัจจัยแทนไว้ แต่แปลได้ความเท่าเดิม ๕) อาขยัต หมายถึง ศัพท์ที่กล่าวถึงกิริยา คือความทำ อันเป็นอาการที่ปรากฏขึ้นในคน สัตว์ และ สรรพสิ่งต่างๆซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตัวประธานคือผู้หรือสิ่งที่เป็นเจ้าของกิริยาทำอะไรแสดงอาการเคลื่อนไหวหรือคงที่ให้ปรากฏออกมาอย่างไร ๖) กิตก์ เป็นชื่อของศัพท์ที่ท่านประกอบปัจจัยหมู่หนึ่งซึ่งเป็นเครื่องกำหนดหมายเนื้อความของนามศัพท์ และกิริยาศัพท์ที่ต่าง ๆ กัน^{๕๕}

(๓) วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ คำว่า การก แปลว่า ผู้กระทำซึ่งทำให้กิริยาสำเร็จ หมายความว่า การกนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกิริยาเท่านั้น แบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ ๑) ศัพท์เดี่ยวหรือหลายศัพท์ แต่ยังคงสมให้เป็นใจความไม่ได้เรียกว่า บท ๒) หลายบทผสมให้เป็นใจความได้ แต่ยังเป็นตอน ๆ ไม่เต็มทีเรียกว่า พากยงค์ ๓) หลายบทหรือหลายพากยงค์ ผสมให้เป็นใจความได้เต็มที่เรียกว่า พากย์หนึ่ง ๆ^{๕๖}

(๔) ฉันทลักษณะ แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติ หมายถึง ป็ชชะ แปลว่า ร้อยกรอง เรียกคาถาบ้าง หมายถึง ภาษาบาลีที่แต่งด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสัตตศาสตร์เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณะ หรือ ตำราฉันทซึ่งมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจะได้นำเสนอพอเป็นตัวอย่างคือ ๑) ปฐยาวัตร หมายถึง ปฐยาวัตรชื่อฉันทชนิดหนึ่ง ซึ่งกำหนดด้วยอักษร ๓๒ คำ มี ๔ บาท บาทละ ๘ คำเป็นต้น^{๕๗} ๒) อินทรวีเชียรฉันท แปลตามครุว่า ฉันทมีครุหนักมากเหมือนคทาเพชรของพระอินทร์ เพราะมี ตะคณะ เรียงกัน ๒ คณะ” ฉันทชนิดนี้เป็นเอกาทศกษรฉันท บาทหนึ่งหนดให้ ๑๑ อักษร (๑๑ คำ) เวลาเขียนกำหนดให้เขียนบรรทัดละ ๑ บาท เรียงลงไปจนครบ ๔ บาท จึงเป็นคาถาหนึ่ง ๓) อินทรวงศ์ฉันท ครุแปลว่า “ฉันทมีเสียงไพเราะเหมือนปี่พระอินทร์ฉันทนี้เป็นทวาทศกษรฉันท ในแต่ละบาทกำหนดให้มี ๑๒ อักษร (๑๒ คำ) ใช้คณะ ง ๔ คณะ คือ ด ต ช ร ฉันทนี้ไม่มีครุลอย มียติ ๕-๗ ข้อสังเกต ฉันทนี้คล้ายกับอินทรวีเชียรฉันท ลักษณะการแต่งฉันทนี้ ท่านได้ใช้ฉันท

^{๕๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), **บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ ๒ อาขยัต และกิตก์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๙.

^{๕๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง), **บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาคที่ ๓ ตอนต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๖.

^{๕๗} พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช), **หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. ๘**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

วรรณพดฺธิรจนาสลับกับจฺณณิยะบถ โดยใช้นั้นทลัษณฺ์ที่ปรากฏในคัมภีร์วุตโตทัยปกรณฺ์^{๑๑} หรือคัมภีร์วุตตรตนานกรนฺ์เอง

๔.๒ วิเคราะห์การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย แบ่งออกเป็น หลักภาษาไทย คือ อักษรวิธีที่เป็นแบบแผนว่าด้วยตัวหนังสือ พร้อมทั้งวิธีเขียนและใช้ตัวหนังสือให้ถูกต้องความความนิยม ได้แก่ อักษร แปลว่าตัวหนังสือ ลักษณะอักษร เสียงในภาษาไทย มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑. เสียงแท้ ได้แก่ สระ ๒. เสียงแปร ได้แก่ พยัญชนะ ๓. เสียงดนตรี ได้แก่ วรรณยุกต์สระ^{๑๒} ส่วนสระในภาษาไทยประกอบด้วยรูปสระ ๒๑ รูป และเสียงสระ ๓๒ เสียงพยัญชนะรูปพยัญชนะ มี ๔๔ ตัว คำสนธิ คือ การต่อคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปให้ติดเนื่องกัน โดยมีการเพิ่มสระในแทรกระหว่างคำหรือเพิ่มคำเพื่อติดต่อกันให้สนิท มีพยางค์ คือ ส่วนหนึ่งของคำหรือหน่วยเสียงประกอบด้วยสระตัวเดียวจะมีความหมายหรือไม่ก็ได้ พยางค์หนึ่งมีส่วนประสมต่าง ๆ มีวลี คือ กลุ่มคำที่เรียงติดต่อกันอย่างมีระเบียบ และมีความหมายเป็นที่รู้จักกัน มีประโยค คือ กลุ่มคำที่นำมาเรียงเข้าด้วยกันแล้วมีใจความสมบูรณ์ มีคำสมาส คือคำที่มาจากบาลีตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป รวมกันเกิดเป็นคำใหม่ มีความหมายเนื่องกับคำเดิม และมีคำอื่นๆ ในหลักภาษาไทยที่เป็นอักษรวิธี วจิวภาค วายกสัมพันธ์ และฉันทลักษณะซึ่งเป็นตำราไวยากรณ์ว่าด้วยลักษณะของคำประพันธ์ที่ กลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ต่างๆ เป็นต้น ที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยส่วนมาก มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีทั้งสิ้น ส่วนภาษาบาลี เป็นภาษาตระกูลเดียวกับภาษาสันสกฤต คือ เป็นภาษาตระกูลที่มีวิภัติ ปัจจัยจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ข้อสังเกตและตัวอย่างคำภาษาบาลี นิยมใช้ ฬ เช่น กีฬา จูฬา ครุฬ นาฬิกา วิหาร์ อาสาฬห ฯลฯ มีหน่วยเสียงสระหน่วยเสียงสระภาษาบาลีมี ๘ หน่วยเสียง คือ อะ อา อิ อี อุ ู เอ โอ หน่วยเสียง มีหน่วยเสียงพยัญชนะภาษาบาลีมี ๓๓ หน่วยเสียง ซึ่งหน่วยเสียงพยัญชนะของภาษานี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ๑. พยัญชนะวรรค ๒. พยัญชนะเศขวรรค^{๑๓} การเทียบเคียงภาษาบาลีและภาษาไทย ซึ่งมีความเหมือนและความต่างกัน คือ จะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บางทีจึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ

^{๑๑} พระคันธสาราภิวคฺ (แปลและอธิบาย), **สุโฑธาหลังการมัญชรี**, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ไทยรายวัน การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

^{๑๒} คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, **ภาษาไทย ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

^{๑๓} พระมหาโยธิน โยธโก, **บาลีไวยากรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

การใช้ภาษาบาลีในสมัยพุทธกาล แบ่งออกเป็น ยุคพระไตรปิฎก คือ พระวินัย ๘ เล่ม พระสุตตร ๒๕ เล่ม และพระอภิธรรม ๑๒ เล่ม รวมเป็น ๔๕ เล่มนั้น ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ ยุคอรธกถาภาษาบาลีเป็นภาษาสำหรับอธิบายพระไตรปิฎกมี ๒ ประเภทจำแนกตามยุคและภาษาได้คือ ๑. โปราณอรธกถา หรือ อรธกถาเก่า ๒. อภินวอรธกถา หรือสังคหอรธกถา อรธกถาใหม่ หมายถึง อรธกถาที่พระพุทธโฆสจารย์แต่งไว้ และที่แปลจากมหาอรธกถาและมูลอรธกถา ซึ่งบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหล^{๑๔} คัมภีร์อรธกถาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎก คือ อรธกถาที่อธิบายพระวินัย ๗ เล่ม อรธกถาที่อธิบายพระสุตตร ๔๐ เล่ม และอรธกถาที่อธิบายพระอภิธรรม ๖ เล่ม รวมเป็น ๕๓ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นอรธกถาที่พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายพระไตรปิฎกที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ยุคฎีกา ภาษาบาลีเป็นภาษาที่ใช้อธิบายคัมภีร์อรธกถาชื่อว่า คัมภีร์ฎีกา ส่วนใหญ่คัมภีร์ดังกล่าวมักเน้นการอธิบายรูปศัพท์ และความหมายที่พบในคัมภีร์อรธกถาเป็นหลักโดยไม่กล่าวถึงหลักธรรมมากนัก เป็นคัมภีร์ที่อธิบายอรธกถา คือ ฎีกาที่อธิบายพระวินัย ๑๒ เล่ม ฎีกาที่อธิบายพระสุตตร ๒๔ เล่ม และฎีกาที่อธิบายพระอภิธรรม ๑๐ เล่ม^{๑๕} รวมเป็น ๔๖ เล่มเป็นต้นนั้น ถือว่าเป็นฎีกาที่พระฎีกาจารย์ได้อธิบายอรธกถาให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยที่ได้ถูกบันทึกเป็นภาษาบาลี หรือภาษามคธ ที่พุทธบริษัทที่เลื่อมใสในคำสั่งสอนได้ศึกษา และแปลเป็นภาษาของตนๆ

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยปัจจุบัน แบ่งออกเป็น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการพูดและเขียนซึ่งมีคำบาลีปรากฏอยู่มาก คำบาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทยนั้นมีทั้งทางวิชาการ และในชีวิตประจำวันที่เป็นารพูดและการเขียน คนไทยได้รับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีมาใช้ในภาษาไทย เพื่อเป็นการสื่อสารกันทั้งในเวลาพูด (สนทนา) และในเวลาเขียน เพื่อให้เข้าใจในภาษาเป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีนั่นเอง การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยซึ่งมีคำบาลีปะปนอยู่ในภาษาไทยในการพูดคุยการสนทนา และการเขียน เพื่อใช้ในการสื่อสารให้สามารถรู้เรื่องกันได้ตามที่ตนต้องการโดยการพูดคุยกัน การสนทนา และการเขียนเป็นต้น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในการตั้งชื่อ คำว่า ชื่อ หรือ นาม หมายถึง สิ่งที่ใช้เรียกแทนตัวบุคคล อันสื่อถึงตัวบุคคลหนึ่งได้ทันที ใช้จำแนกลักษณะบุคคล ตลอดจนถึงสิ่งของต่างๆทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ชื่อของเรานั้น จัดเป็น สมมุติ

^{๑๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อรธกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า (๓).

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๕๑).

สัจจะ หมายถึง สิ่งสมมุติแทนตัวบุคคล ถ้าบุคคลได้ชื่อตามธาตุก็เหมือนกับได้อาหารที่ถูกปาก^{๑๖} ภาษาบาลีมีอิทธิพลในการตั้งชื่อของบุคคลเป็นจำนวนมาก ชื่อแม้จะเป็นสิ่งสมมุติก็จริง แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม

วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราใช้ภาษาบาลีในการ พุด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้เช่น คำว่า กาย อ่านว่า กา-ยะ ในภาษาไทยใช้อย่างเดียวกันกับบาลี อ่านว่า กาย คำว่า กาย มีรากศัพท์มาจาก กุ (= สิ่งที่น่าเกลียด) + อาย (อายะ = ที่มา. ที่เกิดขึ้น) ลบสระ อุ ที่ กุ = กาย แปลว่า ที่เกิดขึ้นสิ่งที่น่ารังเกียจทั้งหลาย กายในความหมายทั่วไป คือ กอง หมวดหมู่ ที่รวมชุมนุม การรวมเข้าด้วยกัน จำนวนที่รวมกัน กายมีความหมายพื้นฐาน คือ ๑. ที่รวมแห่งอวัยวะทั้งหลาย หรือชุมนุมแห่งรูปธรรม คือ ร่างกาย บางที่เรียกเต็มว่า รูปกาย ๒. ประชุมแห่งนามธรรมหรือกองแห่งเจตสิก เช่น ในคำว่า กายปัสสัทธิ (กา-ยะ-ปัต-สัด-ติ = ความสงบเย็นแห่งกองเจตสิก) บางที่เรียกเต็มว่า นามกาย นอกจากความหมายพื้นฐาน ๒ อย่างนี้แล้ว ยังมีความหมายปลีกย่อยและความหมายเฉพาะตามข้อความแวดล้อมอีกหลายอย่าง เช่น ๑. กายสัมผัส (กา-ยะ-ส่า-ผัส = สัมผัสทางกาย) หมายถึง กายประสาทที่รับกระทบเย็น-ร้อน อ่อน-แข็ง ดิ่ง-ไหว ๒. กายทุจจริต (ทุจจริตด้วยกาย) หมายถึงการใช้ร่างกายกระทำการ คือเคลื่อนไหวแสดงออกและทำการต่างๆ ๓. กายสุข (สุขทางกาย) หมายถึงสุขทางทวารทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งคู่กับเจโตสุขหรือสุขทางใจ ๔. กายภาวนา (การพัฒนากาย) หมายถึง การรู้จักปฏิบัติให้ได้ผลเป็นความดีความเจริญ ด้วยการใช้ตา หู จมูก ลิ้น และกายเป็นต้น^{๑๗} ฉะนั้น การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย โดยภาษาบาลีนั้นมีอิทธิพลต่อภาษาไทยเป็นอย่างมากโดยที่เราไม่รู้ตัวว่าเราใช้ภาษาบาลีปนกับภาษาไทย การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้ราก และรู้ความหมายที่ถูกต้องของคำบาลีที่เอามาใช้ในภาษาไทยซึ่งพบเห็นได้ทุกวัน มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทย เราจะได้ใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจ

๕. สรุป

ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มาครภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นพระองค์ทรงใช้ภาษามคธหรือภาษาบาลีเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักแน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำ

^{๑๖} พระกรรมที่ปิภาจารย์, ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๒.

^{๑๗} นาวาเอกทองย้อย แสงชินชัย, บาลีวันละคำ, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๐.

ตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัติ ปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ของตน และมีความสัมพันธ์ของคำที่มีประโยคทุกคำ ไวยากรณ์ในภาษาบาลีแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ ๑. อักษรวิธีแบบแสดงอักษร ๒. วจวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน ๓. วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการกรก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ ๔. ฉันทลักษณ์และแสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณคดีและ มาตราพยางค์เรียกว่า ร้อยกรองบ้าง คาถาบ้าง เป็นภาษาที่มีความสำคัญในการรักษาพระพุทธพจน์ ผู้ที่เรียนภาษา บาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจ จดจำได้จึงจะเข้าใจภาษาบาลีได้

การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยมีทั้งทางวิชาการและในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการสื่อสารโดยการพูด และการเขียนซึ่งมีคำภาษาบาลีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีที่ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทย สาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งคนไทยยังนิยมใช้ ภาษาบาลีในการตั้งชื่อซึ่งเป็นสิ่งสมมติขึ้น แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะ กลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนการ วิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทยในการ พูด สนทนา และการ สื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้ เช่น คำ กาย เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้ ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้รากศัพท์ และรู้ความหมายที่ถูกต้องจึงมีคุณค่าแก่การศึกษาอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม. ๒๕๐๖.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอุฎกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา ลงกรณราช วิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญูญาณ. ๒๕๓๒-๒๕๓๔.

คณาจารย์ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ภาษาไทย ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ทองย้อย แสงชินชัย. บาลีวันละคำ. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์. ๒๕๕๗).

พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). หลักการแต่งฉันทภาษามคร ป.ธ. ๘. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง. ๒๕๓๒.

พระอัครวงศ์สเถระ (รจนา) พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙ MA.Ph.D. ตรวจชำระ). สัทพินิติ ธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์. ๒๕๕๖.

พระอมราภิกษิต (เรียบเรียง). อธิบายบาลีไวยากรณ์ สมัญญาภิธาน และสนธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.

พระคันธสาราภิกษิต (แปลและอธิบาย). สุโพธาลังการมัญชรี. กรุงเทพมหานคร : หจก.ไทยรายวัน การพิมพ์. ๒๕๕๖.

พระกรรมที่ปกอาจารย์. ตั้งชื่อตามธาตุตรงตามจริต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก

จำกััด. ๒๕๕๘.

พระมหาโยธิน โยธโก. **บาลีไวยากรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คั้ล้งน่านาวิทยา. ๒๕๕๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย**

มหาวรรค ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๙.

วิสันต์ เกาะแก้ว. **การใช้ภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๒๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง). **บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒**

อาขยาด และกิตก์. พิมพ์ครั้งที่ ๓๗. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๔๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ทรงแต่ง). **บาลีไวยากรณ์ วากยสัมพันธ์ ภาค**

ที่ ๓ ตอนต้น. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๓๘.

ภาคผนวก จ

แบบสรุปโครงการการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	MCU RS ๐๖๕๕๐๖๓
ชื่อโครงการ	การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย
หัวหน้าโครงการ	ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ้มครอง อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม โทรศัพท์ ๐๘๖-๐๓๖๓๘๙๙ Email : koom-krong9@hotmail.com
ผู้วิจัยร่วม	พระมหาวิริษัณห์ วรินโท (อินทะโพธิ์) อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ความเป็นมาและความสำคัญ	
<p>การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย” เกิดขึ้นจากความสนใจที่จะศึกษาเรื่องภาษาที่เป็นเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์ที่สำคัญที่สุดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ภาษาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ วจนภาษา (ภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษาอ่าน) (verbal language) และอวจนภาษา (ภาษาสัญลักษณ์ ภาษากาย) (non-verbal language) ในภาษาสองประเภทนี้ วจนภาษาถือเป็นภาษาที่มีกำเนิดและพัฒนาการมาอย่างยาวนาน ส่วนภาษาบาลีเป็นภาษาตระกูลหนึ่งที่มีระบบขั้นตอนและอิทธิพลต่อภาษาในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากที่สุด เพราะมีการถ่ายทอดทั้งโดยตรงคือการเรียนรู้และโดยอ้อมคือการ “ยืมคำ-สร้างคำ” มาใช้ในลักษณะเลียนแบบ สร้าง แปลง ปน เป็นต้น เชื่อกันว่าภาษาไทยที่คนไทยใช้พูด เขียน อ่าน จารึก สื่อสารกันมาตั้งแต่อดีตนั้นล้วนรับอิทธิพลมาจากภาษาบาลีเป็นหลัก ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เช่น ประเทศไทย พม่า ลังกา คณะสงฆ์ต่างส่งเสริมพระภิกษุและสามเณรให้ศึกษาภาษาบาลีอย่างจริงจัง เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรมีความรู้ความแตกฉานในภาษาบาลีก่อน จากนั้นจะได้ศึกษาพระพุทธวจนะอันเป็นตัวพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้อง เมื่อศึกษาพระปริยัติศาสนาได้อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดสุปฏิบัติ อุสุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ สามิฉิปปฏิบัติ ความเป็นตัวปฏิบัติศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือปฏิเวศศาสนาตามมา จัดเข้าในหลักที่ท่านกล่าวไว้ว่า ขนเหล่าใดแตกฉานภาษาบาลี ในประเภทแห่งสนธิ และนาม เป็นต้นแล้ว ทำความเพียรในพระไตรปิฎก อัน</p>	

<p>ประเสริฐ ด้วยกำลังความรู้อันดีเลิศ คนเหล่านั้น ย่อมได้รับบรรณอันเป็นแก่นสารต่างๆ</p> <p>เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในสู่ประเทศไทย และคนไทยรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เชื่อกันว่าพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาคนไทยต้องเรียนภาษาบาลี เมื่อลัทธิศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพุทธศาสนาแบบมหายานเข้ามา คนไทยต้องเรียนภาษาบาลี ดังนั้นคนไทยจึงต้องเรียนทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี จึงเกิดคำภาษาบาลีใช้ในภาษาไทยมากมาย เพราะอิทธิพลของพุทธศาสนา และความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม วรรณคดีบาลีเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยในที่สุด ภาษาบาลีจึงมีอิทธิพลต่อคนไทยทุกระดับชั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน</p> <p>จากอิทธิพลของภาษาบาลีที่คนไทยรับเอามาใช้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นภาษาในตระกูลอินโด-ยูโรเปียน รูปลักษณะภาษาเป็นภาษามีวิภัติปัจจัย คือจะต้องเปลี่ยนรูปคำตามเพศ พจน์ หรือกาล ภาษาบาลีมีถิ่นกำเนิดในแคว้นมคธ ประเทศอินเดีย บางทีจึงเรียกว่าภาษามคธ เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทยเพราะสาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ภาษาบาลีในภาษาไทย เพื่อชี้ให้เห็นที่มาของภาษาบาลี ที่ปรากฏในภาษาไทยว่ามีกำเนิดและพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร มีความหมายที่ถูกต้อง ตลอดถึงอิทธิพลของการใช้ภาษาบาลีในปัจจุบันอย่างไรบ้าง</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. เพื่อศึกษากำเนิดและพัฒนาการของภาษาบาลี ๒. เพื่อศึกษาการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทย
<p>ผลการวิจัย</p> <p>๑) ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีมาตั้งแต่อดีตกาลประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว เป็นภาษาถิ่นภาษาหนึ่งที่ใช้พูดกันในแถบแคว้นมคธ เรียกว่า มคธภาษา ตามชื่อแคว้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นพระองค์ทรงใช้ภาษามคธหรือ ภาษาบาลีเป็นภาษาในการประกาศพระพุทธศาสนา ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีหลักแน่นอนในการเปลี่ยนแปลงรูปคำตามหน้าที่ทางไวยากรณ์ มีวิภัติ ปัจจัยบ่งบอกหน้าที่ของตน และมีความสัมพันธ์ของคำที่มีประโยคทุกคำ ไวยากรณ์ในภาษาบาลีแบ่งเป็น ๔ ภาค คือ ๑. อักษรวิธีแบบแสดงอักษร ๒. วจวิภาค แบ่งคำพูดออกเป็น ๖ ส่วน ๓. วากยสัมพันธ์ ว่าด้วยการก คือ ผู้ทำและผู้ถูกทำ ๔. ฉันทลักษณ์แสดงวิธีแต่งฉันท คือคาถาที่เป็นวรรณพฤติและมาตราพฤติ เรียกว่า ร้อยกรองบ้าง คาถาบ้าง เป็นภาษาที่มีความสำคัญในการรักษาพระพุทธพจน์ ผู้ที่เรียนภาษาบาลีหรือจะใช้ภาษาบาลีจึงต้องเรียนรู้แบบแผนนั้นๆ ให้เข้าใจ จดจำได้จึงจะเข้าใจภาษาบาลีได้</p> <p>๒) การใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยมีทั้งทางวิชาการและในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการสื่อสารโดยการพูดและการเขียนซึ่งมีคำภาษาบาลีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีที่เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทย สาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนา</p>

พุทธของคนไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งคนไทยยังนิยมใช้ภาษาบาลีในการตั้งชื่อซึ่งเป็นสิ่งสมมติขึ้น แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนการวิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทยในการ พุด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้ เช่น คำ กาย เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้รากศัพท์ และรู้ความหมายที่ถูกต้องจึงมีคุณค่าแก่การศึกษาอย่างแท้จริง

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) นำผลจากการศึกษาการใช้ภาษาบาลีในภาษาไทยมีทั้งทางวิชาการและในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการสื่อสารโดยการพูดและการเขียนซึ่งมีคำภาษาบาลีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาบาลีที่เข้ามาปะปนอยู่ในภาษาไทย สาเหตุจากการยอมรับนับถือศาสนาพุทธของคนไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งคนไทยยังนิยมใช้ภาษาบาลีในการตั้งชื่อซึ่งเป็นสิ่งสมมติขึ้น แต่ถ้าตั้งชื่อให้เหมาะสมกับจริตและอุปนิสัยของบุคคลนั้น ชื่อก็จะกลายเป็นสิ่งสำคัญและเป็นอัตลักษณ์ของผู้นั้น และสามารถนำประโยชน์สุขมาให้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ส่วนการวิเคราะห์คำบาลีที่ใช้ในภาษาไทยปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้ใช้ภาษาไทยในการ พุด สนทนา และการสื่อสารให้เป็นภาษาไทยในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจได้ เช่น คำ กาย เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้ภาษาบาลีกับภาษาไทยอย่างรู้ลึก รู้รากศัพท์ และรู้ความหมายที่ถูกต้องจึงมีคุณค่าแก่การศึกษาอย่างแท้จริง และมีคุณค่าต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมไทยปัจจุบัน

๒) คณะสงฆ์และหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่รับผิดชอบเรื่องการจัดการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทยด้านต่างๆ เช่น เกิดความความตระหนักถึงคุณค่าของบาลี และเป็นอุปการะแก่การศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา เป็นต้น มีความรับผิดชอบต่อการศึกษาพระพุทธวจนะ และสามารถนำผลวิจัยภาษาบาลีที่ปรากฏอยู่ในภาษาไทยมาอธิบายให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้เข้าใจถึงเนื้อหาและสาระของของภาษาบาลีในภาษาไทย เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ตระหนักถึงความสำคัญของภาษาบาลีที่อยู่ในภาษาไทย เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้าและสะดวกยิ่งขึ้น

๓) สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ประจำจังหวัดทั่วประเทศ

๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ศูนย์ ห้องเรียนในสังกัด

๕) ฝ่ายการศึกษาพระปริยัติธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๖) สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนที่เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชา

พระพุทธศาสนา และภาษาบาลี ๗) พุทธศาสนิกชนทั่วไปที่สนใจ
การประชาสัมพันธ์ การประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ระหว่างการดำเนินการ

ประวัติผู้วิจัย

๑. ชื่อ - นามสกุล : ผศ.ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง (Asst.Prof.Dr.Viroj koomkrong)

๒. การศึกษา : ๑. เปรียญธรรม ๙ ประโยค

๒. ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.) สาขาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ตำแหน่งทางวิชาการ :

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

๔. ผลงานทางวิชาการ :

งานตำรา/เอกสารวิชาการเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

๑.งานวิจัยเรื่อง สุตตสังคหะ: การปริวรรต การแปล และการวิเคราะห์
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๒๕๕๙.

๒. เอกสารประกอบการสอน รายวิชาสังยุตตนิกายปาลี หลักสูตรปริญาตรี
บาลีพุทธศาสตร์ ๒๕๕๙.

๓. บทความวิชาการเรื่อง ศึกษาความสำคัญของมหาวิหาร ๑๘ แห่งในกรุง
ราชคฤห์”,ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๘,รวบรวมและ
จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๕๙-๓๖๕.

๔. บทความวิชาการเรื่อง ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังฆสภากับรัฐสภา”,
ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๕๙,รวบรวมและจัดพิมพ์โดย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙๙-๓๑๐.

๕. บทความวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สุตตสังคหะ: การปริวรรต การแปล และการ
วิเคราะห์”,วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-
ธันวาคม ๒๕๕๙): ๒๑๘-๒๓๐.

๖.คณะทำงานโครงการวิจัย พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สัญญาเลขที่ ว.๐๘๑/๒๕๕๗ รหัส
โครงการ ๐๖๕๗๑๒๔๐ เริ่มสัญญา ตั้งแต่วันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง

วันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อจัดทำศัพท์พจนานุกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย

๗. นักวิชาการ ตรวจชำระอรรถกถา-ฎีกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่โรงพิมพ์วิญญูณ บางลำพู เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

๘. เป็นคณะกรรมการ จัดทำพจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน กองธรรมศาสตร์และการเมือง เดือนละ ๒ ครั้ง ในวันจันทร์สัปดาห์ที่ ๑ และ ๓ ของเดือน เวลา ๑๐.๐๐-๑๒.๐๐ น. ณ ห้องประชุม ๕๐๓ ราชบัณฑิตยสถาน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เป็นต้นไป เป็นประจำทุกเดือน

๕. สถานที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๑๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๔-๒๙๙๓๕๖ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๖-๐๓๖๓๘๙๙

ประวัติผู้วิจัยร่วม

- ชื่อ : พระมหาวีรวิชฌ์ วรินโท (อินทะโพธิ์)
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๘ เปรียญธรรม ๙ ประโยค
 : พ.ศ.๒๕๕๐ ศึกษาศาตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี
 : พ.ศ.๒๕๕๙ ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.)
 สาขาพระพุทศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ตำแหน่งทางคณะสงฆ์: ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดป้อมวิเชียรโชติการาม พระอารามหลวง
 : ครูสอนบาลีประจำสำนักเรียนบาลีจังหวัดสมุทรสาคร
 : พระปริยัตินิเทศประจำจังหวัดสมุทรสาคร
- ตำแหน่งทางวิชาการ: อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทศาสนา
 วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครปฐม
- สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นครปฐม
- E-mail : Warinto@hotmail.com

ประวัติผู้วิจัยร่วม

- ชื่อ : นายคำพันธ์ วงศ์เสนห์
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๒๓ นักธรรมชั้นเอก
- : พ.ศ. ๒๕๒๗ ประโยคครูพิเศษการศึกษา (พ.กศ.) กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ
- : พ.ศ. ๒๕๒๘ ประโยคครูพิเศษมัธยม (พม.) กรมการฝึกหัดครู
กระทรวงศึกษาธิการ
- : พ.ศ. ๒๕๒๘ ประกาศนียบัตรครุศาสนาศึกษา (ป.คศ.)
วิทยาลัยครุศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ.๒๕๓๑ ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
สาขาวิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- : พ.ศ.๒๕๓๕ ปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาสันสกฤต คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร
๓. ตำแหน่งทางวิชาการ :
- : อาจารย์ประจำ ภาควิชาบาลีและสันสกฤต คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สถานที่ทำงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๗๙ หมู่ ๑ ถ.พหลโยธิน
ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
โทรศัพท์มือถือ ๐๘๑-๖๑๖๔๑๒๙